Domnitori
și voievozi

28

CORNEL I. SCAFEȘ VLADIMIR ZODIAN

GRIGORE AL IV-LEA GHICA

DOMNITORI
ȘI VOIEVOZI

CORNEL I. SCAFEŞ VLADIMIR ZODIAN

GRIGORE AL IV-LEA GHICA

(1822—1828)

EDITURA MILITARĂ
BUCUREŞTI, 1986

Coperta: Fl. CREANGĂ

Volumul de față își propune să opereze o deschidere, să invite pe specialiști la o dezbatere științifică mai amplă, menită a adînci cunoașterea realității istorice românești din frămîntata epocă de tranziție de la secolul „luminilor" la cel al „naționalităților", precum și a vieții și activității principelui Grigore al IV-lea Ghica. Autorii au urmărit în acest sens reexaminarea activității de om politic și organizator a acestui domnitor, dintr-un unghi de vedere relativ deosebit față de scrierile anterioare pe o astfel de temă. Accentul a fost pus, cu precădere, pe semnificația majoră a actelor de guvernare, pe încărcătura lor politică națională. Relevarea personalității complexe a celui dintîi domn al „restaurării pămîntene" se înscrie deci în efortul general al școlii noastre istorice de redescoperire a tradițiilor patriotice ale înaintașilor, strădanie înnoitoare animată de orientările și indicațiile secretarului general al partidului. Aprecierea tovarășului Nicolae Ceaușescu privitoare la datoria întregii națiuni de a „cinsti veșnic pe bravii și eroicii săi înaintași, pe toți aceia care, cu prețul vieții, au păstrat ființa patriei, au ținut sus steagul demni-

tăţii şi neatîrnării sale, au asigurat progresul economico-social al ţării“ [1], *s-a aflat în permanenţă în atenţia autorilor acestei lucrări.*

Exprimîndu-ne speranţa că rezultatul muncii noastre va avea ecou în rîndul publicului cititor, aducem cuvenitele mulţumiri tuturor persoanelor şi factorilor care ne-au oferit posibilitatea de a face cunoscute cîteva opinii asupra unei epoci frămîntate şi pilduitoare din istoria modernă a românilor.

AUTORII

---

[1] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 14, Editura Politică, Bucureşti, 1977, p. 322.

Capitolul I

GRIGORE GHICA ŞI PARTIDA NAŢIONALĂ ÎNAINTE DE RESTAURAREA DOMNIILOR PĂMÎNTENE

Bucureşti, 24 septembrie/6 noiembrie 1822. Pe tronul Ţării Româneşti se ridica — la numai 17 luni de la revoluţia condusă de Tudor Vladimirescu — principele Grigore al IV-lea Ghica, reprezentant al uneia dintre marile familii ale epocii, cunoscut pentru însemnata sa avere, pentru relaţiile pe care ştia să le întreţină între puternicii locului şi dincolo de hotare, îndeosebi la Constantinopol şi Viena. Experimentat om politic, participant la prima fază a revoluţiei din 1821, domnul avea un trecut ce-l recomanda ca sprijinitor al dorinţei legitime de progres tot mai larg răspîndită în mediul autohton. Mai concret se poate afirma că pentru numeroşi români, Ghica (ca şi Ioniţă Sandu Sturdza la Iaşi) echivala, în acel moment de preluare a însemnelor puterii, cu un restaurator al voievozilor pămînteni, hărăzit să redea statului stabilitatea şi prestigiul de odinioară, să şteargă, printr-o conduită inspirată de idealul naţional, amintirea unui „ev" de spoliere economică şi de ingerinţe străine. Circumstanţele istorice, voinţa întregii opinii publice cereau deci de la noua domnie să se dovedească capabilă să abordeze şi să soluţioneze într-o manieră ori-

ginală complicate probleme politico-diplomatice și militare, să asigure, învingînd obstacole considerabile, schițarea cu succes a uneia dintre cele mai interesante tentative de reajustare a societății românești prin apelul prioritar la propriile forțe.

Atingerea unei performanțe atît de complexe era condiționată de o multitudine de factori, de la cadrul obiectiv social-economic al epocii, pînă la aptitudinile de abil negociator ale principelui.

*

Familia Ghica. Născut pe la 1765, Grigore Ghica s-a maturizat și și-a desfășurat activitatea politică într-o etapă de tranziție de la societatea de tip feudal tîrziu la cea modernă, interval istoric căruia îi era proprie cristalizarea instituțiilor economice și administrative de esență capitalistă. Pe plan mai larg, traiectoria vieții sale s-a înscris într-un context general de constituire și afirmare a națiunii moderne române, de amplificare a luptei sale pentru unitate și independență.

Familia Ghica aparținea unei ilustre case princiare, împămîntenită pe deplin în secolul al XVIII-lea. Înaintașii săi proveneau din comunitatea românilor macedoneni și ajunseseră prin merite personale la înalte funcții în Imperiul otoman, Moldova și Muntenia. Dintre ei s-au remarcat domnii Grigore I Ghica (1660—1664, 1672—1673) și Grigore al II-lea Ghica (1726—1733, 1733—1735, 1735—1739, 1748—1752). Memoria istoriei a reținut îndeosebi figura lui Gri-

gore al III-lea Ghica, principe între anii 1764—1767, 1768—1769, 1774—1777, care a plătit cu capul refuzul de a accepta anexarea părții de nord a Moldovei (Bucovina) de către Habsburgi. [1]

Cel mai de seamă reprezentant al familiei Ghiculeștilor a devenit după 1777 banul Dimitrie, fratele principelui executat de către turci. El a ajuns în poziție proeminentă în societatea munteană, aliindu-se cu puternicele facțiuni Caragea (prin cea dintîi soție, Eufrosina Caragea) și Văcărescu (prin cea de a doua soție, Maria Văcărescu). În plus, Ghiculeștii aveau la dispoziție o adevărată rețea de sprijinitori recrutați dintre rudele lor din neamurile Razu (cea de a treia soție a banului Dimitrie Ghica a fost Elena Razu), Cîndeștilor, Bărcăneștilor, Filipeștilor, Câmpinenilor, Cantemireștilor etc.

Personalitate marcantă , banul Dimitrie Ghica a exercitat o influență deosebită asupra apropiaților săi, mai cu seamă asupra numeroșilor fii (Scarlat, Constantin, Mihail, Grigore, Alexandru, Constantin), fiice (Ecaterina, Anca, Zoe, Anastasia, Anița, Elenea, Eufrosina, Profira) și nepoți, pe mulți dintre ei străduindu-se să-i formeze ca oameni politici pe măsura rangului lor boieresc. Speranțele sale au fost în general împlinite: Grigore al IV-lea și Alexandru I domnind în Țara Românească între anii 1822—1828 și 1834—1842; Scarlat — bunicul liderului revolu-

[1] Sergiu Iosipescu, Victor Ionescu, *Ghiculeștii* (I), în „Magazin istoric", an XII, nr. 7/1978, p. 7—13.

ționar de la 1848 Ion Ghica — a ocupat funcții de conducere în administrație, în timp ce Constantin, considerat cel mai bogat boier muntean al timpului, a primit titlul de general al imperiului rus. [2]

Grigore al IV-lea Ghica și-a petrecut anii copilăriei și tinereții în apropierea tatălui, pe domeniul de la Colentina sau în casele din București *. În acele locuri a deprins primele noțiuni, a fost obișnuit cu manierele „alese", i s-a insuflat sentimentul de mîndrie princiară și i s-a sădit neîncrederea în marea boierime și în străini. Părintele său i-a supravegheat cu destulă atenție pregătirea intelectuală, punîndu-i profesori de greacă, italiană, turcă și franceză. Dintre oamenii de carte pe care tînărul Ghica i-a putut întîlni în anturajul tatălui în perioada de inițiere se cuvin a fi amintiți Dionisie Fotino, autor al unei *Istorii a Daciei*, și poetul și „conspiratorul" proiacobin Rigas Velestinlis. Cel din urmă a întemeiat prin 1791 o societate secretă — conectată probabil la rețeaua de organizații revoluționare europene —, cu obiective de luptă democratice; este interesant că în rîndurile ei au intrat numeroși fruntași români de orientare antifanariotă și mai cu seamă reprezentanți ai protipendadei (Dudescu, Brîncoveanu, Ghica, Câmpineanu etc.) [3]

---

[2] *Ibidem* nr. 8/1978, p. 39—46.

* Între proprietățile lui Grigore al IV-lea Ghica se numărau: Colentina, Fundeni, Fulga, Breaza, Cațichi, Orbeasca etc.

[3] Mai pe larg vezi în L. Vranoussis, *Rigas. Un patriot grec în Principate*, Editura Eminescu, București, 1980.

Fire retrasă, timid și oarecum șters la prima vedere, viitorul principe nu și-a dorit niciodată ca oameni neobișnuiți, precum Rigas, să ocupe un loc în imediata sa intimitate. Prefera sfetnici mai simpli — și dacă se putea, cît de cît devotați — sau cîte un călugăr cu știință de carte și mult bun simț. Totuși apropierea de o serie de minți luminate sădise în Grigore Ghica un anume respect pentru cultura clasică, temeinic însușită, pentru unii dintre contemporanii săi eruditi, pătrunși de idei noi dar și de convingeri politice moderate. În sprijinul celor afirmate vom arăta, anticipînd, că el a avut capacitatea de a promova în posturi de răspundere un grup de boieri instruiți și cu ambiții modernizatoare (în toamna anului 1822, cînd a alcătuit prima echipă guvernamentală a domniei pămîntene restaurate).

Un aport deloc neglijabil în cristalizarea gîndirii politice a lui Grigore Ghica l-a avut, după cum era firesc, și cadrul mai larg al vieții spirituale românești, cu precădere mișcarea de idei a epocii. Integrarea directă în atmosfera timpului i-a fost facilitată de același mediu familial, deschis către inovații, de același părinte ce se consacra ca adevărat animator al renașterii naționale la cumpăna secolelor „luminilor" și „naționalităților".

Spiritul vremii. Rezidența banului Dimitrie Ghica, „cît o moșie de mare", [4] devenise locul preferat de întîlnire al vechilor și tinerelor generații,

[4] Ion Ghica, *Scrisori către Vasile Alecsandri*, ediție îngrijită de Ion Roman, Editura Minerva, București, 1976, p. 240—241.

al multor propagatori de curente ideologice originale, al purtătorilor de cuvînt din principalele grupuri de interese şi opinii din societatea munteană. Păzită de arnăuţi, protejată de ziduri groase ce înconjurau două palate masive, reşedinţa semăna cu un „stat major" al Partidei Naţionale antifanariote. Între zidurile ei s-au dezbătut de multe ori gravele probleme ale momentului istoric, s-au analizat situaţia ţării, raporturile cu împărăţiile vecine, starea finanţelor, degradarea vieţii maselor rurale etc. Cu prilejul repetatelor discuţii, s-au formulat proiecte diverse de reformă, s-au redactat petiţii către curţile „creştine" şi către sultan. În documentele respective, *spiritul vremii*, spiritul modern ce avea să introducă adînci prefaceri în societatea românească, îşi făcea simţită prezenţa din ce în ce mai acaparatoare. Se vorbea tot mai mult de nevoile neamului, de necesitatea ca relaţiile între principate şi Înalta Poartă să îmbrace forme juridice adecvate, se proclama dreptul natural al românilor de a se autoadministra, de a fi eliberaţi de controlul fanariot. Noţiuni precum acelea de patrie, popor, libertate, progres, cultură, indicau direcţia în care mergea acum gîndirea politică autohtonă. Desigur, adeseori, aceste noţiuni erau interpretate de protipendadă în sens îngust, aveau o încărcătură aristocratică şi acopereau interese proprii marilor stăpîni de pămînt. Dar, dincolo de asemenea înţelesuri ce nu pot fi contestate, se remarca un început de conturare a unor înalte idei de solidaritate naţională, acceptarea, fie şi timidă, a faptului că exista un singur popor şi un unic crez românesc.

„Unii dintre boieri și înalți prelați ai Țării Românești — arată istoricul Valeriu Șotropa — înaintau la 14/25 noiembrie 1789 un memoriu împăratului Austriei în care, în numele «întregii națiuni» și al «întregii patrii», recomandau ca Austria și Rusia [...] să ia țara sub protecția lor, scoțînd-o de sub dominația Porții și cereau ca ele să o lase independentă, în folosința vechilor sale «legi, cutume și prerogative» [...]. La 1791, într-un memoriu [...] afirmau că românii formează o «nație» și în această calitate ei nu mai pot concepe revenirea la situația anterioară [...]“ [5].

În Transilvania, după cum se desprinde din cercetările asidue ale academicianului D. Prodan, pulsa aceeași simțire națională. Aici s-a constituit în numai cîteva decenii o elită de sorginte intelectuală și burgheză, capabilă să fundamenteze științific, cu argumente istorice, lingvistice, juridice, fiscale și militare revendicările poporului român. Lucrări de felul *Supplexului*, a istoriilor redactate de Samuil Micu și Gheorghe Șincai, producții literare datorate unor Dimitrie Țichindeal, Paul Iorgovici, Damaschin Bojincă, Moise Nicoară, au îmbogățit considerabil rostirea românească în pragul secolului al XIX-lea. „Mărită nație daco-românească în Banat, în Țara Românească, în Moldova, în Ardeal, în Țara Ungurească mintea! — scria Dimitrie Țichin-

[5] Valeriu Șotropa, *Proiecte de constituție, programele de reforme și petițiile de drepturi în țările române*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1976, p. 38.

deal, poetul mult prețuit de Mihai Eminescu — Cînd te vei lumina cu învățătură, cu luminatele fapte bune, te vei uni, mai aleasă națiie nu va fi pre pămînt înaintea ta [...] că faptele bune sînt ție firească omenire, mărirea, însuflețirea cea mare, bărbăția, acestea sînt faptele cele bune ale strămoșilor tăi" [6]. Despre „faptele cele bune ale strămoșilor" au venit — curînd după 1800 — Asachi și Lazăr să vorbească la Iași și București, entuziasmînd tineretul și contribuind la consolidarea curentului național, antifanariot la est și sud de Carpați.

Treptat își face apariția și o nouă viziune în abordarea raporturilor dintre clasele și categoriile sociale pe care se întemeia existența noastră națională. Mutația era sesizabilă, îndeosebi în mediile burgheziei în formare, intelectualității și ale aristocrației pămîntene. Sub impulsul „milei creștine", sub presiunea izbucnirilor de mînie populară — cea mai însemnată înregistrîndu-se în Transilvania în anul 1784 — contingente tot mai largi de promotori ai iluminismului și daco-romanismului se arătau preocupați de îmbunătățirea stării maselor de plugari, de eliberarea lor din șerbie, de ridicarea nivelului cultural și material. Țăranii trebuiau să fie tratați ca „frații", ca „ființe umane", declarau profesorii Academiei domnești, preoții și unii înalți dregători. Mai mult, clasa superioară avea nevoie de ajutorul lor în lupta

---

[6] Ovid Densușianu, *Opere*, vol. IV, ediție critică de B. Cazacu, Ioan Șerb și Florica Șerb, Editura Minerva, București, 1981, p. 336.

împotriva dominației străine, după cum se impunea ralierea la programul național a orășenimii, negustorimii, categoriilor ostășești. [7]

La întărirea curentului de gîndire axat pe antrenarea maselor de producători de bunuri materiale în opera de înlăturare a instituțiilor și rînduielilor în funcțiune a contribuit în mod nemijlocit și revoluția franceză de la 1789—1794. În cursul ei s-au surpat temeliile absolutismului monarhic și ale exclusivismului nobiliar, s-a legiferat egalitatea cetățenilor, s-au eliminat privilegiile ereditare, s-au eliberat munca și capitalul, deschizîndu-se era intensificării prefacerilor social-economice de tip capitalist la scară cu adevărat europeană. La Carpați și Dunăre căderea Bastiliei a trezit speranța unei apropiate emancipări de sub tirania unor puteri ultra-conservatoare din imediata vecinătate, de sub exploatarea agenților alogeni (grofi, fanarioți), menținuți sau instalați de acestea la conducerea principatelor. Consacrați de seismul social de la 1789—1794, termeni șocanți, de felul „frăției", „libertății" și „dreptății", au intrat foarte repede în patrimoniul ideologiei naționale românești, îndreptînd și mai evident ascuțișul lor — înainte ca „vechiul regim"

---

[7] D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării națiunii române*. Ediție nouă cu adăugiri și precizări, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984, p. 331 și urm.; Acad. D. Prodan, în *Istoria României*, vol. III, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1964, p. 792 și urm.; Valeriu Șotropa, *op. cit.*; General-locotenent dr. Ilie Ceaușescu, *Transilvania străvechi pămînt românesc*, Editura Militară, București, 1984, p. 59.

să-şi fi pierdut baza economică — împotriva egoismului celor puternici, a intoleranţei şi ignoranţei nobilimii privilegiate.

Grigore Ghica a sesizat schimbările survenite în spiritul vremii. A fost de acord că viaţa cerea modificarea acelor puncte de vedere ce se dovedeau depăşite de realităţi. A fost conştient mai ales de necesitatea reformării statului, a ameliorării regimului agrar. Structura sa psihică îl recomanda însă ca un adept al conducerii autoritare, educaţia de familie îi sădise credinţa în menirea monarhului „luminat" de a fi un „arbitru" între clase şi un „părinte al patriei", mediul în care a activat i-a dictat să se comporte ca membru al „noii nobilimi", implicate în industria manufacturieră, în afaceri de camătă, arendare de vămi, împrumuturi de stat.

Tradiţie şi inovaţie în structurile economico-sociale. Personalitate politică tipică pentru epoca de trecere la capitalism, Grigore Ghica îşi întemeia influenţa personală, în primul rînd, pe averea sa imobilă, respectiv pe întinsele domenii pe care le stăpînea; în acelaşi timp era şi deţinător al unor respectabile fonduri, acumulate prin speculaţii financiare, daruri, vînzări de slujbe, închirieri de vămi, comercializarea de produse agricole şi manufacturiere.

Pămîntul rămînea totuşi sursa prioritară de venituri. Exploatarea lui rentabilă era stînjenită de regimul medieval al proprietăţii, lipsa de forţă de muncă calificată, de unelte şi seminţe selecţionate, de monopolurile feudale şi otomane, bine înţeles de desele invazii şi ocupaţii străine.

Neclaritatea regimului proprietății agricole ajunsese un impediment serios în calea modernizării economiei, a evoluției sale în direcția edificării bazelor noi ale capitalismului. Astfel, în perioada ce face obiectul atenției noastre, asupra posesiunilor de pămînt dețineau drepturi speciale atît boierii, cît și țăranii și domnia[8]; posesiunea respectivă nu avea calitate de proprietate, nu aparținea în întregime stăpînului domenial, nu putea fi tratată ca orice altă marfă. În plus, cu toate că prin reformele lui Constantin Mavrocordat, între anii 1746—1749, se desființase dependența personală a unor categorii țărănești, rămîneau în vigoare obligațiile economice (în produse, bani și muncă) față de nobili. Servituțile în muncă au urcat neîncetat, concomitent cu sporirea „rezervei seniorale" și a producției de piață.

Conștienți de ambiguitatea legislației vechi, de abuzurile stăpînitorilor locali, unii principi au luat în mod repetat inițiativa reglementării relațiilor agrare. De pildă Grigore al III-lea Ghica, unchiul primului domn pămîntean, a stabilit în 1776 o cantitate de muncă obligatorie de prestat în cazul unei zile de clacă. Altă reglementare, de această dată din 1777, a urcat numărul zilelor lucrătoare, ajungîndu-se în prima jumătate a secolului al XIX-lea la cifrele de 24 și 33. În Transilvania, unde asupririi sociale i se suprapunea mai evident exploatarea națională, reprezentanții „absolutismului luminat" s-au străduit uneori, fără un succes clar, să restrîngă abuzurile

[8] G. Zane, *Studii*, Editura Eminescu, București, 1980, p. 35.

grofilor, ale „națiunilor privilegiate". Actele normative ce țineau să așeze pe temelii de drept raporturile din lumea satelor nu se bucurau totuși de asentimentul unanim al populației, atît țăranii cît și nobilii și clericii privilegiați sau arendașii refuzînd să urmeze — din motive deosebite, desigur — litera legii.

Agricultura și creșterea vitelor constituiau principalele ramuri ale economiei, caracterizîndu-se prin persistența unor forme de organizare a producției de tip tradițional. Unitățile economice de bază rămîneau pe mai departe gospodăria țărănească și domeniul, cu observația că se mărea în permanență partea rezervată stăpînului de pămînt.

Pentru perioada abordată pe principalul plan se situa încă dorința stăpînilor de pămînt de a-și adjudeca produse agricole spre a le comercializa pe piața internă și dincolo de hotare. Interesant este că tot mai multe mari posesiuni erau arendate unor întreprinzători autohtoni și alogeni. Arendarea pămînturilor, cererea presantă de produse, comercializarea celor din urmă atestă orientarea agriculturii către economia de piață. Ritmul metamorfozării economiei agrare ar fi fost probabil mult mai alert dacă n-ar fi existat atîtea impedimente datorate monopolurilor nobiliare și drepturilor exclusiviste ce și le arogase în timp Poarta otomană în comerțul exterior al Țării Românești și Moldovei.

Monopolurile nobiliare și regimul anacronic al suzeranității otomane încorsetau și ansamblul activităților cu caracter industrial-meșteșugăresc.

Negustorii și meșteșugarii erau obligați să se grupeze pe bresle, domnia interzicînd adeseori introducerea unor tehnici noi de prelucrare, angajarea de personal numeros, stabilind prețurile materiilor prime și produselor finite, interzicînd concurența. Stăpînii de pămînt, la rîndul lor, căutau să mențină sub control tîrgurile și iarmaroacele, vînzarea băuturilor alcoolice în mediul rural, morile etc. În orașe, conducerea breslelor se asocia clasei dominante și se opunea eliberării forței de muncă și renunțării la drepturile exclusive de a acapara și desface materiile prime și producția.

Cu toate acestea, elemente specifice noului sistem economic, de tip capitalist, nu au întîrziat să-și facă simțită prezența. În mediul urban, adevărații agenți dizolvanți ai rețelei de raporturi de sorginte tradițională au fost cooperația simplă și manufactura. Prima grupa lucrători preocupați să obțină „în același loc și în același timp" „aceeași speță de marfă sub comanda aceluiași capitalist"; a doua echivala cu ceea ce Karl Marx definea drept „cooperația întemeiată pe diviziunea muncii" [9]. Unități de profil distinct s-au înființat după 1780 la București (fabrici de lumînări și paste făinoase), Galați (paste făinoase), Iași, Roman, Botoșani (berării), Cornești și Agiești (arpacaș), Slătioara (sare) etc. În Transilvania avansul pe calea cristalizării sistemului economic de piață era mai pronunțat. Direcția proceselor economice aparținea însă în mai mare

[9] Karl Marx, *Capitalul*, Editura Politică, București, 1960, p. 355.

măsură decît în celelalte regiuni păturii suprapuse străine care devenise un obstacol major în calea propășirii economiei românești în general.

Oricît ar fi fost de limitată, dezvoltarea agriculturii și industriei a dus la multiplicarea volumului de mărfuri și a creat condiții ameliorate de activitate comercianților. Configurația comerțului interior s-a modificat, mai cu seamă după 1783—1784, în pofida menținerii vămilor locale (care se arendau și subarendau anual), a havaieturilor și rușfeturilor slujbașilor, a prețurilor maximale. Negustorii străini și autohtoni, înregimentați în bresle și supuși unor impozite de către visterie, își făceau concurență crescîndă, nu o dată deschisă. Ei își disputau băcăniile, brutăriile, cîrciumile și uneori moșiile boierilor și țăranilor liberi. Foarte puternice începuseră să fie pozițiile elementelor alogene, atît în Moldova cît și Țara Românească. Situația a trezit protestul pămîntenilor.

Controlul asupra pieții propriu-zise aparținea, în continuare boierimii. Clasă socială privilegiată, cu drepturi de conducere în stat, cu o bază economică solidă, nobilimea avea întîietate la arendarea vămilor și a impozitelor directe, scoțînd sume considerabile din redistribuirea drepturilor de percepere. Se remarcă totodată, intervenția unor boieri în speculațiile financiare ale epocii și înclinația lor de a stabili alianțe de interese și matrimoniale cu vîrfurile burgheziei în formare. Avantajele unilaterale ale nobilimii conservatoare în sfera comerțului intern aveau să fie curînd contestate de categoriile mijlocii, de intelectua-

litate, burghezia oraşelor şi satelor, adepte ale eliberării forţei de muncă, ale desfiinţării rangurilor şi ale liberalizării statului.

Poziţiile proeminente pe care le deţinea boierimea în ansamblu, inclusiv în sfera economicului, se datorau într-o proporţie remarcabilă sprijinului pe care îl primea aceasta din partea imperiilor vecine. Totuşi, dincolo de un anumit nivel, amestecul extern ameninţa inclusiv interesele boierimii, situaţie ce explică unele acţiuni de solidarizare a clasei dominante cu deosebite categorii de producători spre a obţine ameliorarea relaţiilor economice cu Înalta Poartă şi a elimina concurenţa fanarioţilor şi a clientelei lor.

Încurajarea dezvoltării industriei, a comerţului se izbea mai ales de sistemul dezavantajos al taxelor vamale, de privilegiile negustorilor şi întreprinzătorilor protejaţi de imperiile europene. Muntenia şi Moldova, aflate sub suzeranitatea Porţii otomane, trebuiau să perceapă „prime de protecţie" la o valoare de maximum 3% din preţul mărfii. În acest fel nu se putea stăvili concurenţa produselor străine, mai ieftine şi de calitate superioară. Simultan, bogăţiile celor două ţări române de la sud şi est de Carpaţi — cereale, animale, sare *, miere — se supuneau regulilor

---

* La începutul secolului al XIX-lea Muntenia şi Moldova exportau 20 000 000 de ocale de sare, 500 000 — 600 000 de oi (în Imperiul otoman) 100 000 de boi şi vaci, 7 600 000 de ocale seu (numai în Imperiul otoman); se importau produse fabricate, obiecte de lux, fierărie. În 1818 exportul Ţării Româneşti însuma 15 800 000 de piaştri, iar importul 15 799 000, Imperiul otoman avînd o pondere de 57,4% din totalul schimburilor cu exteriorul.

monopolului Porții și nu puteau fi exportate liber. Regulile prohibitive nu împiedicau totuși ca sume impresionante să se scurgă în afara hotarelor sub forma obligațiilor către Poartă și a averilor agonisite rapid de fanarioți. Referindu-ne doar la haraci, vom menționa că el a oscilat între 167 944 (1783) și 108 753 de piaștri (la începutul secolului al XIX-lea). După aprecierile lui G. Zane „mai bine de jumătate din veniturile Principatelor erau preluate uneori numai pentru prelungirea domniilor“ [10]. Cercetări mai noi au stabilit că între 1704 și 1773, numai din Țara Românească s-au perceput cu titlu de obligații către Sublima Poartă 179 400 000 de lei aur, cuantumul pentru intervalul 1774—1828 cifrîndu-se la 123 762 649 de lei aur. La rîndul lor, Habsburgii au strîns din Oltenia, ocupată în anii 1716—1739, suma de 3 257 000 de florini aur (32 570 000 lei aur) și din Banat 29 000 000 de florini aur (290 000 000 de lei aur) pentru intervalul 1718—1782[11]. Curtea din Viena recurgea îndeosebi la exploatarea Transilvaniei, transformată în sursă de aprovizionare cu cereale, materii prime industriale, produse semifabricate; pe piața internă capitalul alogen ocupa poziții tot mai însemnate, făcînd o concurență forțată întreprinzătorilor români. Aceste orientări prioritare impuse de factorii de decizie din Viena contraveneau direcției firești de dezvoltare a agriculturii, industriei și comerțului transilvan, adîncirii schimburilor cu celelalte două țări române.

[10] G. Zane, *op. cit.*, p. 34.

[11] Mircea Mușat, *Românii în vîltoarea vitregiilor istoriei*, în „Anale de istorie“, an XXIV, nr. 3/1978, p. 21.

La sud și est de Carpați accesul deplin al românilor la pîrghiile economice ale statului fusese în repetate situații blocat de instituirea regimului „sudiților". Negustori și afaceriști autohtoni sau de alt neam, ei se bucurau de drepturi de extranaționalitate, punîndu-se sub protecția consulatelor austriac, rus, francez și englez, înființate între 1782—1803. Sudiții (în număr de 971 din cei 4 189 de negustori din Muntenia la 1811) aveau privilegiile de a nu plăti dajdie, de a achiziționa din toate județele, de a fi feriți de samavolniciile funcționarilor etc. Avantajele create străinilor — în primul rînd supușilor Austriei, stat ce încerca să-și subordoneze economic și politic principatele — au trezit nemulțumirea celorlalți comercianți care se simțeau tot mai strîns concurați. Protestele lor se ridicau atît împotriva otomanilor, cît și a principilor fanarioți ce-și instauraseră uneori monopolul personal asupra schimburilor de valori, sustrăgînd sume imense prin cadouri către funcționarii sultanului și prin tezaurizarea de monedă forte în băncile europene (Ioan Gheorghe Caragea ori Alexandru Suțu, de pildă, au strîns averi de proporții prin înșelarea vigilenței otomane) .

Sintetizînd, se poate afirma că în disputa economico-socială dintre forțele ultra conservatoare și cele ale noului, nici una dintre părțile angajate nu deținea încă o întîietate evidentă. La prima vedere se părea că reprezentanții vechii societăți se fixaseră pe aliniamente solide, controlînd agricultura, comerțul și meșteșugurile și ocupînd etajele superioare ale edificiului social. În realitate,

cei mai conservatori dintre ei se simțeau din ce în ce mai limitați de ofensiva tenace a agenților modernizării — promotori ai pieții unice și ai libertății forței de muncă — , văzîndu-se obligați să recurgă fățiș la sprijinul imperiilor europene pentru a se eterniza la cîrma statului. Așa se explică de ce lupta pentru prefacerea României pe temelii moderne se va împleti strîns cu aceea îndreptată împotriva expansionismului și intervenționismului extern, contra partizanilor acestora din principate. Un teren de confruntare acerbă între curentele ce au marcat profund epoca renașterii naționale a devenit, cu prioritate, sistemul de exercitare a puterii interne, respectiv administrația țării.

Statul, administrația și sistemul fiscal. În pofida vicisitudinilor istoriei — exprimate prin repetate invazii, ocupații militare și anexiuni teritoriale — românii își păstrară viața statală proprie neîntrerupt pe întreaga durată a evului mediu și în zorii epocii moderne. Ei trăiau în trei mari principate — Moldova, Muntenia și Transilvania — , cu grade diferite de autonomie *, aflate sub suzeranitatea Înaltei Porți și a Casei de Habsburg.

Din deceniul al doilea al secolului XVIII domnia în Muntenia și Moldova era deținută de „fanarioți", [12] oameni de încredere ai Porții, originari

* Garantate de așa numitele „Capitulații" stabilite între Imperiul otoman și țările române.

[12] Andrei Oțetea, *Scrieri istorice alese*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1980, p. 174; Gheorghe Platon, *Geneza revoluției române de la 1848*, Editura Junimea, Iași, 1980, p. 13; Pompiliu Teodor, *Iluminism și națiune*, în *Națiunea română. Geneză. Afirmare. Orizont contemporan*, Edi-

din cartierul Fanar al Constantinopolului. Familia Ghica nu aparținea acestui grup de presiune. Ea se împământenise prin căsătorii, slujbe și cumpărări de moșii, dar menținuse relații destul de strînse cu fațiunile grecești constantinopolitane Caragea și Hangerli. Prin legături de rudenie și interese, Ghiculeștii și-au asigurat protecția mai multor „domni cu cucă", fără însă a se compromite prea serios în fața opoziției pămîntene. Un grup destrîns de fruntași munteni le va reproșa totuși pînă tîrziu înțelegerea exagerată pe care au arătat-o, în particular, cîtorva levantini, păstrării lor în posturi de conducere și după 1822.

Înainte de 1821 fanarioții acaparaseră integral conducerea superioară de stat. Socotiți funcționari, ei administrau principatele adesea cu mari prerogative. Unii fanarioți s-au detașat prin reforme și îmbunătățiri economice și fiscale — este cazul lui Constantin Mavrocordat — , dar alții nu s-au putut sustrage sistemului de organizare ce-i promovase pe poziții de întîietate în Muntenia și Moldova. Acest sistem tindea practic la: subordonarea principalelor pîrghii de putere din stat unor elemente alogene; scurgerea unor impresionante capitaluri în exterior; înstrăinarea a peste o pătrime din posesiunile funciare etc. Concomitent el încuraja spolierea fiscală a principatelor, priva cele mai eficiente bresle militare de elementele lor de forță, repartiza funcții înalte greco-

---

tura Științifică și Enciclopedică, București, 1984, p. 297—337; Ilie Bădescu, *Sincronism european și cultură critică românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984, p. 53 și urm.

levantinilor, imprimînd adeseori o dezvoltare a învățămîntului și culturii favorabilă intereselor fanariote de neam și de clan. În politica externă, spre sfîrșitul veacului al XVIII-lea, unii fanarioți s-au orientat spre Rusia — secundar spre Austria — , familia Ipsilanti transformîndu-se chiar în promotoarea intereselor celei dintîi puteri la Dunăre.

Atrase de mirajul îmbogățirii prin pradă și incapabile să sesizeze la timp jocul diplomatic duplicitar al grecilor din Fanar, oficialitățile otomane au încurajat pe diferite căi elementul elitist alogen — ca și Habsburgii în Transilvania — , dar au înțeles să-l opună boierimii pămîntene și au respins orice încercare de revenire la statutul domniei dinainte de 1711. Cu complicitatea Înaltei Porți, deținătorii intermediari ai puterii au organizat un aparat administrativ în mare măsură cu caracter parazitar. El era structurat pe bresle funcționărești, în cadrul cărora se stabiliseră relații de tip tradițional, pe baza raporturilor clientelare. Instituțiile administrative nu erau separate de cele fiscale și judecătorești. Personalul nu avea o calificare specială, nu respecta întotdeauna pravilele și nu se simțea controlat de autoritatea superioară. Majoritatea funcțiilor se vindeau și în consecință deținătorii lor făceau absolut totul ca să-și recupereze banii. Generalul Alexandre de Langeron, emigrant francez înrolat în armata rusă, nota că „scaunele de domni ai Moldovei și Țării Românești sînt scopul unic al dorinței tuturor fanarioților [...]. Modul de a se îmbogăți e foarte simplu: ei fură sau confiscă

proprietățile după bunul lor plac, invocînd, pentru a justifica aceste atrocități, pretextul unei trădări sau a unei conspirații străine“ [13]. Poziția lor și-a atras adversitatea unor grupări ale marilor boieri, ale boierimii mijlocii, tîrgoveților și comercianților. Aceștia reproșau Porții amestecul abuziv în afacerile nord-dunărene și demascau, între altele, și din propriul interes, racilele cîrmuitorilor. Instanțele administrative și juridice formau deci obiect de contestație permanentă.

Cu toate acestea, fanarioții au acordat, în general, boierimii scutiri în masă de obligațiile fiscale. În orice caz ea nu plătea capitația. Arareori, ea se vedea impusă achitării unor taxe pe vitele mari. Cele mai grele sarcini fiscale apăsau pe umerii poporului de rînd. Obligațiile sătenilor și tîrgoveților către boieri, cadourile, peșcheșurile, privilegiile și imunitățile nobilimii constituiau surse secundare de înavuțire prin comparație cu veniturile provenite din exploatarea avantajelor sistemului fiscal împovărător (o politică economică de monopol, îndreptată împotriva producătorului liber și a pieții, a îndemnat pe posesorii de pămînturi să caute surse de cîștig bănoase în aparatul administrativ). Pe lîngă faptul că beneficiau de scutiri de impozite directe, boierii și clerul superior aveau dreptul de a fi serviți de slujitori, scutelnici și poslușnici, reducîndu-se pe această cale numărul platnicilor la jumătate.

---

[13] Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, supliment I/3, București, 1889, p. 72 (în continuare se va cita Hurmuzaki, *Documente*).

Cea mai importantă dare era birul, ridicat din 1783 în 6 „sămi" anuale. În Țara Românească s-au inventariat 40 620 de „lude", cărora le revenea suma de bir de 72 de taleri pe an, achitați de persoană, eșalonat din două în două luni. În anul 1819 în Țara Românească se înregistrau 194 000 de familii în „cea de a treia stare", care în condiții normale ar fi trebuit să fie impusă în întregime la bir. Dar, grație sistemului de scutiri de impozite, 76 000 de familii erau absolvite de obligația achitării birului. În ciuda scăderii numărului de platnici, statul acumula fonduri impresionante prin mărirea impozitelor directe și indirecte. După cum rezultă din documente, cuantumul veniturilor anuale ale Munteniei se ridica la aproape 4 500 000 de lei în primele decenii ale secolului trecut. Repartiția cheltuielilor reflecta cu pregnanță caracterul parazitar al administrației fanariote: sume reținute pentru Poarta otomană 2 083 000 de lei; cheltuielile domnului — 1 394 000 de lei; cheltuielile reclamate de întreținerea aparatului administrativ — 2 428 129 de lei. După 1774, pe lîngă Înalta Poartă, intervine în afacerile fiscale ale principatelor și Rusia țaristă, inițial în domeniul introducerii de noi dări. Prin aceasta un drept legitim consfințit de Capitulații în privința autonomiei deciziilor în interior suferea o gravă încălcare. Se dovedește astfel că viitoarea „putere protectoare" a urmărit încă înainte de adoptarea atît de contestatului *Regulament organic* să înrîurească așezămintele „constituționale" ale românilor. În direcția evidențiată s-a convenit în anii 1802—1804 ca domnii să nu

se abată de la actele care stabileau, cu aportul reprezentanților țarului, repartizarea cheltuielilor visteriei publice.

Din faptele și datele prezentate reiese că statul de tip feudal tîrziu, aparatul administrativ și fiscal, cu structurile lor bazate pe privilegii nobiliare, nu mai erau capabile să protejeze interesele fundamentale ale poporului în condiții economice și sociale noi, într-un context internațional sensibil modificat față de trecut. Îndeosebi, sistemul de organizare al puterii și sistemul militar tradițional — întemeiat în parte pe vechile bresle ostășești — , nu mai aveau capacitatea de odinioară de a rezista presiunilor tot mai accentuate venite din direcția imperiilor habsburgic și țarist, forțe continentale care amenințau să înlocuiască stăpînirea otomană în sud-estul Europei, adjudecîndu-și cele mai importante zone din ceea ce pînă de curînd formase sfera de dominație a Înaltei Porți. Se impunea cu stringență aflarea unor metode superioare de organizare a luptei — inclusiv pe cale armată — pentru existență de sine stătătoare, pentru progres și unitate. Se cerea realizarea unei solidarități etno-culturale pe baze foarte largi, în formele specifice „secolului naționalităților", spre a se asigura valorificarea la maximum a capacităților creatoare ale românilor, coordonarea eforturilor de modernizare și emancipare.

Partida Națională pe scena istoriei. Mișcarea de emancipare națională s-a maturizat în timp, a parcurs etape de evoluție, soldate cu îmbogățirea constantă a formelor de exprimare. În favoa-

rea ei s-a pronunțat aproape unanimitatea claselor și categoriilor sociale. Lupta de eliberare s-a desfășurat în condiții deosebit de precare, marcate de repetate ocupații străine * — otomane, habsburgice, țariste — și de anexiuni teritoriale ce decurgeau adeseori din disputele de putere din regiune.

Războaiele din 1737—1739, 1768—1774 și 1787—1792, 1806—1812 purtate între armatele austriece, ruse și otomane s-au soldat cu modificări substanțiale în echilibrul de forțe din sud-estul Europei — Constantinopolul ieșind, de fiecare dată dezavantajat — , au introdus elemente noi în peisajul economico-politic local. Victoriile obținute de armatele ruse, sprijinite de numeroase detașamente de voluntari recrutate din rîndul popoarelor aservite Porții, au trezit neliniște la Viena, Paris, Berlin și Londra. În condițiile respective, Marea Britanie devenea tot mai mult partizanul stopării ofensivei Imperiului țarist, ce se prefigura ca viitor adversar al său în Orientul Apropiat și Mijlociu. Ei i se va alătura curînd Franța, care, după o scurtă eclipsă de putere, spera să-și sporească influența politică în întreaga Europă, revigorată de infuzia de energie primită în cursul revoluției din 1789—1794 [14].

---

* Ocupația din 1768—1774 a costat Moldova 26 000 000 de lei aur, iar cea din 1806—1812 s-a soldat cu pagube de 100 000 000 de lei aur pentru ambele principate dunărene.

[14] Lămuriri asupra evoluției problemei orientale la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea la Andrei Oțetea, *Contribuție la chestiunea orientală*, în *op. cit.*, p. 69—184; Nicolae Ciachir, Gheorghe Bercan, *Diplomația europeană în epoca modernă*, Edi-

Amenințată de activitatea agenților expansionismului străin și a agenților lor locali, pîndită de pericole externe extrem de grave, națiunea română a fost obligată să-și creeze mijloace specifice de autoapărare etno-lingvistică, economică, politico-militară și culturală. La baza cristalizării acestora stăteau înțelegerea corectă a împrejurărilor istorice concrete, evitarea confruntărilor frontale cu forțe adverse superioare (calitativ și numeric), combinarea metodelor de luptă cu caracter diplomatic cu cele preponderent armate etc.

Fără a renunța la susținerea militanților naționali din Balcani și Europa de est, oamenii politici români s-au concentrat tot mai mult asupra propriilor lor activități, cu precădere spre începutul secolului al XIX-lea, clarificîndu-și din ce în ce mai evident concepțiile și programele. O dovadă a maturizării lor reale o constituia formularea unor revendicări cu pronunțat caracter de originalitate și abandonarea anumitor enunțuri ce făceau apologia solidarității pan-creștine sau pan-ortodoxe. Refuzînd să se lase manevrați din exterior, liderii români au sesizat mai cu seamă jocul periculos practicat în Transilvania de Casa de Austria de spargere a unității poporului român prin încurajarea separatismului religios și teritorial.

Se cuvine a sublinia însă și cu acest prilej că efortul de modernizare și emancipare al românilor s-a sincronizat în general cu cele mai impor-

---

tura Științifică și Enciclopedică, București, 1984; Bernard Lewis, *The Emergence of Modern Turkey*, New York, 1968; William H.Mc Neill, *A World History*, Oxford, 1979.

tante demersuri de eliberare națională ale popoarelor mici și mijlocii din estul, centrul și sud-estul Europei. Din această cauză, nu o dată în România și-au găsit protecția și ajutorul conducători ai luptei naționale din țările vecine. Aici s-au format multe dintre cadrele mișcării revoluționare elene, pe aici s-au scurs ajutoarele spre Serbia insurgentă sau spre Polonia și tot aici patrioții bulgari au tipărit primele lor publicații și și-au organizat bazele de atac armat.

Procesul de clarificare a programului de emancipare națională a fost însoțit de o nouă regrupare a principalelor forțe politice interne. Spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea — începutul secolului al XIX-lea au luat ființă la nord și sud de Carpați grupări politice care promovau strategii diplomatice de valorificare a antagonismelor marilor puteri, capabile să abordeze fără complexe relațiile cu Înalta Poartă — văzînd, uneori, în aceasta un element de contrapondere față de ambițiile expansioniste țariste și habsburgice — și cu realism legăturile cu Rusia și Austria. Numeroși exponenți ai intereselor românești din etapa istorică studiată — de obicei cei din clasele mijlocii și superioare — s-au reunit în principal în jurul mișcării reformatoare a *Supplexului* și a așa-numitei „Partide Naționale".

Închegată în jurul anului 1774, ultima grupare își asumase rolul de forță conducătoare a luptei pentru răsturnarea domniilor fanariote, în vederea introducerii unor reforme modernizatoare în Țara Românească și Moldova. Partida Națională din acea vreme era alcătuită din majoritatea

boierilor pământeni [15]. În cadrul ei, o poziţie proeminentă o ocupau reprezentanţii marilor stăpîni de pămînt şi deţinătorii unor înalte posturi administrative şi ecleziastice. Alături de aceştia exista o pătură a boierimii mici şi mijlocii, formată din elemente din ce în ce mai dinamice şi mai decise să obţină egalitatea în drepturi cu protipendada.

Burghezia în formare, sărăcimea oraşelor, ţărănimea liberă şi aservită economic constituiau rezervorul de forţe umane la care conducătorii Partidei Naţionale înţelegeau să apeleze cu precădere în situaţii excepţionale. Revendicările categoriilor sociale enumerate îşi găseau implicit o anumită ilustrare în programele şi memoriile redactate de boierimea pămînteană care nu accepta totuşi să facă nici o concesie majoră altor clase şi categorii sociale. Din acest ultim punct de vedere, boierimea se opunea cererilor formulate de ţărănime cu privire la îmbunătăţirea situaţiei ei materiale şi sociale, la reducerea dărilor şi eliminarea abuzurilor aparatului administrativ. Slăbiciunea economică a burgheziei de început, ataşamentul tradiţional al ţărănimii faţă de valorile instituţionale moştenite de veacuri au fost exploatate de către marii posesori de pămînturi şi folosite ca un însemnat capital politic în lupta lor împotriva concurenţei fanariote şi a imperiilor străine. Ulte-

[15] Pompiliu Eliade, *Influenţa franceză asupra spiritului public în România. Originile. Studiu asupra societăţii româneşti în vremea domniilor fanariote*, Editura Universul, Bucureşti, 1982, p. 190 şi urm.; E. Lovinescu, *Istoria civilizaţiei române moderne*, ed. Z. Ornea, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1972, p. 91—92.

rior, mai cu seamă după 1821, marea boierime va ceda treptat pozițiile proeminente în societate, inclusiv cele din fruntea Partidei Naționale altor clase și categorii sociale, mai exact burgheziei în formare. Cea din urmă se va afirma alături de intelectualitate, de nobilimea liberală, de categoriile mijlocii drept o forță capabilă să organizeze — beneficiind de aportul întregului popor — , pe un plan superior lupta pentru făurirea statului național, independență și reîntregire.

În perioada cercetată, Partida Națională, deși îndrumată de marea boierime, a ajuns la cîteva soluții eficiente, mai mult sau mai puțin marcate de poziția socială ce revenea liderilor săi. În principal, gruparea respectivă, animată de oameni cu o bogată experiență politică, a optat pentru orientarea eforturilor în direcția izolării și compromiterii interne și internaționale a cercurilor fanariote. Ea a refuzat în mod ostentativ să ofere sprijin financiar domniei, a protestat împotriva măririi dărilor și a sporirii aparatului administrativ, încadrat (într-o anumită proporție) cu elemente neromânești. Totodată, fruntașii boierimii pămîntene s-au opus întăririi organelor de poliție și forțelor de ordine, constituite din lefegii. Ambele acțiuni erau menite a reduce considerabil bazele economice și de forță ale grupărilor fanariote.

Pe de altă parte, opoziția pămînteană a reclamat revenirea la sistemul alegerii libere a șefului statului din rîndurile unor familii dinastice autohtone sau ale boierimii. În acord cu spiritul timpului, ostil absolutismului monarhic — mai cu seamă după declanșarea revoluției franceze din

1789—1794 — anumiți lideri din Partida Națională preconizau instaurarea unui regim de „republică aristocratică", cu o putere executivă riguros controlată de sfatul înalților dregători.

Ca modalități de acțiune se distingeau protestele verbale și scrise, petițiile adresate Înaltei Porți, Rusiei, Austriei și altor puteri europene, „conspirațiile" antifanariote etc. În scopul coordonării acțiunilor politice, între facțiunile Partidei Naționale închegate în jurul unor personalități, ca banii Dimitrie Ghica și Nicolae Brîncoveanu, vistierul Constantin Filipescu, se stabileau înțelegeri, uneori chiar acorduri scrise.

Grigore Ghica și frămîntările din 1802—1812. Realitățile vremii l-au marcat pe viitorul principe, i-au întipărit o serie de obișnuințe mixte aristocratic-mercantiliste, i-au definit un anume orizont cultural-spiritual și i-au pus la dispoziție un număr relativ limitat de posibilități de afirmare politică. În modelarea personalității lui Grigore Ghica un rol proeminent a deținut părintele său Dimitrie Ghica, autentic organizator și lider al Partidei Naționale. Posesor al unor întinse moșii în Moldova și Muntenia, marele ban a stabilit contacte mai strînse între partizanii cauzei naționale din București și Iași și, împreună cu alți reprezentanți ai boierimii, purtători ai unor nume sonore — precum Brîncovenii, Filipeștii, Văcărești — , a intensificat rezistența împotriva fanarioților și a amestecului marilor puteri în treburile principatelor.

Inițiat în afacerile secrete pe lîngă energicul și omnipotentul lui părinte, Grigore Ghica a avut

o carieră liniştită, fără salturi spectaculoase *. Menţinut un timp, cel puţin în aparenţă, în planul doi al vieţii publice, viitorul principe a urcat treptele ierarhiei notabililor, ajungînd „vornic al obştilor" în anul 1803. Situarea familiei Ghica pe poziţii avansate, de respingere a abuzurilor fanariote şi a amestecului extern i-a atras cu intermitenţă ostilitatea domnitorilor. Totuşi nici unul dintre ei nu a cutezat să treacă la măsuri extreme, dat fiind prestigiul de care se bucurau marele ban şi Grigore Ghica în rîndul diplomaţilor străini din Bucureşti şi chiar la Constantinopol. Aşa se explică prezenţa lor constantă în sfatul muntean şi confirmarea în înalte dregătorii, inclusiv în timpul unor principi ce le-au fost duşman declaraţi. De exemplu, Constantin Ipsilanti (1802—1807), adept al unificării Moldovei, Ţării Româneşti şi Serbiei într-un singur stat cîrmuit de familia sa (cu asentimentul Vienei şi Petersburgului) a văzut în Dimitrie şi Grigore Ghica concurenţi redutabili. El a trebuit totuşi să-i menajeze din motive de oportunitate politică. Mai mult, după încetarea refugiului braşovean al marii boierimi, provocat în 1802 de incursiunile rebelilor turci de la Dunăre, Dimitrie, Scarlat şi Constantin Ghica au reapărut în sfatul muntean, alături de Grigore Brîncoveanu, Barbu Ştirbei, Scarlat Cîmpineanu, Constantin Bălăceanu etc. Lor li s-au încredinţat responsa-

* Influenţa lui s-a întărit mai ales după căsătoria cu Maria, fiica domnului Constantin Hangerli; din această legătură au rezultat următorii copii: Constantin, Dimitrie, Grigore, Panaiot, Scarlat.

bilităţi însemnate în justiţie, administraţia mănăstirilor, armată, industrie.

Astfel, în ianuarie 1803 Constantin Ghica şi vornicul Golescu au organizat o gardă civilă în Bucureşti, cu intenţia de a apăra oraşul de detaşamentele otomane (din zona Vidinului şi împrejurimi); mai apoi, în iulie 1804 ei au făcut parte din comisia excepţională de percepere a dijmăritului şi vinăriciului de la categoriile sociale privilegiate, iar în 1805, din comisia pentru veniturile Epitropiei. Şi numele lui Grigore Ghica [16] — mare logofăt al Ţării de Sus în 1806 — revenea des în documente, fie ca dregător, fie ca pionier al industriei uşoare, prin fabrica sa de testemeluri de la mănăstirea Mărcuţa.

În paralel cu exercitarea unor înalte funcţii oficiale, Grigore Ghica a participat la complicata viaţa publică din principate. Împreună cu părintele şi fraţii săi, cu alţi notabili pământeni, a plănuit obţinerea unui sprijin extern mai eficient din partea Franţei. Conducătorii Partidei Naţionale încercau să realizeze prin apelul la susţinerea Franţei republicane şi napoleoniene, anihilarea presiunii externe habsburgo-ţaristă, intensificată ameninţător în pragul secolului al XIX-lea. „După lovitura de stat din 18 brumar — evidenţia Pompiliu Eliade — şi mai ales după Marengo, «partidul naţional» sau francez din Muntenia şi-a îndreptat speranţele către Primul Consul. Acest partid

---

[16] Pentru cariera politică a lui Grigore Ghica la începutul secolului al XIX-lea, vezi V.A. Urechea, *Istoria românilor*, seria 1800—1821, tomul VIII, Bucureşti, 1897.

era alcătuit în acest moment mai ales din marii boieri munteni, printre care vornicii Scarlat Cîmpineanu și Știrbei, logofătul Băleanu, Nicolae Dudescu și Grigore Ghica, banii Văcărescu și Dimitrie Ghica; acesta din urmă era șeful partidului. Cîțiva mari boieri moldoveni li se asociaseră, ca Sturdza, Catargi, Beldiman. Toți doreau independența [...] și își puneau toate speranțele în Franța" [17].

Relații între principate și Franța republicană s-au stabilit prin căi diverse. Prin contacte directe cu consulii de la București și Iași dar și prin asociații secrete ce racordau pe patrioții români la o rețea internațională de „conspiratori" revoluționari. Raporturile din ce în ce mai strînse cu oficialitățile de la Paris au fost consolidate în 1801—1802 cînd un trimis al Țării Românești și Moldovei — Nicolae Dudescu — s-a deplasat în „capitala Europei" spre a susține cauza românismului. La Paris, influentul boier patriot și-a investit banii în încercări de atragere a unor personalități ale vremii (Madame de Staël, Madame Récamier, generalul Poniatowski ș.a.) [18]. Din nefericire însă, în 1802 Felix Beaujour, însărcinat al Republicii să examineze plîngerile românilor, a propus ca principatele să fie cedate Habsburgilor, în compensație pentru pierderile lor din Italia și pentru a ridica o barieră în drumul Rusiei spre Strîmtori. Noi apeluri au fost trimise lui Napoleon în vara anului 1802 de către boierii munteni și moldoveni, în

---

[17] Pompiliu Eliade, *op. cit.*, p. 192.

[18] *Ibidem*, p. 193.

contextul înăspririi relațiilor franco-otomane. Lui i s-au adresat în principal Ghiculeștii, ce se refugiaseră în Transilvania din cauza incursiunilor căpeteniilor otomane de la Dunăre. Din formulele întrebuințate de autorii documentelor citate, reiește întregul dramatism al situației, românii solicitînd protecție împotriva „tîlhăriilor turcești" și sprijinul viitorului împărat ca țările lor să se constituie în „republică" [19].

Precauți ca și în alte ocazii, fruntașii munteni, animați de Dimitrie Ghica, au redactat și expediat petiții și memorii și către cancelaria din Viena; nu au lipsit nici apelurile adresate Rusiei.

Evenimentele din 1801—1806, pe fundalul cărora s-a înregistrat o sporire a influenței ruse în estul Europei — în condițiile antrenării puterilor occidentale în interminabile războaie de hegemonie * — au întărit convingerea lui Grigore Ghica că finalizarea programului național de emancipare necesita acțiuni inteligente, mișcări chibzuite, inițiative diplomatice bine gîndite. Grigore Ghica a înțeles că în împrejurările istorice menționate exista pericolul ca principatele să-și piardă orice urmă de autonomie, că o politică realistă presupunea valorificarea antagonismelor dintre marile puteri, că sprijinul Vienei și al Parisului, corelate cu crearea unui suport la Constantinopol, pot și trebuie să concureze la salvgardarea identității naționale și statale a românilor. Tot cam din

---

[19] *Ibidem*, p. 194.

* Provocate de ciocnirile de interese dintre Franța și Marea Britanie și aliații săi, între care se cuvine a fi menționați Habsburgii, Prusia și chiar Rusia.

aceeași perioadă, Grigore Ghica — ca și alți fruntași pământeni — a realizat faptul că Rusia țaristă era pe cale de a se instala solid în estul continentului, în detrimentul Imperiului otoman. Desfășurările militare ulterioare i-au întărit convingerea că împărăția de la răsărit trebuia să fie cointeresată în protejarea și dezvoltarea instituțiilor autonome din Moldova și Țara Românească și că se impunea evitarea oricăror inițiative radicale interne ce ar fi oferit pretexte pentru prefacerea principatelor în cîmp de operații între ruși și turci. De aceea Grigore Ghica va căuta să-și definească treptat, în contextul orientărilor de principiu ale Partidei Naționale, programul propriu de acțiune, axat pe reforme moderate, pe progrese economice, administrative și militare nespectaculoase, dar sigure, pe „internaționalizarea problemei românești", modalitate prin care plănuia să obțină o garanție colectivă a majorității marilor puteri asupra individualității principatelor.

Convingerile viitorului principe vor fi serios puse la încercare curînd, în intervalul 1806—1812, o dată cu redeschiderea „problemei orientale" *, prin izbucnirea unui îndelungat conflict armat ruso-otoman. Acest pustiitor război, purtat în mare parte pe teritoriul românesc, s-a desfășurat în corelație cu marile conflicte militare din Europa, recte cu înfruntarea de forțe dintre Franța napoleoniană și Austria, Prusia, Marea Britanie și Rusia.

---

* Problema împărțirii „moștenirii otomane" între marile puteri ale continentului.

Războiul din 1806—1812 a fost prefațat de o reconciliere franco-otomană, menită a încuraja pe fruntașii „galofili" ai Partidei Naționale. Speranțele ultimilor de a vedea principatele libere, abandonate de fanarioți au fost întărite de comportamentul adoptat de Napoleon față de români după victoriile, de la Austerlitz și Jena, repurtate asupra austriecilor, prusienilor și rușilor. Aspirînd la constituirea unui „bloc" antițarist de la Baltica la Marea Neagră, diplomația primului imperiu a ajuns foarte activă, ambasadorii Franței străduindu-se să obțină atît intrarea în campanie a armatelor sultanului, cît și cooperarea românilor, fără de care era greu de executat un marș al trupelor musulmane în direcția cetății Hotinului (aici ele aveau să realizeze joncțiunea cu coloanele armate franceze ce așteptau ordinul de a coborî din Prusia și Polonia spre zonele de pe cursurile superioare ale Prutului și Nistrului).

Acest proiect de care se lega și speranța revenirii la regimul domniilor pămîntene a eșuat însă datorită surprinzătoarei păci încheiate între Franța și Rusia la Tilsit în anul 1807. Odată cu abandonarea proiectului s-a diminuat vremelnic influența familiei Ghica — aflată în strînsă legătură cu cercurile diplomatice din Paris și cu ambasada napoleoniană din Constantinopol — în rîndurile Partidei Naționale. În avanscena politică își vor face acum intrarea alte personalități, adepte ale recurgerii la protecția țarului Alexandru I sau la menținerea raporturilor strînse cu Înalta Poartă.

Conflictul ruso-turc din 1806—1812 [20] — cea mai îndelungată experiență de război cunoscută de Grigore Ghica — a înglobat faze de maximă intensitate și de acalmie relativă, cele mai importante operații desfășurîndu-se pe linia Dunării. La început ambele tabere s-au limitat la hărțuiri reciproce, generalii ruși și pașalele otomane așteptînd ordine mai detaliate și întăriri din partea superiorilor din St. Petersburg și Constantinopol. Dar comandamentele de acolo evitau pe moment să se angajeze prea sèrios în operații de amploare, înainte de clarificarea situației strategice pe teatrul de război din răsăritul continentului. Turcii, mai ales, se fereau să se depărteze de bazele lor din cetățile dunărene spre a nu fi surprinși în cîmp deschis. Armata otomană, supusă unei restructurări profunde, era încă departe de a se prezenta ca organism modern, noile corpuri de infanterie și cavalerie, instruite după modelul consacrat de primul imperiu, neînlocuind pe ieniceri și spahii. Cu toate acestea, trupele musulmane, animate de fanatismul lor religios, au rezistat în cîteva puncte strategice și au păstrat anumite capete de pod la nord de Dunăre.

Majoritatea teritoriului Moldovei și Munteniei a intrat totuși sub controlul forțelor ruse, cu sprijinul cărora a fost restabilit pe tron, în toamna anului 1806, Constantin Ipsilanti. Neînțelegînd că el nu era decît un pion pe o imensă tablă de șah, ambițiosul domn fanariot a continuat să spere că va izbuti să-și constituie o stăpînire auto-

[20] A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. IX, ediția a III-a revăzută, București, f.a., p. 263—296.

nomă între Carpați și Balcani, folosind statele române ca baze de operații și pe generalii țarului ca agenți executori ai deciziilor sale. Înainte de a-și fi revenit din euforia „restaurării", Ipsilanti a fost însă depus în urma intrigilor generalului M.A. Miloradovici, sîrb în slujba Rusiei și ginere al vistierului Constantin Filipescu. *

Anii de după înlăturarea domnului fanariot nu au adus prea multe avantaje Partidei Naționale. Ea nu a preluat conducerea afacerilor publice, deși unii fruntași pămînteni au ajuns în posturi înalte ale administrației militare organizate de comandamentul rus. O situație relativ deosebită a avut familia Filipescu, grație relațiilor strînse stabilite cu generalul Miloradovici. Jocul subtil al vistierului Filipescu a fost greu de descifrat de către contemporani, cel puțin pînă la descoperirea legăturilor sale secrete cu pașalele otomane de la Dunăre, demascate abia în 1810. Din documentele investigate se desprinde ideea că vistierul, ce aparent favoriza diplomația din St. Petersburg, rămăsese același oponent decis al fanarioților și al ocupației militare. Introdus în cartierul lui Miloradovici, el a furnizat informații comandanților otomani, pornind de la ideea că zdrobirea rapidă și totală a forțelor lor armate în Balcani ar fi produs un dezechilibru strategic extrem de periculos pentru principate.

Demascarea lui Constantin Filipescu — deportat peste hotare împreună cu fiii, fiice, surori și nepoți — ce încercase să promoveze o orientare

* Constantin Filipescu era însurat cu Zoe Ghica, sora lui Grigore Ghica.

proprie sub acoperirea administrației de război nu a redus cu totul la tăcere divanul muntean, care îndeplinea rolul unui guvern. Deși remaniat de generalul rus Bagration, nou comandant șef al armatei de la Dunăre, divanul din București a reclamat în cîteva rînduri, în 1810—1811, lărgirea atribuțiilor sale, a protestat împotriva impunerii de către autoritățile ruse a mitropolitului grec Ignatie, a tratamentului aplicat unor dregători români neagreați de generalii în campanie și de favoriții lor. Manifestările din viața publică au îngrijorat administrația militară care s-a văzut nevoită, nu o dată, să ia în considerație și opiniile exprimate de fruntașii țării.

Familia Ghica s-a numărat și mai departe printre protagoniștii acțiunii de apărare a autonomiilor principatelor. Influența ei a fost recunoscută și de generalii ruși, Bagration în special, căutînd să-i cîștige încrederea prin acordarea de funcții de primă mărime. Lui Grigore Ghica i s-a oferit dregătoria de spătar, demnitar căruia îi revenea rezolvarea unor probleme de poliție internă, de asigurare a liniștii publice, sporirea forțelor de ordine etc. Fratele său Constantin a făcut parte din comisia de anchetă a activității vistierului Filipescu, acuzat de delapidare a 4 milioane de lei între 1806—1810.

Interesantă și plină de conținut se va dovedi participarea Ghiculeștilor, care se aflau în aparență în raporturi bune cu administrația de război, la „complotul" împotriva mitropolitului grec Ignatie în anii 1810—1811. Dintre ei s-au remarcat cu acest prilej Alexandru și Constantin Ghica,

organizatori (alături de Mihai şi Grigore Filipescu, Ştefan şi Barbu Văcărescu) ai unei ample şi temerare acţiuni de protest. Demn de reţinut este faptul că iniţiatorii „conspiraţiei" se pronunţau pentru modernizarea instituţiei domneşti, în care vedeau, în spiritul reformelor europene, o forţă menită a apăra interesele politice ale poporului. Interogate cu asprime de către autorităţile militare, persoanele participante la „complot" nu şi-au dat acordul la suprimarea dreptului legitim al ţării de a-şi desemna singură ierarhia ecleziastică.

Un alt drept al românilor — anume acela de a-şi organiza forţe armate proprii, cu aspect modern — a fost proclamat cu insistenţă la Bucureşti şi Iaşi. În mod practic, s-a obţinut asentimentul administraţiei militare de a se înfiinţa formaţiuni de voluntari şi panduri. Corpurile respective de trupă au luat parte la operaţiunile de la nord şi sud de Dunăre, sub comanda unor ofiţeri întreprinzători, ca Tudor Vladimirescu, Ion Solomon, Pavel şi Dimitrie Macedonschi [21].

Marile operaţii de război s-au redus însă simţitor în prima jumătate a anului 1812. Era clar că luptele se apropiau de sfîrşit la linia Dunării, beligeranţii neavînd nici interesul nici forţa necesară să le prelungească vreme îndelungată. În continuare noi evenimente se anunţau în Europa de est, unde păreau să renască cu o vigoare neaşteptată antagonismele franco-ruse ce vor duce la

---

[21] Apostol Stan, *Renaşterea armatei naţionale*, Scrisul Românesc, Craiova, 1979, p. 126—145.

declanșarea atacului armatelor lui Napoleon pe direcția generală Moscova în vara anului 1812.

Pe fundalul înăspririi relațiilor dintre Franța și Rusia și ale declanșării unui nou conflict militar în estul Europei, de care avea să depindă într-o măsură considerabilă structurarea de perspectivă a raporturilor internaționale între Baltica, patrulaterul Boemiei și Marea Neagră, s-a inaugurat o fază deosebită și în evoluția „problemei orientale", implicit în tratarea temelor autonomiilor românești. Sub presiunea evenimentelor oficialitățile țariste au stopat înaintarea în Balcani și au consimțit să mențină integritatea Imperiului otoman, cel puțin pînă la noi clarificări internaționale; totodată ele au abandonat vremelnic proiectul de înglobare a principatelor, preferînd, cu ocazia semnării păcii la București, să anexeze Rusiei, cu sprijinul familiei fanariote Moruzi [22], teritoriul Moldovei dintre Prut și Nistru.

Comportamentul anumitor comandanți ai țarului Alexandru I în cursul și în finalul războiului din 1806—1812 — pe care liderii Partidei Națio-

---

[22] A.D. Xenopol, *op. cit.*, p. 285; I.C. Filitti în lucrarea sa *Rôle diplomatique des phanariotes de 1700 à 1821*, Paris, 1901, p. 195, nota 2, făcea cunoscută următoarea relatare din 1827 a lui Alexandre Langeron: „Eu dețin explicația acestei enigme (pacea de la București — *n.n.*) [...] prinții greci din Fanar emigrați la Odesa în 1821 mi-au făcut cunoscut că această pace a fost opera lor [...] ei se temeau că Napoleon și-ar fi putut adăoga noi resurse (printr-o alianță cu Imperiul otoman — *n.a.*) pentru distrugerea puterii noastre (a Rusiei — *n.a.*) [...] în acest caz mult prea bogatele principate ale Moldovei și Valahiei obiect constant al dorinței fanarioților [...] ar fi încetat să fie administrate de familiile lor".

nale îl socoteau asemănător atitudinii ostile adoptate de administrația rusă față de elita nobiliară poloneză la sfîrșitul secolului al XVIII-lea — și protecția acordată de diplomația din St. Petersburg fanarioților au lăsat amintiri nu tocmai favorabile la București și Iași. În cele două capitale române s-a întărit, ca efect, convingerea că există o solidaritate, denumită curînd națională, mai importantă decît mult exagerata „unitate panortodoxă", „antimusulmană". În același timp, circumstanțele în care s-a semnat pacea de la București, rolul jucat de diplomații greci în serviciul Înaltei Porți în perfectarea ei, au compromis irevocabil cercurile fanariote, care s-au demascat ca fiind neinteresate în păstrarea integrității teritoriale și a libertăților Moldovei și Munteniei, dispuse să jertfească orice pentru a-și duce la îndeplinire planurile de înavuțire și parvenire socială.

Grigore Ghica, ultimii domni fanarioți și revoluția condusă de Tudor Vladimirescu. Perioada 1812—1821 s-a caracterizat printr-o accentuare vizibilă a frămîntărilor social-politice, prin redimensionarea luptei pentru drepturi naționale. Pe parcursul ei s-au înregistrat modificări semnificative la nivelul configurării unor clase și categorii sociale, în dinamica relațiilor dintre principalele forțe politice interne, în raporturile internaționale ale principatelor. Pe primul plan s-au situat consolidarea curentelor antifeudal și antifanariot, deplasare de opinie indicată de înmulțirea ciocnirilor dintre clasele și păturile sociale productive, birocrația parazitară și oligarhia agrară, dintre opoziția pămînteană și domnie (instituție ce ame-

ninţa să intre sub controlul organizaţiei străine „Eteria“ *), conflictul culminînd cu ridicarea în arme împotriva regimului existent în ianuarie 1821. În cursul evenimentelor care au condus către această puternică convulsie social-politică, cu prilejul căreia românii au protestat şi împotriva repetatelor atacuri efectuate de imperiile anexioniste la adresa teritoriului şi a existenţei lor etnice şi culturale, s-a observat o consecventă dezvoltare a gîndirii reformatoare autohtone, o clarificare mai pronunţată a programelor de autoguvernare. Reacţionînd la rîndul lor împotriva „pericolelor“ ce ameninţau regimul fanariot, ultimii principi nepămînteni din Muntenia, Ioan Gheorghe Caragea (1812—1818) şi Alexandru Suţu (1818—1821), au depus un efort consecvent de divizare şi manipulare a opoziţiei, au favorizat „Eteria“ şi au manifestat tendinţa de a recurge tot mai des la asistenţa externă a Rusiei şi Austriei. [23]

Grigore Ghica a adoptat în raporturile cu deţinătorii puterii o atitudine din ce în ce mai independentă. De altfel, ansamblul comportamentului său politic a evoluat simţitor prin comparaţie cu trecutul. Ghica a ajuns acum la maturitate, are convingeri bine formate, ştie ce vrea şi îşi urmăreşte cu perseverenţă obiectivele, îşi asumă ris-

---

* Organizaţie secretă elenă ce preconiza izgonirea cu forţa a otomanilor din Europa, eliberarea Constantinopolului şi dobîndirea independenţei Greciei; anumiţi conducători eterişti sperau să refacă „Imperiul bizantin“, sub forma unui fel de confederaţii balcanice, puse sub protecţia Imperiului ţarist.

[23] *La Valachie, La Moldavie et l'influence politique des grecs du Fanal*, Paris, MDCCXXII, p. 90—91 şi urm.

curi majore şi se implică direct în competiţia pentru conducerea de stat.

Oamenii politici şi de afaceri din principate, consuli şi demnitari străini, îi acordă, în replică, tot mai multă atenţie, doresc să-i cunoască punctele de vedere cele mai diferite, să-i cîştige simpatia; printre ei cîţiva urmăresc să-l neutralizeze, socotindu-l un pretendent periculos la tron. Însuşi domnul Ion Gheorghe Caragea a contribuit, fără voie desigur, la sporirea renumelui şi a prestigiului lui Grigore Ghica. Astfel, el nu a făcut un secret din acuzaţia că însemnatul său dregător — pe atunci logofăt al Ţării de Sus — uneltea să-l răstoarne din scaunul princiar. În plus, în vara anului 1813 l-a arestat, acuzîndu-l că a complotat împotriva domniei în favoarea cumnatului său Alexandru Hangerli, stabilit la Constantinopol. Demn de reţinut este faptul că mulţi conjuraţi, inclusiv boierul conservator Constantin Bălăceanu, îşi propuneau să-l răstoarne pe Caragea, considerat înfeudat ţarului Alexandru I, şi să promoveze o „echipă guvernamentală" orientată spre Franţa, după cum ceruse Partida Naţională încă din anii 1800—1802. Descoperiţi prin trădare, complotiştii au fost exilaţi; Hangerli însuşi a suferit aceeaşi pedeapsă deoarece otomanii au hotărît să se debaraseze de un incomod partizan al Franţei, în situaţia în care această putere cunoştea înfrîngeri răsunătoare pe cîmpurile de luptă din Germania.

Arestarea şi alte măsuri dictate de Caragea nu au dus decît la creşterea prestigiului lui Ghica în faţa poporului, a fruntaşilor opoziţiei pămîn-

tene. Conştient de eroarea săvîrşită, Caragea a revenit asupra deciziei iniţiale şi l-a rechemat din exil în anul 1814. Concomitent, a decis să-l cîştige pe fostul său adversar prin funcţii bine plătite şi înalte onoruri, promovîndu-l, ca mare vistier, între primii trei demnitari ai ţării. Din acel moment cariera lui Grigore Ghica a urmat o traiectorie ascendentă, ce a culminat în 1822 cu urcarea lui pe tronul Ţării Româneşti.

Avansurile primite de abilul diplomat care era Ioan Gheorghe Caragea nu l-au metamorfozat pe Grigore Ghica într-un zelos adept al domniei. Dimpotrivă, marele vistier nu s-a abătut de la conduita lui obişnuită, nu a părăsit rîndurile Partidei Naţionale. Elocvente sînt în acest sens contribuţiile lui la limitarea şi înlăturarea controlului fanariot asupra unor sectoare ale administraţiei, justiţiei, învăţămîntului şi culturii. Cu asistenţa lui, a altor fruntaşi pămînteni (Grigore Brîncoveanu, Barbu Văcărescu, Goleştii, Bălenii) s-au realizat: înfiinţarea Epitropiei şcolii superioare din Craiova (1812); definitivarea unui plan de reorganizare a învăţămîntului şi de susţinere financiară a sa de către mănăstiri; acordarea de scutiri fiscale şi de privilegii cadrelor didactice de la Şcoala româno-slavă de la Sf. Gheorghe (1813); alcătuirea noii Eforii a şcolilor (1814); reorganizarea gimnaziului grec de la Măgureanu şi redactarea Regulamentului pentru Şcoala universitară; înfiinţarea de şcoli în Tîrgovişte, Rîmnicu Vîlcea, Slatina, Cerneţi, Focşani, Ploieşti etc. În martie 1818 boierii pămînteni se considerau mai aproape ca oricînd de victoria lor în vechea dis-

pută cu adepții fervenți ai școlii în limba greacă, Grigore Ghica, Iordache Golescu, Alexandru Filipescu, Constantin Bălăceanu, Dionisie Lupu, George Golescu preluînd coordonarea întregului sistem de învățămînt din principat. Cu ajutorul celor mai învățați dintre ei, al unor oameni de afaceri (ca negustorul Tell), Gheorghe Lazăr, originar din Transilvania, reprezentant de seamă al curentului de regenerare națională, obținea permisiunea de a deschide Școala românească de la Sf. Sava. În numai cîțiva ani, Școala de la Sf. Sava, condusă de un autentic promotor al ideologiei daco-romanismului, a eliminat concurența elenă și a dat țării contingente de specialiști, de luptători pentru modernizare. Primii ei elevi nu au pregetat, de altfel, să lupte alături de panduri, o dată cu declanșarea revoluției conduse de Tudor Vladimirescu, punîndu-se în serviciul acțiunii armate de redeșteptare națională și socială.

Grigore Ghica, devenit în februarie 1817 mare ban, a avut așadar un merit atestat documentar în întemeierea acestei școli [24], în eforturile depuse de Partida Națională de a promova limba română, de a trece sub control autohton sistemul de învățămînt, instrument de seamă în modelarea societății. Dar Ghica s-a făcut cunoscut și ca „ministru de finanțe", post pe care l-a ocupat cu întreruperi pînă în 1818. În această calitate el a reușit să-și întărească pozițiile economice și a concurat

[24] Hurmuzaki, *Documente* (serie nouă), vol. II, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967, p. 388.

la realizarea unor modificări ale aşezămintelor fiscale; nu se poate lăsa însă în umbră faptul că vistierul s-a dedat la o serie de speculaţii, participînd alături de alţi demnitari la goana după venituri suplimentare.

Mare posesor de pămînt, dar şi om al noului, interesat în finanţe, comerţ şi industrie, Grigore Ghica a fost favorizat de *Legiuirea* lui Caragea din 1818. El a ştiut, de altfel, să exploateze serios avantajul de a fi deţinut înalte demnităţi sub Caragea. În acest sens a reţinut, o dată în plus, din experienţa dobîndită la curte ideea că menţinerea la putere a unui principe român — constrîns să trăiască sub ameninţarea unei maziliri neaşteptate şi a invaziilor armate periodice, înconjurat de o boierime avidă de funcţii şi averi — rezida, în mare măsură, în forţa sa financiară, în rezervele lichide şi de bunuri de care dispunea, în „arta" de a folosi banii ca pîrghie pentru păstrarea domniei. Avizat asupra realităţilor de acest gen, Ghica s-a apropiat de „grupul de presiune" al cămătarilor şi marilor arendaşi (Ştefan Belu, Filip Leneş, Sachelarie, Hagi Moscu), obţinînd colaborarea lor, inclusiv în competiţia pentru tron, şi în perioada de după 1822. Sub unghiul de vedere menţionat se poate considera că principele a fost un fel de Ludovic Filip d'Orléans, aproape burghez, iniţiat în speculaţii financiare, comerţ şi industrie.

Domnia lui Caragea a prilejuit lui Grigore Ghica şi o altă experienţă cu valoare formativă ridicată. Evoluţia diplomaţiei, dinamica schimburilor cu exteriorul, l-au convins pe precautul pretendent la tronul Ţării Româneşti că sistemul depen-

denței față de puterile estului și sud-estului Europei lăsa pe monarh la discreția consulilor marilor puteri, în persoanele cărora el întîlnea de multe ori greci și agenți ai organizațiilor secrete cu țeluri „panbizantine". Acești consuli — Pini (reprezentantul țarului Alexandru I) de exemplu — puteau merge foarte departe în combaterea adversarilor unor domni din Fanar. Astfel, în 1817 el a sprijinit pe Ioan Gheorghe Caragea în conflictul cu Constantin Filipescu [25], intrat pe atunci în strînse legături cu Constantin Bălăceanu și Grigore Ghica. Filipescu, care adoptase o orientare deschis antifanariotă, atrăgînd atenția demnitarilor români asupra pericolului creșterii influenței și amestecului „Eteriei" în treburile interne ale principatului, a fost din nou exilat. La desconspirarea „complotului" său a contribuit și surprinderea unui mesaj adresat turcilor de către opoziția munteană prin intermediul unui constantinopolitan ce-l dușmănea pe Caragea [26]. Iertat în mod formal de principe, Constantin Filipescu a decedat subit la București, probabil otrăvit de oamenii domniei [27]. Sfîrșitul tragic al bătrînului vistier a reconfirmat lui Grigore Ghica necesita-

---

[25] N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VIII. *Revoluționarii*, București, 1938, p. 234—235.

[26] Hurmuzaki, *Documente* (serie nouă), vol. II, p. 388—389.

[27] Dușmănia dintre Ioan Gheorghe Caragea și Const. Filipescu s-a accentuat și din cauza unor neînțelegeri bănești, datînd din perioada în care cei doi făceau afaceri rentabile cu fondurile visteriei Munteniei (A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. X, ediția a III-a revăzută, București, f.a., p. 14).

tea de a acționa cu desăvîrșită discreție, de a evita atacurile frontale, de a aștepta momentul cel mai indicat pentru o manevră eficientă spre a-și deschide drum către putere. În același timp i s-a reconfirmat faptul că înalții funcționari ai Porții erau atît de venali încît oricînd puteau trăda un pretendent la tron sau chiar un domn desemnat. Din această cauză Grigore Ghica, pe lîngă tradiționala menajare a susceptibilităților turcești, a căutat să cîștige și sprijinul altor forțe externe de anvergură, orientîndu-se spre Austria, stat în care vedea o contrapondere serioasă față de abuzurile Porții.

O primă ocazie de a juca un rol proeminent într-o tentativă de preluare a conducerii superioare de stat i s-a oferit în toamna anului 1818, imediat după abandonarea subită a tronului de către Ioan Gheorghe Caragea *. Acest principe a părăsit în taină Bucureștiul la 11/23 octombrie 1818 și s-a retras în Transilvania, temîndu-se că jocul lui duplicitar, ilustrat de înclinarea către Rusia și ajutorul acordat „Eteriei", fusese descoperit la Constantinopol. Caragea lăsa o amintire defavorabilă datorită sistemului său draconic de spoliere fiscală. Acest sistem și legiuirea din 1818, îndreptată împotriva țărănimii, au provocat nemulțumiri profunde în masa poporului de rînd. Lor li s-au alăturat tulburările pandurimii, categorie

* Împrejurările în care s-a încheiat domnia lui Caragea Vodă rămîn încă parțial neclare; din unele informații reiese amestecul consulului țarului în pregătirea ei pentru a crea dificultăți pe plan diplomatic Înaltei Porți.

socială privilegiată, trecută în mod abuziv în rîndul birnicilor.

Sesizînd crearea unui moment favorabil, caracterizat prin compromiterea internă și internațională a unui personaj cu greutate din elita fanariotă, Partida Națională a preluat conducerea administrației din București și a intervenit pe lîngă oficialitățile din Constantinopol pentru a restabili domniile pămîntene. Concomitent s-a convocat la București, în toamna anului 1818, o adunare a fruntașilor opoziției române ce a dezbătut un program relativ larg de reforme economice, administrative, militare etc. S-a convenit să se: desființeze impunerea pe „liude"; izgonească demnitarii de origine greacă; liberalizeze comerțul și industria etc. Tentativa de înlăturare a regimului fanariot pe cale pașnică, prin negocieri cu Imperiul otoman și Rusia, nu s-a bucurat în final de succes. Totuși, îngrijorat de intensificarea opoziției române și adîncirea antagonismelor dintre eleni și turci, sultanul, fără a abandona sistemul, a limitat în ianuarie 1819 la patru familii (Calimachi, Al. Suțu, M. Suțu, Moruzi) accesul fanarioților la tronurile Moldovii și Țării Românești. Hotărîrea Constantinopolului era apreciată de Nicolae Iorga ca o „sîngeroasă jignire adusă sentimentului românesc, atunci cînd se manifesta cu cea mai mare putere chiar" [28].

Grigore Ghica a avut o reacție contradictorie față de inițiativele Partidei Naționale. În principiu și oficial a aderat la majoritatea revendică-

[28] N. Iorga, *op. cit.*, p. 236.

rilor opoziției pământene. În secret însă s-a desolidarizat de anumite propuneri ce vizau îndepărtarea unor colaboratori apropiați ai domnului fugar și excluderea din cercul deținătorilor puterii a fruntașilor din Muntenia, recent împământeniți. Poziția adoptată decurgea din teama că măsurile respective ar putea fi sugerate de Grigore Brîncoveanu, redutabil rival la șefia Partidei Naționale și la domnie și că s-ar solda cu îngustarea considerabilă a bazei sale politice. Sub imperiul acestei stări de spirit, Ghica a refuzat să se solidarizeze cu Grigore Brîncoveanu și a trecut la sprijinirea, în secret, cu însemnate sume de bani, a candidatului Alexandru Suțu [29].

Relațiile dintre acești doi lideri de mare suprafață se vor îmbunătăți însă curînd, în perioada imediat premergătoare declanșării revoluției din 1821. Apropierea lor a favorizat acțiunile de refacere a unității Partidei Naționale și de lărgire apreciabilă a spectrului de forțe atașate ei — condiție esențială pentru transformarea eterogenei grupări într-o componentă de prim plan a revoluției.

La reconcilierea dintre Brîncoveanu și Ghica a concurat involuntar și Alexandru Suțu, prin eliminarea din divan a unor aderenți ai celor două facțiuni în ianuarie 1819. În ciuda remanierii amintite, Partida Națională a rămas la fel de influentă în sfatul țării. Sub îndrumarea dregătorilor Crețulescu și Văcărescu ea a cerut reducerea masei de scutelnici și de sudiți, a veniturilor anu-

[29] Hurmuzaki, *Documente* (serie nouă), vol. II, p. 499.

mitor categorii de dregători subalterni și înființarea unui corp de oaste din panduri. Principele a sfîrșit prin a primi unele dintre propuneri și a avansat o formulă de compromis politic în care liderii naționali împărțeau influența cu fanarioții. O altă victorie de seamă a pămîntenilor a constat în alegerea lui Dionisie Lupu ca mitropolit la 1/13 mai 1819. Cu acel prilej Gheorghe Lazăr a rostit un discurs provocator la adresa administrației: „Ajungă lacrimile Patriei, ajungă jugul robiei, vreme este de cînd cu oftare așteaptă căzuta semeție cuviincioasa izbăvire; țărîna strămoșească cu cuvînt pretenderisește acum mîntuire".

Analizînd raporturile de forță din țară și din Europa de sud-est, cei mai întreprinzători membri ai opoziției pămîntene — unificată sub o nouă direcțiune colegială formată din Grigore Brîncoveanu, Grigore Ghica și Barbu Văcărescu —, au ajuns la constatarea că realitățile vremii le impuneau revizuirea parțială a strategiei adoptate în acțiunile antifanariote. În prima urgență trebuia identificată o linie politică mai energică și se cereau valorificate avantajele momentului istoric. În consecință conducătorii Partidei Naționale au hotărît organizarea unei revolte armate împotriva regimului fanariot așa, după cum este cunoscut, preconiza și cerea de mai mulți ani Tudor Vladimirescu. Ridicarea armată trebuia să se desfășoare cu aceeași vigoare, la nord și la sud de Milcov, opoziția din ambele principate întărindu-și cooperarea și pregătind, ca și în 1802, un plan comun de acțiune. Preparativele de luptă au fost deosebit de dificile, știindu-se că domnii

fanarioți beneficiau și de susținerea Rusiei și că ei administrau Moldova și Muntenia în conformitate cu tratatele în vigoare. Așa se face că fruntașii români, conștienți de ponderea internațională a influentului vecin din nord și est, au încercat să-i cîștige ajutorul în schimbul aderării la proiectul unei mari revolte „creștine" în Balcani. În direcția din urmă Partida Națională a optat pentru stabilirea de contacte și cu luptători sîrbi și bulgari, pentru o apropiere precaută de „Eterie", cu intenția de a izola pe fanarioți de cercurile liberale ale emigrației grecești. „Brîncoveanu — sublinia ofițerul rus Liprandi, șeful unui serviciu divizionar de informații — știa despre planul răscoalei grecilor încă din anul 1820, din luna mai; [...] Brîncoveanu, cu mintea lui chibzuită și tovarășii săi de idei, care știau despre aceasta, pe de o parte lingușeau pe eteriști și îi asigurau că le vor da ajutor în caz de va fi nevoie, iar pe de altă parte voiau să profite [...]. Ei credeau că turcii, reprimînd răscoala grecilor, vor pierde cu totul încrederea în ei [...]" [30].

În realitate, Brîncoveanu și Ghica cunoșteau anumite planuri de dezlănțuire a unei vaste mișcări antiotomane în Balcani încă din 1819. În acel an ei au avut cel puțin o întîlnire comună cu consulul Pini, cu prilejul căreia au discutat detalii asupra aportului Munteniei în perspectiva

---

[30] *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, vol. V, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1963, p. 266—267 (în continuare se va cita *DIRR, 1821*).

unei modificări prin forță a echilibrului politic din Europa de sud-est. La consfătuirea secretă amintită, desfășurată la Colentina[31], delegația română a subliniat pînă unde ar putea merge angajamentul ei față de „Eterie", cerînd totodată consulului Pini și lui Alexandru Suțu ca Partida Națională să-și subordoneze forțele militare interne și să se desființeze corpul mercenarilor străini al arnăuților. Concomitent s-au depus eforturi în vederea creării unor forțe armate proprii, prin apelul în special la panduri. Contacte au fost stabilite deci cu comandanții acestora, în primul rînd cu Tudor Vladimirescu, aflat în raporturi bune cu Grigore Brîncoveanu.

După încheierea înțelegerii de la Colentina, de la mijlocul anului 1819, Brîncoveanu și Ghica au fost promovați „volens-nolens" de domnie în posturi însemnate în aparatul administrativ. Cei doi preconizau să întrebuințeze prerogativele lor dregătorești spre a-și duce la îndeplinire planul de acțiune. Grigore Brîncoveanu a făcut parte, astfel, din cel de al doilea sfat al lui Suțu și — alături de Grigore Ghica, Grigore Băleanu, Grigore Filipescu și Barbu Văcărescu — din Comisia de revizuire a sistemului de impozite. În preajma revoluției din 1821 el îndeplinea funcția de răspundere de mare spătar, avînd practic comanda asupra tuturor corpurilor militare ale Țării Românești.

Grigore Ghica, la rîndul său, a devenit atît membru al Eforiei care a examinat revizuirea impozitelor în 1819—1820, cît și al Eforiei șco-

[31] Hurmuzaki, *Documente* (serie nouă), vol. II, p. 541.

lilor, calitate în care a subscris la trimiterea celor dintîi bursieri de stat spre a se pregăti în străinătate ca profesori. Totodată, el a îndrumat (1818—1819) „Casa privegherei", lăsînd la încetarea acestei responsabilități un excedent de 15 000 de taleri. În acord cu ceilalți membri ai sfatului, Ghica s-a preocupat și de problema îmbunătățirii situației oștirii și a propus în iunie 1819 mărirea lefilor pandurilor.

Preparativele secrete ale Partidei Naționale au avut loc pe fundalul multiplicării antagonismelor interne în principate. Ciocnirii dintre dregătorii pămînteni și fanarioți i se suprapuneau alte conflicte de amploare; în special lumea satelor era în „fierbere", existînd aici o situație revoluționară [32]. Între manifestările de nemulțumire consemnate în 1819—1820 se pot cita: intensificarea fenomenelor de răzvrătire în satele din județul Romanați, ridicate împotriva „trustului" arendășesc al familiei Hagi Ianuș din Craiova; apelurile de ajutor adresate de boierii mici și mijlocii din Oltenia către Grigore Brîncoveanu în care căutau — ca și sătenii din împrejurimile Islazului — un protector influent; extinderea fenomenului „băjenirii"; frămîntările din Tîrgoviște provocate de manevrele domniei de răpire a pămînturilor obștei locale etc.

În atmosfera explozivă din toamna anului 1820 s-au urgentat ultimele pregătiri revoluționare. Ele au fost dedicate definitivării progra-

[32] G.D. Iscru, *Introducere în studiul istoriei moderne a României*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 166—178.

mului mișcării și închegării structurilor organizatorice. În primul rînd s-au pus la punct manifestele programatice, textul lor reflectînd înțelegerile convenite între aripa conservatoare a Partidei Naționale (înalții dregători), Tudor Vladimirescu susținut de boierimea de pe treptele inferioare, panduri, țărănime, burghezia în formare și intelectualitate. Ca revendicări esențiale se pot enumera: restabilirea domniilor pămîntene; confiscarea averilor rău agonisite; întronarea libertății și dreptății; izgonirea unor arendași străini; reorganizarea oastei.

Din punct de vedere organizatoric s-a creat, în preajma decesului lui Alexandru Suțu — survenit în a doua jumătate a lunii ianuarie a anului 1821 — un Comitet Provizoriu de Ocîrmuire, alcătuit din mitropolitul Dionisie Lupu, Grigore Brîncoveanu, Constantin Crețulescu, Grigore Ghica, Barbu Văcărescu și partizanii „Eteriei" și ai consulului Pini, Iacovache Rizu și Grigore Filipescu. Totodată, Grigore Brîncoveanu, Grigore Ghica și Barbu Văcărescu au pus la dispoziția lui Tudor Vladimirescu o formațiune militară pentru a se deplasa în Oltenia și i-au acordat o „scrisoare de garanție".

În liniile sale esențiale, scenariul închipuit de liderii aristocrați ai Partidei Naționale — marii bani Brîncoveanu, Ghica, Văcărescu — pare a fi fost următorul: organizarea unei acțiuni de preluare integrală a deciziei din mîinile fanarioților prin ridicarea unei puteri militare proprii și cooperarea cu alte forțe (ale Rusiei și „Eteriei"); corelată planului respectiv, menținerea contac-

telor cu otomanii şi cu Habsburgii avea rolul de a asigura elemente de contrapondere la instaurarea unei influenţe externe copleşitoare asupra ţării şi de a facilita, prin tratative, atingerea obiectivului prioritar — izgonirea fanarioţilor şi revenirea la regimul domniilor pământene. În momentul în care va reieşi cu claritate că puterile „creştine" nu se vor amesteca deschis în frământările de la Dunăre, că nu va izbucni imediat un război de împărţire a „moştenirii" otomane, grupul marilor boieri, supraestimînd disproporţia militară dintre Imperiul otoman şi principate, a abandonat lupta armată şi a optat pentru acţiunea diplomatică. Calculul său era simplu şi se centra pe supoziţia că Înalta Poartă, incapabilă să transforme ţara în paşalîc, va fi obligată să încredinţeze administraţia singurei forţe locale „necompromise", deci fruntaşilor marii boierimi pământene.

Evenimentele militar-politice din iarna şi primăvara anului 1821 au pus în lumină cu pregnanţă rolul în vertiginoasă creştere jucat de Tudor Vladimirescu în pregătirea şi conducerea directă a revoluţiei. Comandantul şef al pandurilor, Tudor Vladimirescu, avea un trecut impresionant. Aflat la conducerea unui corp românesc de oaste, el luptase cu iscusinţă şi bravură în războiul din 1806—1812. Ţinînd cont de faptele de arme săvîrşite, curtea din St. Petersburg i-a acordat gradul de locotenent în trupele regulate, prestigiosul ordin „Sfîntul Vladimir" şi calitatea de sudit rus. În anii dinaintea revoluţiei, Tudor Vladimirescu s-a afirmat ca purtător de cuvînt al

țăranilor liberi de la vest de Olt, al boierimii mici și mijlocii și al burgheziei în formare; influența lui era recunoscută atît de către domnie, cît și de către protipendada pămînteană și de diplomații străini. Patriot sincer, adversar al fanarioților și „ciocoimii", Tudor Vladimirescu avea capacitatea de a comanda trupele revoluționare, energia și voința de a duce lupta pînă la obținerea victoriei și o înaltă înțelegere a noțiunilor de țară și popor. Examinarea documentelor de epocă, pătrunderea personalității și a mobilurilor ce-l animau pe Tudor exclud orice posibilitate de apreciere a sa ca un simplu executant al planurilor marii boierimi sau ale eteriștilor. Dimpotrivă, se distinge perfect că „slugerul din Vladimiri", partener-concurent al fruntașilor aristocrați ai Partidei Naționale, și-a trasat un drum propriu ce trebuia să-l ducă către puterea supremă.

Scena pe care Tudor Vladimirescu își va vedea progresiv statura mărită — în timp ce siluetele banilor Brîncoveanu, Ghica și Văcărescu se vor subția pînă la dispariție — a constituit-o revoluția din 1821.[33] Ridicare amplă împotriva exploatării naționale și sociale, revoluția a deschis, așa cum se apreciază în *Programul Partidului*, epoca modernă în istoria poporului român. Prin conținut și implicații ea s-a detașat ca un eveniment memorabil în luptele românilor pentru libertate, unitate și independență, în dinamica bătăliilor revoluționare est și sud-est europene.

[33] General-maior dr. Ilie Ceaușescu, *Războiul întregului popor pentru apărarea patriei la români. Din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre*, Editura Militară, București, 1980, p. 108, 112—113.

Într-o primă etapă (ianuarie-martie 1821), revoluția și-a conturat obiectivele, conducerea și forțele armate. În cursul ei, Tudor Vladimirescu a lansat celebra proclamație din 23 ianuarie/4 februarie împotriva fanarioților și a boierilor cu averi „rău agonisite". În mod oficial, Comitetul de Ocîrmuire, din care făcea parte și Grigore Ghica, aflat în exercițiul funcțiunii pînă la 24 februarie/8 martie, a adoptat măsuri formale de contracarare a revoluției, a întărit fără eficiență trupele din estul Olteniei și a somat pe „rebeli" să depună armele. Comitetul a exclus pe față orice posibilitate de înțelegere, dovedindu-se înclinat să recurgă la ajutorul forțelor otomane de represiune. Coeziunea sa nu a întîrziat să se diminueze, o serie de boieri de rang foarte înalt părăsind temporar scena politică în prima jumătate a lunii martie 1821, pentru a se exila voluntar în Transilvania. Între ei se găseau Grigore Brîncoveanu, Grigore Ghica, Barbu Văcărescu, Ștefan Belu, Ioan Manu, Grigore și Iordache Filipescu, Constantin Samurcaș, Alecu Ghica, Nicolae Mavru, ultimii însoțiți de inspiratorul lor, Alexandru Pini. Plecarea vîrfurilor marii boierimi venea la scurt timp după pătrunderea trupelor eteriștilor în țară sub comanda lui Alexandru Ipsilanti și cu cîteva zile înainte de răspîndirea știrii că împăratul Alexandru I a dezavuat pe Tudor, sub presiunea „Sfintei Alianțe" — cartel conservator de administrare a Europei instaurat după anul 1815.

Din martie 1821 s-a inaugurat o nouă etapă a revoluției. Tudor Vladimirescu a rămas pe cîmpul de confruntare și, cu asistența unor grupări ale

boierimii mijlocii și mici — dar și al fracțiunii aristocratice conduse de Filipescu-Vulpe —, cu sprijinul intelectualității și al burgheziei în formare, a realizat în bună măsură cea dintîi guvernare pămînteană cu conținut revoluționar din trecutul românilor.

Doar intervenția din exterior, exprimată prin complotul eterist din luna mai 1821 contra lui Tudor, apreciat de D. Ralet „victimă a credinței către țară" [34] și invazia otomană au pus capăt cu brutalitate revoluției române. Forțele padișahului (17 000 de oameni), conduse de comandanți de la hotarele danubiene ale împărăției, au pătruns în Muntenia la începutul lunii mai și au înaintat direct asupra celui mai important centru politico-administrativ local, fără a întîmpina o rezistență serioasă. Muntenia și Moldova au devenit prin silnicie — în ciuda ordinelor ce interziceau și pedepseau excesele — scena jafului dezlănțuit de otomani, prestațiile în bani, produse și muncă, abuzurile, furturile și asasinatele atingînd proporții impresionante. Ocupația a costat pînă în toamna anului 1821 cîteva milioane de piaștri. Oficial ea a încetat o dată cu reinstalarea primilor domni pămînteni, Grigore Ghica al IV-lea și Ioniță Sandu Sturdza.

*

Desemnarea ca domni a acestor personalități s-a datorat interacțiunii mai multor factori: protestul general al românilor împotriva vechiului

[34] Dimitrie Ralet, *Suvenire și impresii de călătorie*, Editura Minerva, București, 1979, p. 24.

regim; compromiterea fanarioților atît în țară, cît și în exterior; presiunea exercitată de binomul de puteri Austria-Marea Britanie asupra Înaltei Porți în direcția revenirii rapide la o situație normală în Moldova și Țara Românească și a evitării ciocnirii armate ruso-otomane. Este de presupus că oficialitățile de la Viena au jucat un rol însemnat în alegerea domnilor, știindu-se că Grigore Ghica, cel puțin, întreținuse întotdeauna relații strînse cu Habsburgii, că apelase la ajutorul lor în timpul revoluției și ulterior, pe durata ocupației otomane.

Înainte de alegerea noilor domni marele vizir a cerut din partea învățatului boier Nicolae Golescu un raport amănunțit asupra situației din principate. Apoi, în primăvara anului 1822, două delegații alcătuite din reprezentanți ai Partidei Naționale din Moldova și Muntenia s-au deplasat la Constantinopol pentru a purta tratative cu oficialitățile otomane. Cu acest prilej s-a dezbătut statutul viitor al principatelor, sultanul acceptînd punctul de vedere apărat de români cu privire la dreptul țării de a-și desemna singură conducerea superioară. De asemenea, s-a dat satisfacție unor cereri referitoare la excluderea fanarioților din toate funcțiile administrative, la limitarea privilegiilor sudiților și accesul negustorilor musulmani pe teritoriul nord-dunărean, interzicerea perceperii de prestații samavolnice de către comandanții turci. „Prin energia, dîrzenia și simțul politic cu care a reacționat împotriva unor condiții aproape desperate — evidenția Andrei Oțetea — poporul român din ambele principate a dobîndit

recunoașterea vechilor sale privilegii, în primul rînd a dreptului de a fi guvernat prin oamenii săi. El inaugura în același timp era reformelor care treptat-treptat aveau să ducă la crearea statului român modern“ [35].

Meritul de a da un curs nou afirmării tendințelor de modernizare, de progres — manifestate în secolul al XVIII-lea, inclusiv chiar și sub o serie de domni fanarioți, precum și în anul revoluționar 1821 —, a revenit celor dintîi principi pămînteni ai Munteniei și Moldovei, Grigore al IV-lea Ghica și Ioniță Sandu Sturdza.

---

[35] Andrei Oțetea, *Tudor Vladimirescu și mișcarea eteristă în țările române. 1821—1822*, București, 1945, p. 357.

Capitolul II

POLITICA DE ÎNTĂRIRE NAȚIONALĂ PROMOVATĂ DE GRIGORE AL IV-LEA GHICA ÎN ANII 1822—1828

Perioada cuprinsă între sfîrșitul revoluției conduse de Tudor Vladimirescu și evenimentele ce au prefațat instaurarea „regimului regulamentar" în Muntenia și Moldova este acoperită în mare măsură de domniile principilor Grigore al IV-lea Ghica și, respectiv, Ioniță Sandu Sturdza. Acest interval istoric se constituie într-o etapă distinctă a luptei românilor pentru deplină afirmare, pentru prefaceri importante în economie, consolidarea autonomiilor politice, ridicarea nivelului de cultură; specificitatea sa rezidă în continuarea operei de renaștere națională — intensificată în secolul al XVIII-lea —, într-un cadru intern și extern sensibil modificat față de trecut *, puternic marcat de înlăturarea elementului alogen de tip fanariot de pe pozițiile conducătoare în stat.

Tendința comună de modernizare domină viața tuturor provinciilor românești. În întreaga vatră

* Diferența față de perioada 1812—1821 provine din faptul că Imperiul otoman își recapătă, vremelnic, cu sprijinul Austriei, proeminența la Dunărea de Jos, permițîndu-și să încalce prevederile păcii de la București și să confirme domni în Moldova și Muntenia fără asentimentul Imperiului țarist.

istorică a poporului nostru se observă o încordare tot mai energică a forțelor naționale, angajarea lor din ce în ce mai conștientă și mai serioasă în direcția realizării de progrese reale, a reducerii decalajelor față de regiunile mai dezvoltate ale Europei. În Moldova, de exemplu, iese în relief încercarea de modernizare instituțională prin preluarea pîrghiilor puterii de către boierimea mică și mijlocie. Domnul din Iași, Ioniță Sandu Sturdza, a încurajat izolarea marii boierimi, a patronat redactarea unui proiect de „constituție" și a susținut activitățile productive, restrîngînd drepturile și privilegiile sudiților și stimulînd ridicarea burgheziei. În Transilvania, pe de altă parte, românii și-au întărit pozițiile în economie, învățămînt, presă, adîncindu-se colaborarea dintre elita intelectuală și masele rurale. În Muntenia, principatul cel mai afectat de confruntările militare din 1821—1822, de ciocnirile cu conținut social, situația a evoluat într-un mod relativ diferit. Țara cunoscuse ocupațiile eteristă și otomană, însemnate sectoare ale elitei conducătoare, categoriilor mijlocii, țărănimii, se refugiaseră dincolo de Carpați, administrația fusese în multe zone dezorganizată. Împrejurările concret-istorice impuneau cu stringență grabnica revenire la normal, relansarea economiei, restabilirea instituțiilor de stat în drepturile lor. Acestea erau prioritățile cu care pornea la drum Grigore Ghica, om politic conștient de responsabilitățile copleșitoare pe care și le asuma. „Poziția unui domn al Valahiei — avea să sublinieze el într-o scrisoare adresată cavalerului von Gentz —, dificilă în orice altă vreme,

[...] este înspăimîntătoare în circumstanțele actuale, mai ales pentru un om care din mijlocul unei vieți liniștite și mărginite se află deodată aruncat în centrul evenimentelor celor mai extraordinare".

Consolidarea și stabilizarea internă a regimului pământean. Începuturile domniei lui Grigore Ghica au stat așadar sub semnul incertitudinii. Desemnarea lui nu întrunea sufragiul întregii clase politice și nici nu se bucura de asentimentul St. Petersburgului. Exilații din împejurimile Brașovului și Sibiului îl boicotau și răspîndeau în popor zvonul unei iminente ocupații țariste. Ei se legaseră prin jurămînt în toamna anului 1822 să-l răstoarne pe domn și să-l înscăuneze pe Grigore Brîncoveanu. Acțiunile lor erau încurajate de misterul ce stăruia în jurul atitudinii pe care o vor adopta marile puteri europene, întrunite în Congresul Sfintei Alianțe de la Verona, față de actul unilateral de confirmare în domnie săvîrșit de Înalta Poartă; în plus, administrația centrală avea de înfruntat adversitatea pandurimii, a unor largi contingente țărănești ce aderaseră la ideile revoluționare promovate de Tudor Vladimirescu.

Avizat asupra realităților din țară, asupra complicațiilor de dincolo de hotare, Grigore Ghica a acționat, cu tact și metodă, dedicîndu-se cu consecvență consolidării societății. Se știe astăzi că el a plasat în permanență în centrul preocupărilor restaurarea unei instituții princiare puternice, că a vizat deopotrivă refacerea aparatului administrativ, arbitrarea conflictelor de clasă și evitarea prăbușirii finanțelor sub povara datoriei publice acumulate în anii 1821—1822. O înțelegere corectă

a actelor sale de guvernămînt necesită totuşi cîteva precizări în legătură cu prerogativele de putere ce-i fuseseră recunoscute în 1822, cu modul în care concepea Ghica domnia şi raporturile acesteia cu ansamblul organismului social.

Tratativele româno-otomane de la Constantinopol, desfăşurate înainte de inaugurarea regimurilor pămîntene, se soldaseră cu compromisuri în toate direcţiile; în primul rînd între curtea suzerană şi delegaţiile munteană şi moldoveană, în al doilea rînd între adepţii monarhiei autoritare şi cei ai „republicii aristocratice". Ca efect, noile reglementări instituţionale recunoşteau o domnie autohtonă limitată în exerciţiul firesc de mai multe servituţi: dreptul otomanilor de a desemna pe principe; durata mandatului princiar; confirmarea posibilităţii supuşilor de a înainta petiţii către sultan; amestecul otomanilor în fixarea impozitelor, modificarea aşezămintelor interne, organizarea puterii armate, stabilirea de relaţii diplomatice cu alte ţări etc. Prevederile reglementărilor din 1822, în fapt un dictat al Înaltei Porţi, încorsetau drastic pe înlocuitorii fanarioţilor. Nu este mai puţin adevărat că se împiedica aproape orice altă intervenţie externă neotomană în afacerile Moldovei şi Munteniei.

Grigore Ghica a trebuit să primească domnia în asemenea condiţii precare. Acceptarea sa de principiu nu echivala totuşi cu respectarea exactă a normelor impuse de către turci. Educaţia primită în tinereţe, experienţa acumulată în aproape 4 decenii de viaţă publică îl făceau să aspire la o monarhie autoritară, prevăzută cu cît mai multe

prerogative, capabilă să ajungă un centru de raliere națională și să procedeze la reînnoiri prin reforme. Spre deosebire de Ioniță Sandu Sturdza, care era un *homo novus*, Grigore Ghica se considera moștenitor la tron „legitim" și „autentic", neacceptînd să împartă conducerea nici cu marea boierime, nici cu „liberalii". Astfel, el obișnuia să afirme că nu concepe să devină „simulacrul unui prinț, fie chiar și pe primul tron al Europei". În consecință, guvernarea sa va fi marcată de neîncrederea în protipendadă și de adversitatea față de adepții instaurării unui regim oligarhic, în care vedea un pas decisiv pe linia slăbirii instituțiilor de stat și a anexării principatelor române de către puterile vecine (precedentul polonez, în care fărămițarea de tip feudal încurajase cercurile anexioniste externe era încă foarte viu în conștiința epocii).

Șeful statului, ce se voia situat deasupra claselor și categoriilor sociale „prin grația Domnului", nu ignora, așa cum s-ar desprinde la prima impresie, influența boierimii. Legat prin mii de fire de această clasă, stăpînă a majorității pămînturilor, Ghica îi rezerva dregătoriile și un rol de frunte în ridicarea economică a țării și în ameliorarea stării poporului. Boierimea trebuia, în schimb, în viziunea lui, să abandoneze orice veleități de autonomie politică, să se concentreze asupra exploatării moderne și rentabile a posesiunilor agricole și să facă anumite concesii țărănimii spre a se evita un cataclism social. În privința populației rurale, copleșitoare prin număr, principele „arbitru" al națiunii și „părinte" al poporului avea opi-

nii stimulative. Țăranii urmau să rămînă pe mai departe forța esențială în asigurarea prosperității generale, suportînd povara impozitelor directe și indirecte. Soarta lor se cuvenea totuși să fie ușurată, pentru început prin restrîngerea abuzului aparatului funcționăresc, ulterior prin desființarea clăcii. Măsura din urmă era menită să liniștească spiritele mulțimii — tratată cu duritate de otomani după înfrîngerea revoluției din 1821 —, să împiedice „spargerea satelor" și să permită rapida refacere a finanțelor publice.

Orientările lui Grigore Ghica de nuanță reformatoare și mai ales măsurile ce au decurs din traducerea lor în practică, au trezit reacții contradictorii în societate. Foarte vie s-a manifestat, pe întreaga durată a celei dintîi guvernări pămîntene, opoziția protipendadei, dar nu au lipsit nici aprobările sau protestele populare. În raport cu puterea centrală, cu actele ei esențiale, cu opțiunile de politică internă și externă, s-au format mai multe curente de opinie și alianțe politice; drept rezultat s-a ajuns la o nouă și prelungită divizare a Partidei Naționale de expresie aristocratică, ceea ce, trebuie să notăm, a reprezentat un impediment serios în acțiunile de modernizare.

Majoritatea sprijinitorilor administrației provenea din casa Ghica (frații principelui: Mihail Ghica, postelnic, mare spătar și mare vistier; Alexandru Ghica, mare cămăraș, mare caimacam la Craiova, mare spătar; Iancu Ghica,mare postelnic, vornic al poliției; fiii: Constantin, ban de Craiova; Grigore, favoritul, mare cămăraș, mare postelnic; verii: Alecu Ghica, mare logofăt;

Nicolae Ghica, mare cămăraș; nepoții: Mihai Cornescu, agă și logofăt al treburilor externe; Tache Ralet, caimacam la Craiova, spătar și agă; Mihăiță Filipescu, mare cămăraș, hatman al divanului etc.). Între consilierii domnești pot fi reținuți: liberalul Câmpineanu (înrudit cu familiile Cantemireștilor, Văcărești lor, Cantacuzinilor), doctorul Apostol Asachi, licențiat al unei universități germane, juristul Ștefan Nestor — unul dintre autorii *Codului Caragea* —, „bancherii" Ștefan Belu, Filip Lenș și clientela lor obișnuită. Influența lui Lenș, cel care susținea cu bani pe Ghica în disputa pentru tron cu Barbu Văcărescu și în cîștigarea demnitarilor din Constantinopol, va crește continuu pînă în 1824.

Pe o poziție aproape inflexibilă s-au situat Grigore Brîncoveanu și Alexandru Filipescu-Vulpe, conducătorii exilaților din Transilvania [1]. Atitudinea lor se explică prin refuzul de a accepta candidatura lui Ghica la tron și de a subscrie la o inițiativă a Înaltei Porți nesancționată de curtea din St. Petersburg. În subsidiar cei doi foști dregători se pronunțau pentru diminuarea serioasă a prerogativelor domniei și în favoarea asocierii marii boierimi la exercitarea puterii. Gruparea din exil, susținută cu fonduri de diplomații țarului și chiar de funcționarii habsburgici, va încerca în mai multe situații să răstoarne pe principe și va întreține în străinătate o propagandă defavorabilă lui.

[1] Între Grigore Ghica și Alexandru Filipescu—Vulpe existau relații foarte proaste datorită rolului jucat de ultimul în hotărîrea soției principelui, Maria Hangerli, de a-și părăsi soțul (pentru detalii vezi Hurmuzaki, *Documente*, vol. X, București, 1897, p. 215).

Participarea la conducere stătea și în atenția așa-numitei opoziții interne, animată de cîteva grupări (Bălăceanu, Văcărescu) și alcătuită din mai multe pături ale boierimii mijlocii și înalte. Adeseori această „opoziție controlată și intermitentă", adeptă a unui sistem oligarhic, a unei „republici nobiliare", beneficia de suportul de masă al claselor și categoriilor productive, de la pandurime la burghezia în formare.

În contracararea adversarilor săi, Grigore Ghica a recurs la o gamă impresionantă de mijloace. Pentru început a luptat spre a cîștiga o influență covîrșitoare în sfat și asupra mitropoliei. De aceea a numit în demnități oameni de încredere și a impus ca șef al bisericii muntene un fidel sfătuitor al său (Grigore al IV-lea). Alegerea propriu-zisă a avut loc la 22 ianuarie/3 februarie 1823, domnul exercitîndu-și drepturile de șef al statului învestindu-l singur pe mitropolit. Prin această inițiativă el urmărea să-și afirme autoritatea pe plan intern și în raporturile cu patriarhia constantinopolitană și să sublinieze autonomiile principatului în relațiile internaționale ale epocii.

Pe un alt plan, Grigore Ghica a decis să-și consolideze și lărgească propria bază socială, schițînd o serie de măsuri îndreptate cu precădere împotriva elementelor alogene ce beneficiaseră, anterior, de avantaje substanțiale. Astfel, în februarie 1823 a fost examinat statutul dregătorilor neîmpămînteniți, în conformitate cu firmanul sultanului de înlăturare a fanarioților din funcții. Unii membri ai sfatului au cerut excluderea tuturor grecilor cu avere de la exercitarea drepturilor politice. Dom-

nul, sprijinit de cei mai mulți demnitari, a adoptat totuși o atitudine moderată. În cele din urmă, au rămas în ierarhie toți cei care erau pe cale de a se împământeni sau cei ce se distingeau prin merite personale și acceptau să se supună fără rezerve legilor românești. În realitate însă, foștii fanarioți și acoliții lor fuseseră lipsiți de putere în mod oficial, pierzîndu-și deci calitatea de pătură suprapusă, de grup privilegiat distinct. Decizia a fost primită cu entuziasm de țară, în numeroase locuri sătenii intrînd spontan pe moșiile „grecilor" pentru a le prelua.

Mai mult, beneficiind de un favorabil curent de opinie, observat cu prioritate la țărani, meșteșugari, negustori, Grigore Ghica a lovit în privilegiile supușilor străini — sudiți sau nu — care agonisiseră averi însemnate prin avantaje unilaterale, blocînd, totodată, accesul românilor la capital, la controlul asupra pieții interne. Principele a căutat, mai cu seamă, să reducă cîștigurile „asociaților" de fermieri ai vămilor, și a publicat în acest sens lista articolelor supuse în mod obligatoriu la taxare și separat cuantumul fiecărei taxe.

Măsurile consemnate se integrau într-un proiect mai cuprinzător al domniei de reducere la minimum a influenței directe exercitate din exterior în afacerile Țării Românești. Pentru a atinge un obiectiv atît de ambițios și de legitim, în același timp, Grigore Ghica a recurs și la exploatarea diferendelor dintre marile puteri, a folosit unele decizii adoptate de Înalta Poartă împotriva eteriștilor și consulilor străini ce le încurajau activitatea.

În mod concret, în anul 1823 a trecut la aplicarea, prin interpretare proprie, a deciziei marelui vizir de restrîngere a drepturilor consulilor din principate de a se amesteca în probleme administrative interne; totodată, domnul muntean a cerut și asistența Austriei spre a se evita, la reluarea relațiilor ruso-otomane (întrerupte în 1821), revenirea la practicile abuzive din epoca consulatului lui Pini — reprezentant al țarului și protector deschis al „Eteriei".

În direcția însănătoșirii administrației, Grigore Ghica obținuse în august 1823 un *nizam* privitor la statutul ispravnicilor, sameșilor și zapciilor. Simultan „se dădeau — nota Ioan C. Filitti — instrucțiuni pentru mai multă blîndețe în aplicarea pedepselor, pentru reglementarea numărului bicelor ce se puteau aplica, pentru oprirea mituirii cu «vulpi» și a lucrărilor fără plată în folosul slujbașilor; se invitau agenții fiscali să nu nedreptățească pe locuitori la cislă și să-i privească ca «frați ai lor», iar proprietarii să nu-și ceară drepturile de la locuitori decît «rînduri, cu oarecare păsuială»" [2]. Din iulie 1823 categoriile scutite (poslușnicii și scutelnicii) au fost constrînse să plătească visteriei cîte 10 piaștri. Suma se extrăgea din banii care se remiteau semestrial boierilor.

Străduindu-se să reducă datoria externă, domnul și sfatul au căzut de acord — după dezbateri furtunoase — că trebuie să se găsească surse noi de venituri spre a nu se împovăra excesiv masa

[2] Ioan C. Filitti, *Frămîntările politice și sociale în Principatele române de la 1821 la 1848*, București, 1932, p. 131.

de contribuabili. Ei s-au orientat într-o primă etapă spre averile mănăstirilor închinate — pe care le-au scos pentru cîțiva ani de sub administrația străină —, spre creșterea taxelor vamale, reducerea scutirilor de vămi și de impozite indirecte acordate supușilor străini.

În ceea ce privește organizarea militară, secătuirea visteriei și interdicțiile externe (otomane) împiedicau pe moment orice reformă. În plus, încordarea părînd a se reduce și la hotare, întreținerea unei oștiri redutabile cu greu își putea găsi o justificare formală. De aceea, examinarea aspectelor definitorii de ordin militar ale țării a fost amînată pînă spre anii 1825—1826. Abordarea lor se anunța însă pasionantă, în condițiile în care scena politică a țării se animase din nou prin întoarcerea din exil, încă din 1823, a unor importante figuri ale protipendadei: Alecu Villara, Hagi Moscu, Grigore Filipescu și alții.

Fazele de stabilizare (1822—1823) și consolidare (1824—1825), prin care a trecut regimul pămîntean în Muntenia, nu au fost ferite de înfruntări cu opoziția internă și cu exilații. Dimpotrivă, domnul s-a văzut în repetate rînduri sfidat, dar cu fiecare ocazie el a avut resurse să-și depășească potrivnicii. Centrul intern de contestare a autocrației domnești era desigur sfatul din București. Avînd rol consultativ, sfatul sau divanul, în compunerea căruia se aflau reprezentanți ai marilor familii boierești, a blocat mai multe inițiative princiare, s-a comportat ca un fel de parlament restrîns.

O primă criză politică internă a fost provocată în primăvara anului 1823 de complotul facțiunilor boierești Filipescu și Bălăceanu. Conspiratorii — intrați în relații cu emigranții din Transilvania — avînd în frunte pe Alexandru Filipescu, aga poliției din Craiova, și pe Alexandru Nenciulescu, au plănuit organizarea unei răscoale și scoaterea teritoriului de la vest de Olt de sub autoritatea domniei. Vinovații s-au trădat însă destul de ușor, primind pedepse relativ blînde. Numai împotriva lui Villara, rudă a principelui și cunoscut partizan al Romanovilor, s-au dictat pedepse mai aspre; fostul secretar al facțiunii boierești refugiate la Brașov a căzut în mîinile otomanilor, fixîndu-i-se rezidența într-o fortăreață balcanică. După exilarea sa, adversarii lui Ghica au declanșat o adevărată campanie internațională de acuzații împotriva principelui din București, cu intenția depunerii lui imediate.

Puternice confruntări între administrația și opoziția internă, între domnia „luministă" și marii stăpînitori de domenii, s-au consumat în anii 1824—1825. Obiectul lor îl forma tentativa „echipei" lui Grigore Ghica de a desființa sistemul exploatării de clacă prin eliberarea țărănimii aservite de regimul dependenței economice. Succesul inițiativei princiare ar fi însemnat practic cîștigarea unui avans de jumătate de secol în opera de modernizare a așezămintelor agrare românești.

Înainte de a prezenta sfatului decretul de abolire a clăcii, Grigore Ghica s-a străduit să-și asigure sprijinul politic în țară și peste hotare. În

interior domnul a obținut asistența familiei Câmpineanu și al mitropoliei; de asemenea, s-a preocupat de reglementarea relațiilor cu fruntașii boierimii, anume Grigore Filipescu, Mihai Filipescu, Alexandru Nenciulescu etc. Totodată, în primăvara anului 1824 a cerut divanului să voteze o declarație solemnă de supunere față de hotărîrile domniei și de încetare a luptelor fratricide. Cu același prilej Grigore Ghica a lăsat să se înțeleagă că deținea aprobarea de fond a Înaltei Porți spre a modifica parțial legislația social-fiscală în scopul refacerii finanțelor publice.

Boierii s-au ridicat însă, aproape fără excepție, împotriva inițiativei domnești. Întruniți într-o adunare aparte la 24 iunie/6 iulie 1824, ei au hotărît să respingă proiectul de lege de desființare a clăcii și să interzică orice discuții libere în jurul lui deoarece puteau contribui la răscularea țărănimii. Neresemnîndu-se, domnia, cu susținerea pașalei de Vidin, a intervenit pe lîngă divan, somîndu-l să accepte ștergerea clăcii, fie și numai în zonele de frontieră unde populația dădea semne îngrijorătoare de nesupunere.

Înăsprirea relațiilor dintre șeful statului și marii dregători a fost exploatată de către anumiți oponenți ai domniei pentru a încerca eliminarea lui Grigore Ghica de pe scena politică. Lovitura venea de această dată dintr-o direcție surprinzătoare, din însuși anturajul principelui. Inițiatorul ei, bogatul și influentul Filip Lens, a urzit în secret un complot, propunîndu-și să obțină din partea sultanului depunerea protectorului său de odinioară și înălțarea lui Barbu Văcărescu pe tro-

nul muntean, sau chiar a sa. Corespondența adresată de conjurați oficialităților din Constantinopol a căzut însă în mîinile pașei de Silistra în vara anului 1824, care a returnat-o lui Grigore Ghica; arestat, vinovatul principal a petrecut 2 ani de recluziune în mănăstirea Mărgineni.

Atmosfera încordată din vara anului 1824 nu a contribuit desigur la crearea unor premise mai favorabile pentru reluarea tratativelor dintre domn și boieri în vederea abolirii clăcii. Așa se face că în toamnă, cînd administrația a redeschis dezbaterea asupra regulamentelor agrare, a avut înaintea ei o opoziție parcă și mai omogenă decît pînă atunci. Stăpînii de pămînt au trebuit să reziste, totuși, unor presiuni și amenințări fără egal în trecut. „Principele, autoritar prin fire — nota P. Eliade — va deveni din ce în ce mai autoritar, datorită manevrelor lor. El îi va pedepsi ori de cîte ori vor comite delicte foarte grave în administrarea bunurilor publice, îi va obliga să plătească impozite ca pe ceilalți locuitori ai Țării Românești" [3]. În paralel, a căutat să ofere compensații boierimii pentru eventualele concesii recunoscute de fruntașii ei. Între altele, Ghica a promis că în situația în care stăpînii de pămînt vor susține desființarea clăcii, vor primi posturi suplimentare, bine plătite, în aparatul de stat. Răspunzîndu-i, căpeteniile marii boierimi au arătat că „nu vreau să atîrne numai de voia stăpînirii, apoi că atîtea

[3] Pompiliu Eliade, *Histoire de l'esprit public en Roumanie au dixneuvième siècle. Tome premier, L'occupation turque et les premiers princes indigènes (1821—1828)*, Paris, 1905, p. 141.

slujbe cîţi boieri sunt, nu se află în ţară". În cele din urmă, după luni de încordare şi rezistenţă, sfatul a acceptat ca să se acopere o parte din datoria publică prin extinderea impozitului vinăritului şi asupra claselor privilegiate.

Anul 1825 a debutat cu rediscutarea problemei anulării dependenţei personale. Iniţiativa, ce venea în contradicţie cu interesele „puternicilor pămîntului", a provocat pentru a treia oară protestul lor unanim. Tratative complicate şi obositoare au avut loc din nou între curte şi divan, în fruntea nemulţumiţilor aflîndu-se banul Văcărescu, marele logofăt Bălăceanu, vornicul George Golescu; sub patronajul lor, adunările boierimii au refuzat sistematic să accepte modificările financiare avansate de administraţie. Simultan, opoziţia a înaintat plîngeri către Înalta Poartă şi a întărit legăturile cu exilaţii şi cu unii diplomaţi ai imperiilor vecine, interesaţi în primul rînd să semene confuzie şi să acrediteze ideea că românii nu au capacitatea de a se autoadministra şi că turcii nu pot proteja principatele. „Aceşti agenţi, aceşti emisari — comenta consulul francez la Bucureşti — consideră că este în avantajul puterilor pe care pretind că le reprezintă, ca cele două principate să rămînă într-o stare precară şi chiar să întreţină tulburările şi agitaţia permanentă, [...] pentru a le acapara sub pretextul asigurării liniştii" .[4]

Este astăzi cert că în aceste intrigi s-a amestecat familia Belu, factiune pe care Grigore Ghica o

[4] Hurmuzaki, *Documente*, vol. XVII, 1913, Bucureşti, p. 24.

considerase întru totul fidelă. Pînă la descoperirea noii conjurații în octombrie 1825, bătrînul Ștefan Belu a deținut poziția de consilier privat al principelui, iar unul dintre fiii săi a avut misiunea de încredere de a reprezenta Țara Românească la Viena. Profitînd de libertatea de mișcare ce i se acordase, familia Belu a trecut în secret de partea exilaților și a diplomației din St. Petersburg; prin intermediul ei informații extrem de confidențiale privitoare la relațiile otomano-austriece și româno-austriece au fost înstrăinate și odată cu ele s-au desconspirat adevăratele opinii de politică externă ale autorităților din București. Arestarea și întemnițarea lui Ștefan Belu la Cîmpina, sub acuzația de conspirație în favoarea unei puteri externe nu a acoperit nici pe departe pagubele provocate principatului muntean de acțiunea facțiunii sale.

Bilanțul anului 1825 nu se arăta deci prea încurajator. Domnia era în adevăr destul de consolidată și demonstrase că putea conta pe sprijinul Constantinopolului. Opoziția internă rămînea pe mai departe relativ periculoasă, încurajată și de pierderea ajutorului oferit tronului timp de 3 ani de Barbu Văcărescu. Marele ban a dat publicității un document edificator asupra gravelor erori și abuzuri săvîrșite în conducerea finanțelor, provocînd emoție la București și a adus pagube notabile regimului. Înșiși otomanii, altminteri mulțumiți de evoluția internă din principate, s-au văzut constrînși să intervină pe lîngă Grigore Ghica spre a-i cere să reglementeze urgent contenciosul fiscal cu marea boierime.

Criza politică din anii 1826—1828. Din păcate, ultimii doi ani de domnie nu i-au prilejuit lui Grigore Ghica prea multe experienţe politice încununate de succes. Guvernarea lui, oarecum consolidată între 1824—1825, a trebuit să înfrunte ulterior atacuri din ce în ce mai concertate, executate de opoziţia boierească şi de diplomaţiile marilor puteri est şi sud-est europene; eforturile însumate ale acestor forţe în permanenţă întărite au determinat în final eşecul tentativei preregulamentare de restaurare pămînteană.

Împletirea activităţilor duşmănoase executate în ţară şi peste hotare a devenit foarte clară în anul 1826. În prima sa parte, opoziţia externă a desăvîrşit pregătirile în vederea răsturnării prin violenţă a principelui. Misiunea, trasată de marii boieri refugiaţi la Braşov şi Sibiu, urma să fie îndeplinită de căpitanii Simion Mehedinţeanu şi Gheorghe Cuţui, odinioară panduri în oastea lui Tudor Vladimirescu. Ei aveau să pătrundă cu cîţiva zeci de luptători în Mehedinţi şi, profitînd de starea de agitaţie a ţăranilor iritaţi de incapacitatea autorităţilor de a le susţine revendicările economice, să răscoale judeţele de la vest de Olt. Răzmeriţa beneficia şi de sprijinul mai multor dregători din Bucureşti.

Interesant este că mişcarea insurecţională din vara anului 1826 intervenea într-un moment de agravare a relaţiilor ruso-otomane, ciocnirile dintre cele două imperii vecine ameninţînd să degenereze în război. Un conflict „revoluţionar" la Dunăre nu putea decît să complice situaţia, furnizînd curţii din St. Petersburg pretextul de a

ordona armatelor sale să traverseze Prutul și să coboare spre Balcani. Războiul nu ar fi ocolit teritoriul principatelor, cu siguranță nici măcar domeniile complotiștilor.

În atare împrejurări pozițiile lui Grigore Ghica se deteriorează cu repeziciune. Domnul are certitudinea acestei pierderi de teren, dar nu poate face mai nimic spre a evita prăbușirea. Totuși încearcă să anuleze măcar pretextul de război și dispune, spre nemulțumirea unor cercuri diplomatice străine capturarea și trimiterea vinovaților la spînzurătoare (septembrie 1826). Sîntem de fapt în prezența celui din urmă act de autoritate hotărît de Ghica cu depline puteri. Curînd libertatea lui de decizie va fi anihilată prin revenirea, grație unei convenții diplomatice bilaterale, la „protecția colegială" țaristo-otomană asupra Moldovei și Munteniei.

Încheiată sub amenințarea izbucnirii unui nou război ruso-otoman, *Convenția de la Akkerman* (25 septembrie/7 octombrie 1826) marca oarecum reactualizarea păcii de la București, cu observația că anumite articole consacrau recunoașterea internațională atotcuprinzătoare a domniilor pămîntene și a necesității reformării așezămintelor interne. Textul ei conținea ca prevederi esențiale pentru români: domnii autohtone reînnoite din 7 în 7 ani cu aprobarea curților otomană și țaristă; scutirea de tribut pe 2 ani; liberalizarea relativă a comerțului; stabilirea obligațiilor față de Înalta Poartă la nivelul anului 1802; revenirea boierilor emigranți și restabilirea lor în deplinele drepturi și proprietăți; întrunirea unor comisii de reformare a statutelor principatelor.

Intrată în vigoare la scurt timp după sancționarea sa, *Convenția de la Akkerman* a avut consecințe complexe în Moldova și Muntenia. Pe de o parte, ea a stimulat dezvoltarea economiei și a instituțiilor pe coordonatele modernizării, pe de alta, a produs regrupări politice semnificative și a agravat raporturile dintre domnie și opoziție. Intervenția unor cercuri străine în confruntările de interese dintre deținătorii puterii a perturbat procesul de clarificare politică și buna desfășurare a lucrărilor Comisiilor de reformă. Pentru Grigore Ghica, *Akkermanul* a constituit o lovitură reală prin restricțiile pe care le impunea domniei în sferele administrației centrale și finanțelor.

Evidențierea atitudinii principelui față de înțelegerea din octombrie 1826 ne prilejuiește — grație informațiilor mai detaliate — reexaminarea felului în care acesta concepea modernizarea societății. Din analizarea documentelor de epocă (convorbiri cu mai mulți diplomați și călători străini) reiese că Grigore Ghica nu era de acord să efectueze modificări însemnate în așezămintele interne sub controlul și presiunea unor puteri străine; în același timp, nu putea subscrie la o reformă ce întărea peste măsură pozițiile marii boierimi și diminua instituția domnească, forță menită a întruchipa — după cum aprecia Ghica — dreptul națiunii de a se autoadministra. „Mă tem mai mult de orice — comunica el diplomatului austriac von Gentz — că acest articol din hatișerif (referitor la reformă — *n.n.*) să nu degenereze cum s-a întîmplat în diferite constituții ale Poloniei".

Grigore Ghica socotea să reforma trebuia să fie moderată și să se deruleze în etape, prefacerile sociale și instituționale cerîndu-se pregătite de mutații în economie și în mentalitatea colectivă. Domnul încerca să îndrepte pe marii posesori de pămînt spre exploatarea rațională a averii lor funciare, pentru a le asigura veniturile necesare compensării resurselor pe care le abandonau renunțînd la privilegiile lor economice obișnuite; aceeași valorificare mai rațională a posesiunilor agrare era solicitată să acopere și daunele provocate de o posibilă desființare a vămilor interne, alt obiectiv major al politicii promovate de principe.

Bineînțeles, Comitetul de reformă **nu** a luat în considerare, cu toată seriozitatea, **punctele** de vedere adoptate de Ghica. Cei mai mulți dintre componenții săi, aflați sub influența consulului M. Minciaky, și-au orientat eforturile în direcția reducerii prerogativelor domniei, spre a-i desființa treptat veleitățile de independență. Împins prin solidarizarea ansamblului boierimii în planul îndepărtat al vieții politice, deținătorul oficial al puterii a făcut demersuri de ultimă șansă cu intenția de a-și păstra cel puțin tronul și a evita transformarea teritoriului muntean în teatru de confruntare țaristo-otoman. Eforturile de acest gen s-au concretizat în încercări de a media între cabinetele din St. Petersburg și Constantinopol și de a obține garanții reale din partea Austriei. Negocierile în curs au fost brusc întrerupte în mod oficial în circumstanțele declanșării războiului ruso-turc — în anul 1828 — și ale instaurării ocupației militare în principate.

Diplomația Țării Românești în serviciul cauzei naționale. Dacă pe plan intern domnia a avut de înfruntat cu deosebire adversitatea anumitor grupări din protipendadă, în sfera relațiilor externe inițiativele sale au fost adeseori blocate de către marile puteri, care aspirau la cîștigarea moștenirii otomane în Balcani și Orientul Apropiat și Mijlociu cu spațiile lor adiacente. Imperiile vecine, în special, și-au făcut din supravegherea strictă și anexarea principatului muntean obiective centrale ale acțiunii lor în estul continentului. Destabilizarea lui — ca și a Moldovei—, stimularea contradicțiilor sociale și etnice, contestarea conducerii superioare erau mijloace predilecte de menținere a influenței și amestecului extern, de a descuraja mișcarea de renaștere națională. O turbulentă emigrație primea fonduri și ajutoare, în particular din partea unor oficialități țariste și habsburgice, fiind pregătită ca un fel de echipă guvernamentală de rezervă. Concomitent Rusia și Austria nu au încetat să concentreze trupe în apropierea principatelor — în eventualitatea unor intervenții militare — în timp ce Imperiul otoman refuza cu îndîrjire să-și retragă garnizoanele de ocupație instalate la nord de Dunăre în 1821, oferind adversarilor săi un pretext suplimentar de război.

Postura în care se afla principele devenise cu atît mai dificilă cu cît întreaga atmosferă internațională se impregnase în scurt timp cu elemente ostile democrației, ideilor de reformă, aspirațiilor naționale. La conturarea cursului ultra-conservator ajuns predominant în viața continentului după anii 1814—1815, aportul preponderent îl avusese „Sfînta Alianță" — club al marilor puteri,

patronat de imperiile habsburgic și țarist; „Sfînta Alianță" a ridicat amestecul în afacerile statelor mici și mijlocii, în numele „legitimismului monarhic" și al combaterii „radicalismului", la rangul de normă a existenței ei. Din acest motiv forțele expasioniste aveau avantajul de a pregăti și executa, cu mai multă ușurință decît în trecut, agresiuni militare, sub pretextul contracarării experiențelor social-politice progresiste. Sîngeroase acțiuni de restabilire a „ordinii" s-au înregistrat curînd în Italia, Spania și Germania în prezența unor corpuri expediționare franceze și austriece. În cazul țărilor române, „clubul puterilor", cu sediul la Viena, s-a pronunțat împotriva revoluției din 1821 și a tolerat, dacă nu încurajat, represiunea otomană. Singura compensație pe care o aducea, fără intenție desigur, „Sfînta Alianță" regimurilor din București și Iași decurgea din consecvența cu care unii dintre mentorii ei (Metternich în primul rînd) nu sancționau modificările teritoriale operate fără asentimentul prealabil și unanim al „concertului european"; o atare aprobare se obținea întotdeauna cu greutate, din cauza rivalităților necontenite dintre puteri. Posibilitatea, fie și restrînsă, de a valorifica antagonismele respective a fost prompt sesizată de Grigore Ghica și folosită, cu scopul de a garanta frontierele, consolida și spori autonomiile Țării Românești.

Într-o primă urgență, domnul s-a preocupat de recunoașterea internațională a legitimității guvernării sale. Rezolvarea problemei reglementării complete a succesiunii la tronul muntean întîm-

pina obstacole redutabile, create cu bună știință de anumite cancelarii europene, mai exact de cercurile conducătoare din St. Petersburg și Londra. Adversitatea Rusiei țariste, cea care conta cel mai mult pe plan regional, nu ținea, în special, de persoana monarhului din București, ci de modalitatea prin care fusese instalat el. Diplomații lui Alexandru I, deranjați de excluderea lor din procesul alegerii principelui, îi reproșau lui Ghica faptul că se „pretase" la manevrele Înaltei Porți de eludare a articolelor păcii de la București din 1812 și ale hatișerifului din 1802. Cum contactarea lor directă nu avea șanse reale de reușită, trebuia să se apeleze la un intermediar influent, la un interlocutor ascultat și la St. Petersburg și la Londra. Pe moment, doar Austria era capabilă să îndeplinească o misiune atît de delicată.

Raporturile cu Imperiul habsburgic. În prima parte a domniei sale șeful statului muntean a intensificat și diversificat relațiile cu cancelarul von Metternich, stabilind totodată legături foarte strînse cu consulul von Hakenau și cu cavalerul von Gentz, colaboratori apropiați ai omnipotentului om politic austriac.

Numeroase informații despre relațiile strînse stabilite între von Hakenau și conducerea română vin din partea agentului Prusiei — stat rival Austriei în Confederația Germană — Ludwig Kreuchely. Ele ar indica o mai veche apropiere între principe și consul, datînd dinaintea și din timpul refugiului la Brașov. Se notificau cu insistență desele întîlniri și convorbiri secrete de la curte, desfășurate în prezența lui von Hakenau, se co-

mentau negativ avantajele acordate sutelor de „sudiți" austrieci din București și intensificarea schimburilor comerciale cu Austria (numai exportul de carne vie de porc se ridica la valoarea de 600 000 de piaștri pe an). Totuși aceste corespondențe nu puteau să nu pună în evidență faptul că, în circumstanțele date, în Bucureștiul ocupat de turci, agenția Austriei reprezenta singura autoritate străină capabilă să stopeze avîntul unor comandanți ce nu făceau întotdeauna din respectarea ordinii calitatea primordială a conduitei lor militare.

Un bogat schimb de mesaje a început între oficialitățile din București și Viena în toamna anului 1822, remarcîndu-se încă de la cele dintîi scrisori consecvența cu care Ghica a cerut cancelarului von Metternich să apere interesele românești în „clubul marilor puteri" și pe lîngă cabinetul din St. Petersburg. Argumentele principelui erau surprizător de moderne și de convingătoare: țara sa aparține Europei civilizate, unei comunități cu tradiții și interese comune; statele ajunse în fruntea familiei europene, prin potențialul lor politic și militar, aveau datoria de a proteja pe cei mai slabi, de a-i ajuta să se emancipeze de moștenirea trecutului, să se modernizeze; de asemenea, marile puteri „creștine" aveau obligația de a interveni în sprijinul popoarelor dominate de otomani etc.

Autoritățile austriece au apreciat că susținerea lui Grigore Ghica, în condițiile reducerii prezenței țariste la Dunărea de Jos, putea să procure anumite avantaje Imperiului habsburgic. Nu era

vorba numai de favoruri economice (scutiri de taxe, privilegii acordate sudiților), cît de recuperarea influenței politice pierdute în anii războaielor antinapoleoniene, de introducerea unui control atotcuprinzător asupra unui guvern conservator și fragil pe un teritoriu pe care se dezvolta o viguroasă mișcare națională, cu ecouri din ce în ce mai neliniștitoare în Transilvania. Pornind de la calculele de mai sus (în bună parte infirmate de conduita patriotică și moderată respectată de Ghica), von Metternich a intervenit în toamna anului 1822 și în iarna 1822—1823 pe lîngă omologii săi din St. Petersburg și Londra, în vederea recunoașterii *de facto* a regimului domniilor pămîntene; rămînea ca diferendele particulare otomano-țariste să fie aplanate ulterior prin mijlocirea Austriei și Marii Britanii.

Sub înrîurirea Imperiului habsburgic și ca efect al demersurilor britanice, situația internațională în Balcani s-a stabilizat relativ în cursul anilor 1823—1824. Pusă un timp în inferioritate, Rusia a consimțit să recunoască regimul domniilor pămîntene — care își dovedise de fapt viabilitatea, fiind acceptat de majoritatea populației din Moldova și Muntenia —, dar condiționînd redeschiderea consulatelor ei din București și Iași și a misiunii diplomatice din Constantinopol, de reprimirea exilaților, eliberarea lui Villara, retragerea forțelor otomane de ocupație etc. Propunerile reprezentanților cabinetului din St. Petersburg au fost examinate în amănunțime la sfîrșitul lunii august 1823 în cadrul conferinței miniștrilor marilor puteri acreditați la Constantinopol. Cu acest pri-

lej s-a hotărît constituirea unei comisii de stabilire a regimului navigației în Marea Neagră și s-a solicitat oficial Înaltei Porți să-și restrîngă prezența militară în Moldova și Țara Românească.

Austria a primit ulterior noi mesaje din Țara Românească cerîndu-i-se să oblige Imperiul otoman să-și retragă de urgență ultimele garnizoane din nordul Dunării. Pentru Grigore Ghica, reiese din documentația investigată, evacuarea teritoriului muntean devenise în 1823—1826 o condiție esențială a realizării stabilității interioare și a reducerii datoriei de stat. În aceeași ordine de idei, încetarea prezenței militare străine putea contribui la aplanarea conflictului ruso-otoman, la îmbunătățirea rapidă a relațiilor dintre București și St. Petersburg și la sprijinirea politicii domnești de transformare a principatelor în state neutre, garantate de marile puteri continentale.

Orizontul diplomatic destul de larg al conducătorului român, năzuința lui de a juca un rol activ în marile dispute ale estului și sud-estului european transpar, mai cu seamă, din corespondența Ghica-von Gentz [5]. Domnul facilita schimburile de vederi dintre oficialitățile din Viena și Constantinopol, sonda pe von Metternich în numele sultanului și marelui vizir, emitea judecăți de valoare asupra atitudinii britanice în problema înrăutățirii relațiilor dintre greci și turci. În plus, el cerea secretarului personal al cancelarului habsburgic să fie ținut la curent cu cele mai de seamă evoluții

[5] Prokesch-Osten, *Dépêches inédites du chevalier de Gentz aux hospodars de Valachie. Pour servir à l'histoire de la politique européene (1813 à 1828)*, 3 vol., Paris, 1877.

politice, economice, militare înregistrate în Europa, Orientul Apropiat și Mijlociu, precum și în cele două Americi. Îl preocupau îndeosebi situația din Grecia, revoluțiile din Spania și America Latină și raporturile dintre marile puteri creștine și Înalta Poartă. De aceea avea să aboneze curtea din București la prestigioase tribune de opinie, precum „Le Constitutionnel", „l'Etoile", „Gazette Universelle", „Journal des Débâts", „Journal de St. Pétersbourg", „l'Observateur Autrichien", gazete rar întîlnite chiar în Constantinopol, care permiteau obținerea unei imagini de ansamblu asupra celor mai importante evenimente internaționale.

Apropiate în primii ani în domnie, relațiile dintre Ghica și Habsburgi s-au răcit totuși către 1826—1827. La deteriorarea lor relativă au concurat: o serie de abuzuri săvîrșite de sudiții austrieci din București; încălcările de frontieră efectuate de mai mulți nobili cu proprietăți în imediata vecinătate a Țării Românești; protecția pe care autoritățile imperiale au acordat-o exilaților din Brașov și Sibiu și partizanilor lor înarmați; consternarea pe care a produs-o la București știrea că forțe militare ale opoziției externe au reușit să treacă frontiera în Mehedinți, în 1826 fără a fi anihilate de trupele habsburgice. Luarea unei distanțe semnificative față de Austria își avea însă unul din temeiuri și în incapacitatea imperiului din nord de a oferi un grad suplimentar de siguranță principatelor, de a împiedica transformarea lor în teatru de confruntări în condițiile reluării disputelor armate țaristo-otomane.

Relațiile cu Imperiul otoman. Raporturile româno-otomane au înregistrat o evoluție interesantă în anii 1822—1828. Spre deosebire de trecut, cînd între cele două părți existau grave diferende, în perioada ce face obiectul analizei de față s-a remarcat o oarecare schimbare în materializarea relațiilor bilaterale. Astfel, principatele române au început să caute în Înalta Poartă, și prin ea în Franța, și chiar Marea Britanie, forțe de contrabalansare a unor tendințe expansioniste manifestate cu energie în Europa de sud-est, de la jumătatea secolului al XVIII-lea. Nu înseamnă însă că oamenii de stat români au abdicat de la țelul primordial al luptei lor politice: emanciparea de dominația străină și întărirea statalității românești.

Puterea suzerană, din ce în ce mai slăbită de desele revolte militare, de răscoalele popoarelor nemusulmane, de lupta dintre adepții și adversarii modernizării imperiului[6], se arăta cît de cît conciliantă. Totuși, nu se poate formula concluzia că otomanii erau pe cale de a-și modifica în profunzime atitudinea față de români. Dimpotrivă, ei au admis restaurarea domniilor pămîntene, în special, sub presiunea evenimentelor din principate și a intervenției unor mari puteri. Pe de altă parte, atît sultanul și anturajul său, cît și funcționarii de rang superior ori micii slujbași și-au păstrat obiceiul de a se amesteca în mod abuziv în treburile interne ale Moldovei și Munteniei, de a interveni, adeseori, cu violență, în dis-

[6] Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976, p. 302—309.

tribuirea funcțiilor în stat, cu toate că oficial se pedepseau autorii unor atari incidente. În condițiile evidențiate, asupra Țării Românești și Moldovei se vor exercita presiunile complexe, deseori de natură contradictorie, venind din Constantinopol, unde marele vizir își conservase atributele exagerate de putere, din rezidențele pașalelor dunărene (cu precădere Silistra), din partea comandanților-supraveghetori lăsați la nord de Dunăre.

La Constantinopol, puterea nominală revenea sultanului Mahmud II, în spatele căruia manevra marele vizir Hadji-Salih Pașa. Acesta susținuse pe Grigore Ghica în schimbul unor atenții consistente. Ambele înalte oficialități au recunoscut, inițial, în vara anului 1822, dreptul domnilor de a conduce autonom, de a aplica o politică financiară energică, de a-și face propria poliție, a pedepsi și recompensa orice supus, indiferent de originea lui socială etc. În privința statutului principatelor se înregistrau o serie de modificări: se admiteau desființarea corpului arnăuților, interdicția pentru sudiții străini de a dobîndi bunuri imobile și recuperarea moșiilor mănăstirești închinate; se reconfirma dreptul de a se înainta petiții la Constantinopol. Ca interdicții, Moldova și Muntenia nu aveau posibilitatea de a practica comerțul, industria și libera navigație. Un anacronism istoric îl reprezenta și prevederea ca principatele să înainteze Porții prestații în bani, produse și muncă, specifice raporturilor de „vasalitate" din timp de pace și război etc. În plus, Grigore Ghica se angajase, în secret, să tri-

mită anual 650 000 de piaștri, pentru visteria particulară a sultanului [7].

Perpetuarea unor obligații de vasalitate față de Imperiul otoman îngăduia sultanului și marelui vizir să țină sub o supraveghere strînsă pe domni prin intermediul garnizoanelor instalate în București și Iași și a opoziției boierești. Totuși, în relațiile cu domniile pămîntene, pe care sultanul se simțea constrîns să le susțină — prin decizia sa unilaterală de înlăturare a fanarioților—, factorii politici din Constantinopol au adoptat și măsuri cu conținut pozitiv. Între altele, sultanul și marele vizir au ordonat în repetate rînduri pașalelor de Silistra și Vidin să evite amestecul brutal în afacerile principatelor, nu au dat curs unor petiții și reclamații adresate de către facțiunile boierești și au admis însemnate reduceri ale unor cheltuieli și ale unor obligații în produse și muncă etc. În anumite cazuri conducerea din Constantinopol a mers atît de departe în sprijinul lui Grigore Ghica, încît a furnizat domniei informații detaliate asupra conspirațiilor opozanților interni (în anii 1823, 1824, 1826) și a conferit acestuia depline puteri pentru a folosi orice metodă — inclusiv impunerea categoriilor sociale privilegiate — spre a ameliora starea finanțelor. Pentru o mai bună cunoaștere reciprocă, Ghica a trimis pe malurile Bosforului, ca reprezentanți speciali, pe fiul său Grigore și pe armeanul Mezrop.

---

[7] Hurmuzaki, *Documente*, vol. XVII, p. 23 (a plătit doar în anii 1822 și 1823).

Interesant este că Grigore Ghica, bucurîndu-se de încrederea sultanului și a marilor săi viziri, a încercat în repetate rînduri să le influențeze deciziile. Între altele, el a sfătuit Înalta Poartă, în rapoartele periodice pe care i le adresa, să-și retragă de urgență trupele din principate, să adopte o atitudine pașnică față de Rusia și să restabilească relațiile normale cu aceasta; totodată, domnul a scos în relief interesul Imperiului otoman de a strînge relațiile cu Austria și de a căuta o ieșire negociată din impasul politic și militar provocat de insurecția din Peloponez. Demersul său politic pornea de la imperativul salvgardării autonomiilor românești și a propriei existențe statale.

În afară de oficialitățile din Constantinopol, și alte autorități otomane au fost solicitate să contribuie la stabilirea de relații reciproc avantajoase între Țara Românească și Înalta Poartă. Un aport de seamă la realizarea acestui deziderat al domniei muntene urma să aibă influentul pașă de Silistra, demnitarul căruia sultanul îi încredințase supravegherea directă a monarhilor din București și Iași. „Alteța sa pașa de Silistra" asigura transmiterea știrilor către Constantinopol, a cererilor și petițiilor către marele vizir și sultan, judeca o serie de diferende, asigura îndeplinirea obligațiilor asumate de domni față de „suzeranul" lor etc.; rezidența lui devenise prin forța lucrurilor un perimetru al luptelor pentru putere dintre partidele boierești și, totodată, centrală de coordonare a unei ramificate rețele de informatori.

La începutul domniei lui Grigore Ghica, pașă de Silistra era Selim Mehmed, avînd „Kiaya"

pe Hagi Ahmet pașa (avansat în 1823 pașă la Rusciuk), fostul comandant șef din București. El îl învestise oficial pe domn, la 9/21 septembrie 1822, menținînd mai departe un strîns contact cu șeful statului și cu comandanții turci atașați pe lîngă persoana lui. Ghica a reușit să păstreze relații bune cu Selim pașa, știind să-l cîștige prin avantaje economice și financiare. Cooperarea lui îi era indispensabilă din cel puțin două motive: descurajarea comploturilor interne și contracararea manevrelor întreprinse de adversari în exterior, valiul exercitînd o influență remarcabilă pe malurile Bosforului.

Pe această linie, atunci cînd a intervenit o primă sciziune între șeful statului și opoziția din Muntenia, în noiembrie 1822, comandantul din Silistra s-a abținut de la orice intervenție, sub argumentarea că monarhul român, confirmat de sultan, poate să numească în funcții pe oricine dorea el. Principele i-a mulțumit pentru o astfel de poziție, dar și-a dezvăluit temerile cauzate de evenimentele internaționale, în primul rînd de conciliabulele de la Verona dintre reprezentanții puterilor continentului, de demiterea și executarea marelui vizir Hadji-Salih Pașa. Curînd s-a ajuns la încetățenirea practicii schimbărilor de mesaje și a convorbirilor confidențiale între domn și pașă, destinate a servi la informarea reciprocă a celor doi, la rezolvarea unor probleme de interes comun, ambii dovedindu-se preocupați de împiedicarea izbucnirii unui nou conflict armat între Sublima Poartă, Rusia și Austria, conflict ce s-ar fi soldat, cel puțin pentru români, cu imense pagube materiale și umane.

Prin numirea lui Selim Mehmed, ca mare vizir, în septembrie 1824, s-au întărit considerabil pozițiile lui Ghica în capitala Imperiului otoman. La Silistra a fost instalat însă un nou pașă — Hagi Ahmed — ce i se arăta pentru început defavorabil. Un observator străin declara, în acest sens, că „domnul nu și-a revenit mult timp din surpriza neplăcută pe care i-a provocat-o schimbarea valiului. Totuși el s-a comportat ca și cînd nu s-ar fi întîmplat nimic, trimițînd daruri substanțiale celor doi demnitari avansați, unicul mijloc de a-și asigura reușita pe lîngă majoritatea otomanilor“ [8]. Cu timpul pașa de Silistra — care sfîrșise prin a face servicii domnului — va pierde multe din prerogativele sale, îndeosebi, după 1826.

În subordinea centrului intermediar de decizie din Silistra s-a aflat pînă în anul 1826 și cel mai influent demnitar otoman din principatul Munteniei, comandantul șef al trupelor de ocupație. Un comandament al acestora din urmă se stabilise la București încă din anul 1821. Aleși cu oarecare grijă, ofițerii otomani fuseseră instruiți să se comporte cu deferență și moderație față de localnici, să-și atragă simpatia opiniei publice occidentale și să evite a furniza Rusiei pretextul unei intervenții militare.

Inițial, conducerea garnizoanelor musulmane din Țara Românească a revenit lui Hassan bei, „un om afabil, considerat de unii ipocrit, ce-și instalase statul major într-o casă strălucitoare“ pe lîngă Podul Beilicului, pusă la dispoziție de Alecu

[8] *Ibidem*, vol. X, p. 301.

Ghica [9]. Ofițerul otoman nu îl simpatiza pe domn și, în pofida interdicțiilor superioare menționate, nu avea intenția să adopte o atitudine neutră față de frămîntările politice din Muntenia.

Astfel, în ianuarie 1823, profitînd de izbucnirea unei mici răzmeriţe a trimis, pe „Kyaia" Mustafa-Aga cu o suită impunătoare de „bostangii" pentru a cere socoteală curții. În primăvara aceluiași an corespondenții diplomatici străini au început să atragă atenția asupra faptului că Hassan bei depunea eforturi vizibile spre a se impune românilor. El solicitase, în acest sens, desemnarea unui protejat în funcția de ispravnic. La începutul lunii mai comandantul turc a devenit și mai greu de controlat, forțînd arestarea lui Alexandru Villara și a fraților Racoviță. Măsura a declanșat un conflict diplomatic cu Austria, deoarece agentul ei von Hakenau a protestat vehement și a arătat că suveranul său luase sub protecție pe boierii din Transilvania [10].

Concomitent, Hassan bei, sub acoperirea serviciului de poliție ce trebuia să-l efectueze în întreaga țară, a ordonat beșli-agăi din Craiova să i-l prezinte sub pază pe boiernașul Iancu Jianu, aureolat cu prestigiul de „haiduc". Au urmat, către sfîrșitul lunii aprilie, arestarea și interogarea acestuia, sub acuzația de a fi sprijinit pe Tudor Vladimirescu. În cele din urmă Jianu a fost eliberat și numit, cu ajutorul domnului, în postul de kîr-serdar al Olteniei.

---

[9] *Ibidem*, p. 186.
[10] *Ibidem*, p. 222—223.

Dificultăți suplimentare s-au ivit în vara anului 1823, atunci cînd conflictul dintre domn și boieri îmbrăcase forma acuzațiilor reciproce, înaintate ca petiții Constantinopolului. Hassan bei s-a erijat cu acest prilej în arbitru, „reconciliind" aparent ambele părți. În realitate el le învenina în continuare, în secret, una împotriva celeilalte, spre a le slăbi concomitent și a le face tot mai dependente de voința sa. În paralel, beșli-aga sa din București trecea peste drepturile poliției române (operînd arestări și sechestări de persoane), situație ce a dus la ciocniri violente cu arnăuții domniei. În particular au stîrnit indignare deciziile poliției otomane de a priva oamenii de libertate pentru orice fel de acuzație și de a-i transporta în lanțuri la Silistra pentru a lucra la fortificațiile de acolo. Ei se alăturau sătenilor trimiși în mod oficial (cu 4 000 de care) pentru a ajuta la repararea cetății, plata oamenilor impunînd aplicarea unei noi dări asupra poslușnicilor. Într-o astfel de atmosferă de încordare și încălcare a autonomiilor interne s-a ajuns la întețirea jafurilor în întreaga țară.

Confruntat cu asemenea abuzuri și acte de cruzime, Grigore Ghica și-a înmulțit demersurile pe lîngă curțile din Viena și Constantinopol cu scopul de a se grăbi evacuarea garnizoanelor otomane din principate. Domnul arăta că întreținerea trupelor impunea cheltuieli excepționale (80 000 de piaștri pe lună) și că ea nu se justifica prin nimic din punct de vedere politic sau strategic. „Comandanții acestui corp de ocupație (2 400 de oameni — *n.n.*) — releva Ghica într-un

mesaj trimis cavalerului von Gentz —, numiți direct de Poartă și nedepinzînd decît de ea, formează, se poate spune, o putere aparte în țară, ceea ce influențează în chip supărător administrația [...]. Socotesc prezența unei autorități militare, contrar vechiului obicei, independentă și separată de cîrmuirea domnilor, ca foarte oneroasă și incompatibilă cu privilegiile și bunăstarea principatului".

Amenințați de marile puteri, cîștigați cu bani de domn [11], înalții demnitari otomani au anunțat în iunie 1824 că se preconiza o apropiată evacuare a celor două țări române. Pînă la efectuarea ei, grosul trupelor va fi diminuat cu aproximativ 1 000 de oameni. Imediat, în iulie, sute de ostași au părăsit teritoriul nord-dunărean. Ultimele unități se vor retrage abia în mai 1826, ca efect al înțelegerilor dintre reprezentanții împăratului Nicolae I și sultanului Mahmud II. La conducerea micii garnizoane, lăsată după această dată la București, Grigore Ghica avea să numească pe șeful curierilor săi Ismail-aga.

Între 1826 și 1828 influența directă și amestecul nestînjenit al otomanilor în afacerile țării s-a restrîns vizibil, în paralel cu revenirea la statutul internațional dinainte de 1821 și cu evacuarea militară a principatelor. Prin urmare, domnia a recuperat cîteva dintre puterile pierdute temporar, a luat sub control efectiv

---

[11] Spre deosebire de domn, numeroși mari boieri nu doreau retragerea efectivelor otomane temîndu-se de întărirea pozițiilor șefului statului.

întregul aparat de ordine al statului. Ea a reușit să se emancipeze treptat de tutela strictă a ofițerilor și funcționarilor otomani, să obțină respectarea cît de cît exactă a promisiunilor făcute de sultan și, de la un moment dat, să întrebuințeze imperiul în regres ca factor de descurajare împotriva diverselor cercuri anexioniste din regiune.

Raporturile cu Rusia, Marea Britanie, Franța și Prusia. Grigore Ghica a căutat cu perseverență, recurgînd la cele mai variate mijloace diplomatice, să depășească „izolarea politică" de la începutul domniei sale. Atenția lui s-a concentrat cu prioritate în direcția reglementării relațiilor cu Rusia și Marea Britanie, puteri ce nu recunoșteau în 1822 decizia unilaterală a Înaltei Porți de a proceda la o schimbare de regim în principate.

St. Petersburgul, deși ezita încă să folosească armele pentru a-și soluționa diferendele cu Constantinopolul, era ferm hotărît să nu permită consolidarea influenței otomane în Moldova și Muntenia. Punctul său de vedere putea fi rezumat la următoarele condiții: sultanul să-și retragă trupele și să renunțe la sistemul de desemnare a domnilor folosit în cazul numirii la tron a lui Ioniță Sandu Sturdza și Grigore Ghica; să accepte unanimitatea prevederilor tratatului de pace de la București din 1812; să dispună încetarea persecuțiilor îndreptate împotirva grecilor și a altor popoare creștine din Imperiul otoman. După cum se observă, problema principatelor se încadra într-un complex de antagonisme est și sud-est

europene a căror soluționare sau aplanare era greu de realizat.

Aplanarea contradicțiilor în Balcani ar fi cerut Înaltei Porți schimbarea vechilor rînduieli, instaurate în secole de exercitare a unei dominații despotice, dar și abordarea într-un nou spirit, mai democratic și mai realist a „problemei orientale" de către marile puteri nemusulmane. Opinia publică aștepta în acest sens, cu precădere din partea Franței și Marii Britanii, atitudini mai generoase, mai apropiate de interesele popoarelor menținute cu forța între frontierele „împărăției osmane".

Franța, înfrîntă decisiv în anul 1815 de către coaliția „Sfintei Alianțe", trecea printr-una dintre ciclicele ei perioade de eclipsă politică. Timorată, izolată, Franța depunea eforturi să fie inclusă în „clubul european" și de aceea se preta chiar și la înăbușirea violentă a unor regimuri liberale vecine, neagreate de imperiile conservatoare de pe continent. În același timp, Parisul va reîncepe precaut, după 1823—1824, obișnuitele lui manevre de diviziare a blocului austro-prusiano-rus, arătîndu-se gata să facă concesii apreciabile în problemele Dunării de Jos, St. Petersburgului. În schimb, oficialitățile de pe malurile Nevei trebuiau să sprijine lărgirea influenței Franței în Mediterana și cîștigarea de puncte strategice în apropierea strîmtorilor.

În contextul evidențiat, Franța își va limita, în deceniul trei al secolului trecut, manevrele în principate la nivelul culegerii de informații și tatonării atitudinii altor puteri față de „problema orien-

tală"; desigur, ea își va menține și întări relațiile culturale cu țările române și în cadrul lor Parisul va deveni centrul internațional cel mai important în care se vor forma cadrele superioare din Moldova și Muntenia.

Cît privește prestigiul Berlinului, el era încă în stare embrionară. Prusia, slăbită de războaiele napoleoniene, îndatorată față de Rusia și Marea Britanie, ducea în anii respectivi o politică de consolidare internă, de contestare a hegemoniei austriece în lumea germană. Interesul său pentru principate nu depășea deci pragul unor preocupări de perspectivă, asociate, cu precădere, studierii antagonismelor habsburgo-țariste la Dunărea de Jos și modalităților exploatării lor de către Hohenzollerni. Pentru un timp totuși, Prusia se solidariza cu Austria în politica de păstrare a „blocului" conservator al „Sfintei Alianțe" în stare de funcționare.

Prin contrast, anihilarea „Sfintei Alianțe" se constituia într-un obiectiv prioritar al diplomaților din Londra. Prima putere industrială, comercială și maritimă a lumii, Marea Britanie, nu putea patrona crearea unui bloc omogen al statelor continentale, menit a-i diminua influența în Europa și a-i restrînge afacerile comerciale. Concomitent ea nu avea nici un interes să contribuie la destrămarea Imperiului otoman, prăbușire de care ar fi profitat în egală măsură Rusia, Austria și probabil Franța.

Totuși, dislocarea „Sfintei Alianțe" impunea atragerea Rusiei prin anumite concesii, dar ele trebuiau să fie astfel alese încît să nu pună în peri-

col poziţiile strategice ale Constantinopolului, oraşul de pe malurile Bosforului fiind situat în imediata apropiere a liniilor de comunicaţii dintre Anglia şi India, „perla coroanei britanice". Ca şi în cazul Franţei, Marea Britanie era dispusă să: întărească cooperarea cu Rusia în rezolvarea diferendelor balcanice; permită o oarecare sporire a influenţei ruse la Dunărea de Jos; intervină pe lîngă otomani pentru a înceta represiunea din Grecia, unde izbucnise în 1821 o puternică insurecţie armată.

Demersurile diplomatice franceze şi britanice au avut un ecou pozitiv la St. Petersburg, dar au provocat stupoare şi nenumărate temeri la Viena. Austria nu putea accepta cu uşurinţă redobîndirea de către Franţa a vechiului statut de mare putere şi nici intensificarea penetraţiei ţariste în Balcani. Ea era decisă de a se opune ambelor ameninţări, dar nu o putea face cu sorţi de izbîndă decît în condiţiile încheierii unor înţelegeri de cooperare politico-militară cu Prusia şi Marea Britanie. Or, astfel de alianţe nu s-au materializat la timpul cuvenit, în anii 1826—1827, Austria fiind silită să se mulţumească cu menţinerea poziţiilor sale din centrul şi estul Europei, serios erodate de mişcările de eliberare din Galiţia, Italia, Transilvania, Ungaria etc.

La Bucureşti au fost sesizate parte dintre schimbările evidenţiate în planul relaţiilor internaţionale. Domnul a înţeles curînd că Austria nu era dispusă să facă război pentru protejarea principatelor avînd convingerea mai veche că britanicii practică un joc politic riscant

și duplicitar, comportîndu-se în conflictul greco-otoman ca și în timpul crizei din America Latină, unde s-au arătat dispuși să-i susțină pe revoluționari pentru a izgoni pe spanioli și a cuceri, totodată, piețele de peste Atlantic. Prin urmare, deși nu a încetat să se sprijine preponderent pe Habsburgi în tentativa de a limita amestecul străin (redobîndirea întregului control asupra administrației și forțelor de ordine) Grigore Ghica s-a străduit să realizeze o rapidă normalizare a relațiilor cu diplomația din St. Petersburg. De aceea nu ne suprinde faptul că el a făcut din medierea unei reconcilieri ruso-otomane o direcție prioritară de activitate diplomatică. Între altele, în februarie 1824, a oferit o găzduire impresionantă înaltului funcționar rus Minciaky, convins că misiunea pe care o îndeplinea acesta la Constantinopol putea concura la stabilizarea raporturilor de pace în regiune. În noiembrie-decembrie, de altfel, s-a ajuns la diminuarea de suprafață a stărilor de tensiune, Grigore Ghica primind cu satisfacție notificarea deciziei de reluare a relațiilor politice între St. Petersburg și Constantinopol.

Pe baza succeselor realizate, Ghica a stăruit ca diplomația rusă — ca și cea austriacă — să solicite Înaltei Porți o retragere grabnică a trupelor de ocupație la sud de Dunăre. În paralel, domnul a explicat direct funcționarilor otomani că decizia respectivă avea să contribuie la reducerea încordării în Balcani și la micșorarea pericolului de război. Sultanul a dat curs cererilor formulate de principe abia în iarna 1825—1826 și în primă-

vara anului 1826, după ce în prealabil primise note cu caracter ultimativ din partea Rusiei și Austriei (25 iulie, 20, 26 septembrie). La 9 mai 1826 s-a anunțat din Constantinopol că neînțelegerile între Înalta Poartă și Rusia au fost rezolvate și că se va proceda curînd la încheierea unui tratat și la evacuarea majorității trupelor străine din țară. Vestea a trezit reacții contradictorii la București, unde anumite sectoare ale opiniei publice apreciau că reglementarea raporturilor dintre imperiile vecine s-ar putea face pe seama românilor și solda cu restaurarea în întregime a vechiului regim, deci și cu readucerea fanarioților pe tron.

Grigore Ghica a întreprins, în condițiile acelui moment istoric, un nou demers pe lîngă cancelarul von Metternich sondînd posibilitățile ca Austria să garanteze cu forțe armate neutralitatea și frontierele Țării Românești. Corespondentul său din Viena, cavalerul von Gentz, i-a replicat că Habsburgii nu vor putea oferi în mod unilateral asemenea asigurări [12]. Răspunsul lui von Gentz era cu atît mai neliniștitor cu cît funcționarii imperiali nu întreprindeau nici măcar acțiuni pentru interzicerea executării de incursiuni ale exilaților din Sibiu și Brașov asupra teritoriului muntean.

Totuși starea de nesiguranță s-a mai redus în toamna anului 1826, o dată cu perfectarea *Convenției de la Akkerman* prin care se reactualizau

---

[12] Prokesch—Osten, *op. cit.*, vol. 2, p. 54—55.

prevederile păcii de la București. Prin semnarea convenției, Rusia recunoștea deschis legitimitatea domniei lui Grigore Ghica; exilații urmau să se întoarcă în București, în timp ce consulatele străine ce fuseseră închise în 1821 își reluau activitatea.

Viața politică s-a animat și mai mult în capitală. Ghica s-a preocupat de orientarea ei într-o direcție pozitivă, destinată a întări domnia. O atenție specială a fost acordată în noile circumstanțe apropierii de diplomații cancelarului rus K.V. Nesselrode și de emisarii Franței. Țelul final era: păstrarea tronului după încheierea termenului de șapte ani. Grigore Ghica considera că se putea, astfel, deschide perspectiva cointeresării celei mai active puteri din regiune în asigurarea stabilității politice interne, în întronarea unei dinastii moderne naționale, capabilă să pună capăt luptelor dintre facțiunile nobiliare, ce consumau multe dintre energiile veritabile ale țării și deturnau atenția opiniei publice de la pericolele extrem de grave care amenințau ființa de neam.

Dornic să-și întărească prestigiul, principele a întocmit un „certificat de bună conducere" pe care l-a înaintat spre semnare, în toamna anului 1826, boierimii înalte și consulilor străini. Inițiativa a fost tratată cu răceală, mai cu seamă de reprezentanții britanici și prusieni. Fără a se lăsa impresionat de reproșurile lor, Ghica a continuat însă seria demersurilor diplomatice. Între altele, a căutat să-l cîștige pe marchizul de Ribeaupierre, ministrul rus din Constantinopol, în cursul scurtei sale șederi în Muntenia în ianuarie 1827. Aju-

torul lui s-a dovedit indispensabil atunci cînd adversarii interni ai administrației au trimis Înaltei Porți un memoriu dușmănos în primăvara anului 1827. Memorii asemănătoare au ajuns și la Viena, factiunile boierimii române acuzîndu-l pe Ghica de favorizarea intereselor țariste.

În realitate, nemulțumirile protipendadei muntene aveau la origine rivalități legate de lupta pentru succesiune la tron și anumite atitudini sfidătoare adoptate de Minciaky, consulul rus din București. Consulul se comporta destul de aspru și cu Ghica, căruia îi reproșa tendința de a se menține în raporturi bune cu von Hakenau și manifestările de „politică personală". În optica lui Minciaky tentativele lui Ghica de a media între împărățiile vecine constituiau abateri de la regulile diplomatice dictate de „concertul european". Nici consulul britanic Blutte nu se arăta mai interesat să încurajeze o diplomație română prea activă deoarece aprecia că interesele statului pe care îl reprezenta dictau subordonarea strictă a principatelor față de noua alianță europeană franco-anglo-rusă.

Realizată în afara cadrului „Sfintei Alianțe", coaliția celor trei puteri a luat naștere odată cu semnarea acordurilor secrete de la St. Petersburg și Londra din 1826—1827 [13]. Potrivit lor, Rusia,

---

[13] Protocolul de la St. Petersburg din 4 aprilie 1826 dintre Marea Britanie și Rusia stabilea: acțiuni politico-militare comune împotriva otomanilor; întemeierea unui stat grecesc autonom. Tratatul anglo-franco-rus de la Londra din 6 iulie 1827 urmărea să oblige Înalta Poartă să recunoască statul autonom grec.

Marea Britanie și Franța se angajau să recurgă la mijloace pașnice și de forță spre a constrînge Înalta Poartă să înceteze represiunile din Grecia. Inițiativele puterilor coalizate s-au multiplicat în anul 1827, pe fundalul întăririi atitudinii de inflexibilitate politică adoptată de consilierii sultanului. Curentul extremist s-a consolidat în guvernul turc, îndeosebi după demiterea ministrului de externe, Mehmed Efendi (Seyyida) și înlocuirea sa cu Mehmed Said Pertev Efendi, fost director al cancelariei divanului, om al „durilor" din Constantinopol. Abia învestit cu responsabilitățile-i largi, noul Reis a respins propunerile separat adresate de Marea Britanie, Rusia, Franța, Austria și Prusia, între 10—13 martie 1827, în vederea rezolvării pașnice a contenciosului greco-otoman și proiectul de tratat elaborat, în mai, în metropola britanică, cu acordul St. Petersburgului și Parisului. În viziunea experților din Londra, tratatul de care s-a amintit era destinat să faciliteze atingerea sincronă a mai multor obiective: împiedicarea izbucnirii războiului ce ar fi pus în pericol și interesele insulare în Mediterana de est, într-un perimetru apropiat de drumul strategic spre Indii; atragerea grecilor de partea Occidentului, implicit stoparea extinderii influenței țariste în Balcani; menținerea unei autorități otomane în sudul Dunării.

Situarea pe o poziție imobilă a condus în cele din urmă la izolarea deplină a Înaltei Porți, puterile aliate — în primul rînd Franța și Rusia — arătîndu-se dispuse să întreprindă o intervenție armată în regiune. O flotă comună a lovit în con-

secință gruparea de nave turco-egipteană de la Navarin, la 20 octombrie 1827, provocîndu-i pagube considerabile. În primăvara anului următor, după schimburi automate de note (declarațiile turcă și rusă de război din 20 decembrie 1827 și 26 aprilie 1828), aliații au abordat deschis, cu forțele lor militare, zone importante, aflate sub suzeranitatea padișahului, sau încorporate imperiului. Trupele ruse au intrat în mai în Iași și București, fiind dirijate spre nordul Balcanilor. Contingente franceze (15 000 de oameni), protejate de flotă, au desantat în Peloponez, în vreme ce nave britanice controlau practic Mediterana și țineau sub amenințare Constantinopolul.

La scurt timp după trecerea trupelor ruse la vest de Prut, Grigore Ghica a părăsit capitala și s-a îndreptat spre Transilvania. El a fost însă oprit din drum și invitat de autoritățile militare să se stabilească la București. În locul său, puterea executivă a fost preluată de divanul marii boierimi, pus sub autoritatea unui președinte rus. Administrația română a rămas în funcțiune, dar a trebuit să satisfacă necesitățile militare impuse de transformarea țării în principală bază de operații a războiului purtat de Rusia în Balcani în anii 1828—1829. În consecință, principatele au furnizat sprijin forțelor angajate în luptă, în domeniile asigurării cu furaje și hrană, efectuării unui volum impresionant de transporturi — cu mijloace proprii — de provizii, muniții și efective, prestării de diverse munci în construcții, la fortificații, ajutorării cu fonduri bănești puse la dispoziție de particulari sau de visteria statului. Nume-

roşi voluntari s-au înrolat în unităţi distincte, concurînd la obţinerea unor victorii în înfruntările cu experimentatele şi tenacele detaşamente otomane. În 1828—1829 s-au executat incursiuni ale voluntarilor români la Cladova şi Rahova, s-au înregistrat ciocniri disputate la Băileşti, Cioroiu, Calafat, Golenţ, Cerneţi, Şimian etc.

La încetarea operaţiilor militare s-a încheiat tratatul de la Adrianopol (2/14 septembrie 1829). Textul acestuia prilejuia afirmarea Rusiei în „putere protectoare" a principatelor; Imperiul otoman se vedea obligat să retrocedeze Moldovei şi Munteniei teritoriile fostelor raiale nord-dunărene şi să recunoască reformarea administraţiei, finanţelor, economiei şi a structurilor sociale româneşti.

*

Perioada 1822—1828 s-a caracterizat, în sfera politicului, prin orientări şi iniţiative remarcabile. Acestea au vizat preluarea integrală a conducerii de stat de către români şi adoptarea de măsuri de restrîngere a amestecului străin în afacerile interne ale ţării. Grigore Ghica poate fi apreciat ca un om de stat ce a avut în vedere, în primul rînd, consolidarea ţării, afirmarea autonomiilor sale, a dreptului de a-şi elabora o diplomaţie de sine stătătoare. Deşi s-a aflat sub o supraveghere externă riguroasă, conducerea de stat de la Bucureşti — în frunte cu Ghica — a izbutit să se manifeste ca o prezenţă activă, remarcîndu-se prin tentativa sa de înnoire prin forţe proprii a instituţiilor economice, politice, militare, culturale, prin încercarea de a adopta o poziţie dinstinctă în sfera relaţiilor internaţionale.

Capitolul III

EVOLUȚIA VIEȚII ECONOMICE ȘI SOCIALE DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ ÎN PERIOADA DOMNIEI LUI GRIGORE AL IV-LEA GHICA

La urcarea sa pe tron Grigore Ghica a preluat o moștenire economică apăsătoare, caracterizată, în esență, de sărăcirea progresivă a diverselor categorii productive ca urmare a unei spolieri fiscale ce a cunoscut momente paroxistice în primele decenii ale secolului al XIX-lea, de scurtcircuitarea și dezorganizarea activităților economice din anii 1806—1812, 1815—1816, 1821—1822. În conformitate cu intenția sa de consolidare internă, de modernizare treptată a societății, el a încercat să realizeze redresarea și stabilizarea situației economice interne, să sporească veniturile visteriei de stat și personale. Atenția principelui s-a concentrat asupra stimulării agriculturii, ramură economică în care fiziocrații și iluminiștii de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea — ce-l influențaseră întrucîtva și pe Grigore Ghica — își puneau mari speranțe. Agricultura, socoteau ei, trebuia încurajată și protejată, deoarece constituia baza unei economii prospere, absorbea majoritatea forței de muncă din societate și garanta cele mai importante venituri ale statului. În acest sens domnul a căutat deci să reorganizeze raporturile dintre latifundiari și țărani, să îmbunătățească sistemul

de administrație și să-i îndrume pe cei mai de seamă stăpîni de pămînt spre o valorificare superioară a domeniilor lor. Concomitent, domnia pămînteană s-a străduit să restrîngă privilegiile sudiților și să impulsioneze dezvoltarea comerțului extern. Așa cum releva principele în corespondența sa secretă cu ambasadorul rus la Constantinopol, reorganizările întreprinse în agricultură trebuiau, între altele, să asigure marii boierimi surse certe de venituri, reducînd astfel opoziția acesteia față de reformarea aparatului de stat și a sistemului de clacă.

Evoluția agriculturii. Starea de nesiguranță din anii 1821—1822 s-a repercutat negativ asupra agriculturii, principala ramură economică. Depopularea a numeroase așezări rurale, din cele 2 741 înregistrate la acea dată în Țara Românească [1], ca o consecință a ocupației otomane și a cererilor excesive de bani, produse, animale, prestații în muncă (cărăușie) ș.a., a făcut ca mare parte din pămînturi să rămînă nelucrate. Scăderea bruscă a populației țării a provocat o adevărată „întrecere" între stăpînii de pămînturi pentru înmulțirea numărului de zile de clacă, într-o flagrantă contradicție cu legiuirile în vigoare. Această situație a favorizat și procesul de concentrare a pămînturilor în mari proprietăți, fenomen care avea la bază, violența, frauda sau constrîngerea [2].

---

[1] Ilie Corfus, *Agricultura Țării Românești în prima jumătate a secolului al XIX*-lea, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1969, p. 11.

[2] G. Zane, *op, cit.*, p. 36.

Şi după 1821 pămînturile, atît cele arabile, cît şi păşunile şi pădurile foarte întinse, se aflau în mîna a trei mari categorii de posesori: boierii — care deţineau mai mult de jumătate din suprafaţa ţării —, mănăstirile — cu o suprafaţă apreciabilă —, şi, într-o proporţie mult mai mică, ţăranii liberi. În această epocă marele domeniu se afla la temelia „întregii economii româneşti, nu numai a celei agrare“ [3]. Statul nu dispunea de alte terenuri în afara acelora pe care se găseau oraşele libere. În ceea ce priveşte domnii Ţării Româneşti şi Moldovei, aceştia nu aveau pămînturi „decît cu titlu privat, boieri printre alţi boieri“ [4].

Pămînturile boiereşti şi mănăstireşti continuau să fie împărţite în loturi (cu excepţia unor suprafeţe) date în folosinţă proprie ţăranilor dependenţi, pentru care aceştia datorau boierilor sau călugărilor muncă (clacă) pe rezerva seniorială şi o cotă în produse (dijmă) din ceea ce realizau pe lotul avut în arendă, cotă ce a reprezentat în primele decenii ale secolului al XIX-lea principala formă a rentei feudale. Obligaţiile mai sus amintite reveneau tuturor persoanelor, indiferent de condiţie socială, care locuiau pe pămînturi ce nu erau proprietatea lor; satele şi oraşele aflate pe pămînturi boiereşti sau mănăstireşti erau supuse aceluiaşi regim.

Primii ani ai domniei lui Grigore Ghica s-au caracterizat prin lupta îndîrjită a celor mai importanţi posesori de pămînturi — care deţineau la

[3] *Ibidem*, p. 17.
[4] Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 15.

acea dată cîteva sute de mari domenii — pentru sporirea zilelor de clacă, acțiune prin care urmăreau să compenseze lipsa brațelor de muncă, agravată de regimul de ocupație și de foametea din iarna anilor 1822—1823. Astfel, ei au încercat să smulgă domniei o decizie în sensul dublării sau chiar triplării zilelor de clacă, fapt ieșit în evidență cu prilejul încheierii contractelor în anul 1823, cînd s-au auzit voci care cereau ca numărul zilelor de muncă să fie sporite. Opoziția manifestată de domnie a făcut ca pretențiile să scadă treptat pînă la 14 zile de clacă. Formulînd această cerere, pe care o priveau ca o mare concesie făcută țărănimii dependente, boierimea argumenta în fața tronului că satisfacerea ei avea să însemne „pentru stăpîni un lucru foarte mîngîietor și într-adevăr un drept pe care trebuie să-l aibă, ca unii ce au mai multă pagubă din locuirea țăranilor lor decît folos“ [5].

Interesată să ajungă în raporturi măcar amiabile cu marea boierime, cîrmuirea a stabilit în 1823 o nouă normare a obligațiilor de muncă datorate de țăranii clăcași posesorilor de latifundii.

Un an mai tîrziu însă principele a prezentat pe neașteptate divanului din București proiectul unei legi privind abrogarea regimului dependeței economice, arătîndu-se un adept al ideii modernizării relațiilor agrare de „sus în jos“ prin intervenția energică a statului. Dacă acțiunea sa ar fi reușit, s-ar fi ajuns la crearea, încă din primele dece-

[5] DIRR. 1821, vol. III, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1960, p. 236.

nii ale secolului al XIX-lea, a unei mari proprietăți de tip capitalist în mediul rural și la rezolvarea antagonismului dintre boieri și clăcași în cunoscuta „manieră prusiană".

Inițiativa lui Grigore Ghica din primăvara anului 1824 de abrogare a sistemului de clacă fusese încurajată îndeosebi de progresele vizibile apărute în economia de piață și circulația banilor. Ea venea, bineînțeles, în primul rînd în sprijinul marilor posesori de pămînt, dar și al altor elemente active din cadrul societății românești, cerînd din partea acestora abandonarea unui mod de gîndire revolut și a unui comportament economic neadecvat timpului.

Dovezi de renunțare la practici vechi în administrarea și exploatarea pămîntului s-au înregistrat cu precădere la așa-numita boierime liberală, la unii arendași și chiar în rîndul țărănimii libere cu interese comerciale. În unele zone agricole, în care ziua de muncă era plătită mai prost din cauza abundenței mîinii de lucru, stăpînii de pămînturi și arendașii au pretins ca muncitorii agricoli să-și răscumpere în bani obligațiile contractuale. Totodată, latifundiarii au impus plata în bani a clăcii pentru 1—2 ani în urmă, țăranii — care de cele mai multe ori nu dispuneau de sumele necesare — acceptînd efectuarea unor activități ce depășeau prevederile înscrise în *Legiuirea lui Caragea*.

În altă ordine de idei, s-a încetățenit practica calculării zilei de arat pe fiecare clăcaș în parte, spre deosebire de perioada anterioară, cînd ea se stabilea pe cîte un „plug" (un atelaj realizat prin

contribuția a 4—5 gospodării). Dacă pînă atunci ziua de arat se răscumpăra cu 3 lei, suma a crescut progresiv către 1823 la 5 lei. Totodată, s-au modificat normele privitoare la efectuarea și convertirea în bani a unor corvezi; obligația carului cu lemne de sărbătorile de iarnă, de pildă, corvoadă ce se putea răscumpăra cu 1,20 lei, a ajuns curînd la prețul de 3 lei.

Aceste abuzuri — coroborate cu apariția foametei la sate — au creat în cursul anului 1822 o stare de spirit explozivă în rîndurile țărănimii, mai ales în județele Teleorman și Ialomița. Îngrijorat, Grigore Ghica a adus un amendament la *Legiuirea lui Caragea*, modificînd în 1823 trei dintre paragrafele sale. În noua formă se prevedea că ziua de arătură era considerată de plug nu pe om, iar tariful convertirii zilei de arătură în bani era fixat la 4 lei; carul cu lemne se putea converti pentru 3 lei; clăcașii trebuiau să ofere cu anumite prilejuri daruri stăpînilor de pămînt [6].

După cum am mai arătat, în anul 1824 Grigore Ghica a încercat să ofere o soluție globală antagonismelor dintre țărănimea dependentă și boierime prin desființarea clăcii. Intenția sa— expresie a convingerilor iluministe și fiziocratice împărtășite de principe — nu a prins viață datorită rezistenței acerbe a boierimii și a unor mari puteri europene. Boierimea, aproape în totalitate, aprecia că reforma propusă de curte s-ar fi soldat cu lipsirea stăpînilor de pămînt de mîna de lucru necesară, și aceasta într-o vreme în care dirijarea

[6] *Istoria României*, vol. III, p. 916.

producției către piață era tot mai evidentă, ca rezultat al nevoii crescînde de bani.

În sprijinul privilegiilor economice și de altă natură ale boierimii a venit atunci Imperiul otoman, care se temea ca nu cumva măsurile preconizate de domn să înstrăineze masa oligarhiei agrare române de curtea de la Constantinopol. Izolarea Înaltei Porți de cele mai importante familii de dregători români, apreciau oficialitățile otomane, ar fi înlesnit altor imperii accesul la hegemonie în Europa de sud-est și Balcani. Așa se explică de ce sultanul și marele vizir au intervenit atît la București, cît și la Iași pentru stoparea oricărei inițiative princiare de natură să atingă interesele fundamentale ale marii boierimi române. În practică, însă, lipsită de sprijinul necondiționat al domniei, de un aparat ramificat de represiune, boierimea nu a fost capabilă să tranșeze chestiunea definitiv în favoarea sa [7]. Alt factor care a contribuit la reducerea pretențiilor boierești l-a constituit rezistența opusă de țărănime față de forțele care tindeau să-i reducă baza economică.

Prin urmare, pînă la aplicarea Regulamentului organic problema normării și executării zilelor de clacă a rămas deschisă și s-a caracterizat, în general, prin nerespectarea codului de legi al lui Cara-

[7] În 1826 Ecaterina Bibescu cerea Divanului Craiovei să ia măsuri împotriva clăcașilor de pe moșia sa de la Broscari, care se opuneau „a nu urma cu răspunderea adietului pămîntului după cuprinderea pravilei (legii — *n.a.*), după cum s-a urmat și pînă acum în toată Țara Românească" (N. Iorga, *Situația agrară, economică și socială a Olteniei în epoca lui Tudor Vladimirescu. Documente contemporane*, București, 1915, p. 270—271).

gea. Marea majoritate a țărănimii nu era supusă regimului de clacă de 12 zile, ci de cel mult 6 zile. Așa cum remarca un cunoscut istoric, „venitul realizat de proprietate din munca clăcașilor a fost incomparabil mai mic decît cel obținut din banii clăcii, dar mai ales din dijmă, care, la rîndul ei, a constituit forma predominantă a rentei feudale pe tot parcursul acestei perioade. Claca în muncă s-a făcut înainte de Regulament în diferite treburi pe moșie și pe rezervă, acolo unde aceasta exista [...]. Produsele lansate pe piață de stăpîni și arendași proveneau în cea mai mare parte din dijmele luate de la clăcași“ [8].

În ciuda antagonismelor și convulsiilor social-economice cunoscute din lumea satului între anii 1822—1828, economia agrară a Țării Românești a înregistrat o anumită înviorare, ilustrată și de creșterea producției de cereale, extinderea unor culturi noi, sporirea șeptelului ș.a. În general, producția agricolă, cu toată dependența sa de condițiile climatice, a cunoscut recolte în măsură să acopere consumul intern, exportul și necesarul de alimente și provizii pentru întreținerea trupelor otomane staționate la nord de Dunăre, permițînd totodată achitarea obligațiilor către Înalta Poartă.

Dacă anul 1822 a fost secetos, mai ales în vecinătatea Dunării, distrugînd recolta de porumb și fînețele, cauză a foametei din iarna și primăvara anului 1823 și a scăderii șeptelui (diminuat, de altfel, și de o epizootie de febră aftoasă), anii următori — 1823, 1824, 1825 și 1826 — s-au caracteri-

[8] Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 294—295.

zat prin recolte îndestulătoare; abia în 1827 producția agricolă a mai fost deficitară — datorită secetei, dar și unei invazii de lăcuste — , însă spre deosebire de 1822, cînd trupele otomane epuizaseră rezervele din anul precedent, acum recolta scăzută nu a mai fost urmată de foamete.

Din partea sa, autoritatea domnească nu a depus eforturi prea stăruitoare pentru a-i obliga pe țărani să cultive terenurile. Singura dată cînd Grigore Ghica a fost nevoit să facă uz de prerogativele princiare pentru a impulsiona lucrările agricole a fost în ultimele luni ale domniei sale.

Producția meșteșugărească și manufacturieră. Concomitent cu creșterea lentă, dar reală, înregistrată de agricultură a continuat să se îmbunătățească și producția meșteșugărească și manufacturieră. Primele trei decenii din secolul al XIX-lea, sublinia G. Zane, „reprezintă perioada de culme a artizanatului și a organizării corporatiste, la capătul a cîtorva secole de dezvoltare progresivă“ [9].

Asupra producției meșteșugărești, a activităților cu caracter „industrial“ acționau factori de stimulare și de inhibiție. Între cei dintîi trebuie remarcați: relativa creștere a cererii interne datorită progreselor economiei de piață; existența a numeroase resurse locale, mai ales pentru „industriile“ alimentară și extractivă; mînă de lucru ieftină, lipsa concurenței interne etc. Dintre factorii restrictivi se cuvin amintiți: persistența unor instituții politice și economice de tip feudal; lipsa forței de muncă calificate și a specialiștilor

[9] G. Zane, *op. cit.*, p. 40.

în organizarea economiei; perpetuarea unui mod de viață și a unor mentalități preponderent rurale, specifice sistemelor economice autarhice; monopolurile și interdicțiile otomane; posibilitatea acordată de tratatele internaționale unor mari puteri de a influența deciziile majore din principate, politica economică și financiară a acestora; concurența la care erau supuse produsele autohtone din partea mărfurilor străine, avantajate de relațiile comerciale stabilite între Înalta Poartă și marile puteri; acuta lipsă de capital din interior, coroborată cu scurgerea unor însemnate fonduri peste hotare, prin intermediul unor bancheri și a companiilor negustorești cu sediile la Viena, Constantinopol, Leipzig etc.

Factorii responsabili din Țara Românească erau, aproape în totalitatea lor, conștienți de aceste impedimente, ca și de faptul că se cuvenea a se da o nouă înfățișare structurilor economice din țară. Poziția lor este exprimată cu destulă claritate în mai multe memorii și petiții. Astfel, în 1821 boierii refugiați în Transilvania se pronunțau pentru dreptul de a „deschide fabrice de orice fel de meșteșug și să le neguțătorim cu cele ce vor ieși din lucrarea lor", cît și pentru posibilitatea „să deschidem cîte metale va da pămîntul nostru, să le lucrăm și să se folosească țara prin negoțul lor slobod" [10]. Anterior, Tudor Vladimirescu ceruse să fie adoptate măsuri împotriva privilegiilor nobiliare și a negustorilor și arendașilor străini

[10] E. Vîrtosu, *1821. Date și fapte noi*, București, 1932 p. 117—140.

care secătuiau bogățiile țării. „Dintr-această pricină — spunea el — , a greutății havaeturilor și a vămilor, negustătoria au încetat cu totul, ajungînd țara în cea desăvîrșită lipsă a banilor“ [11].

Însuși Grigore Ghica a discutat probleme de natură economică cu demnitarii otomani în vara anului 1822, atunci cînd s-a deplasat la Constantinopol pentru investitură, fără a izbîndi totuși să obțină anularea monopolurilor externe. Instalat pe tron, noul principe s-a preocupat de reglementarea producției interne cu caracter meșteșugăresc și manufacturier, de stabilirea unor raporturi cît de cît echilibrate cu unele dintre marile firme străine. Atenția sa a fost reținută cu precădere de problemele organizării și impulsionării activității breslelor și manufacturilor, în favoarea cărora domnia a adoptat unele măsuri de sprijin. [12]

Breslele livrau pieței postav, piei tăbăcite, pietre de moară, abale, vase de lemn și de lut, cherestea, donițe, doage etc. Pe lîngă breslele existente în anii 1822—1828, au luat naștere noi corporații, precum cele ale croitorilor din Rîmnicu Vîlcea (1824), cojocarilor, constructorilor și măcelarilor din București (1827); pe de altă parte, domnia a confirmat drepturile altora — printre care privilegiile breslei blănarilor din București, tăbă-

[11] *DIRR. 1821*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1959, p. 273.

[12] Constantin C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul originilor și dezvoltării burgheziei române pînă la 1848*, Editura Științifică, București, 1972, p. 139—140.

carilor din Ploiești ș.a. — spre a-și asigura noi venituri stabile.

În perioada la care ne referim breslele dețineau monopolul de producție și desfacere, beneficiind și de un regim fiscal aparte — cunoscut în epocă sub denumirea de cislă — , care elimina contactul direct dintre membrii lor cu reprezentanții visteriei. Alte avantaje care decurgeau din organizarea breslelor erau: eliminarea șomajului lucrătorilor, excluderea intermediarilor la vînzarea produselor.

În primii ani ai domniei lui Grigore Ghica „companiile" de negustori și meseriași din Țara Românească erau concentrate, după cum arăta o catagrafie fiscală întocmită în epocă, în orașele București, Focșani, Ploiești, Tîrgoviște, Zimnicea, Cîmpulung, Slatina, Caracal, Cerneți, Craiova, Rîmnicu Vîlcea, Curtea de Argeș, Pitești etc. Cel mai mare număr de negustori și meseriași se afla în județele Ilfov și Dolj, unde își desfășurau activitatea aproape 4 000 de întreprinzători.

Pe lîngă atelierele meșteșugărești s-a înmulțit numărul *manufacturilor*, care au contribuit la specializarea și mărirea producției destinată pieții. Astfel de manufacturi erau create cu fonduri investite de boierime și de marii deținători de capital și foloseau, de regulă, specialiști străini plătiți în bani și în natură, scutiți de impozite. Ele produceau postav, sticlă, testemeluri (basmale), lumînări de ceară și de seu, săpun, obiecte de tăbăcărie, oale, alcooluri, tutun etc.

Trebuie subliniat că Grigore Ghica, ca un om ce știa să-și administreze propriile venituri cu

multă chibzuială, fiind stăpînit de dorința de a-și spori averea, nu a manifestat reticență față de întemeierea unor manufacturi în țară. De altfel, urmînd exemplul tatălui său, banul Dimitrie Ghica, care încă din 1792 cerea și obținea aprobarea pentru înființarea unei distilerii de rachiu, întemeiase el însuși o manufactură de basmale (testemeluri) în 1803. El declara cu acest prilej că își propune prelucrarea „mătăsurilor Țarigradului, care se aduceau de negustători cu mare cheltuială“ [13].

O manufactură de sticlă ființa încă din 1800 (ea își va închide porțile în 1825), o alta, de testemeluri, a funcționat la Mărcuța, lîngă București, între 1800—1830. Documentele mai amintesc o manufactură de același fel în 1823, cu o existență efemeră. În septembrie 1825 Grigore Ghica semna un privilegiu pentru Teodor Mamelegioglu, care avea în proprietate o curățătorie de postav. În 1824 se redeschidea la București manufactura de bere a lui Friederich Timpel, originar din Gotha (înființată încă din 1809 de Johann Timpel, dar mistuită de flăcări în 1821, în timpul ocupației otomane). Proprietarul nu a mai apucat să inaugureze noua manufactură, decedînd în anul 1823; cel care o va face va fi Andreas Kube, văr al tatălui și partener al său.

Rentabilă pentru întreprinzători se arată a fi industria băuturilor. Ca urmare a posibilităților

---

[13] N. Iorga, *Istoria industriilor la români*, în N. Iorga *Opere economice*, ediție îngrijită de Georgeta Penelea Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982 p. 266.

de cîştig sporit a luat fiinţă o manufactură de rachiu, rom şi oţet, proprietatea „hirurgului“ Johann Georg Krebs din Mannheim, care folosea la fabricarea băuturilor doar fructe, condiţie înscrisă de altfel în privilegiul domnesc. Încercarea lui Krebs de a-şi diversifica producţia fabricînd bere a dat însă greş, fiind împiedicat prin însăşi intervenţia consulului prusian, care îl sprijinea pe Andreas Kube. Din veniturile obţinute din fabricarea berii, acesta din urmă reuşise în perioada menţionată să ridice o moară care folosea la punerea în mişcare a instalaţiilor forţa animală.

Tot în domeniul alimentar şi tot la Bucureşti se menţionează existenţa în 1828 a unei manufacturi de paste făinoase, proprietatea lui Anghel Solacoglu, situată pe Podul Tîrgului din Afară (azi Calea Moşilor). O statistică întocmită în 1832, deci doar la cîţiva ani după încheierea domniei lui Grigore Ghica, enumera zeci de ateliere, manufacturi şi „cherhanale“ de mici dimensiuni, ce produceau postav, pînză, pălării, basmale, găitane, lumînări de ceară şi de seu, piei tăbăcite, săpun, sticlă, farfurii, oale; pe lîngă ele, mai funcţionau, de asemenea, fiind incluse în rîndul „industriilor“, cîteva sute de distilerii [14]. Atelierele şi manufacturile erau concentrate, într-o proporţie de 54,46%, în Bucureşti.

În ce priveşte manufacturile tipografice pentru cărţi bisericeşti şi laice, în timpul lui Grigore Ghica astfel de întreprinderi funcţionau la Bucureşti, pe

[11] Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 151.

lîngă mitropolie, şi la Rîmnicu Vîlcea, pe lîngă episcopia de Vîlcea.

Manufacturile primeau anumite scutiri de impozite pe o perioadă de timp limitată (de regulă pentru 10—20 ani), de taxe vamale preferenţiale pentru materiile prime, importul de utilaje şi angajarea de lucrători străini, majoritatea aduşi din Transilvania, Silezia, Prusia, Austria şi Polonia. Proprietarii aveau dreptul de a desface marfa în prăvălii proprii.

Exploatarea subsolului. Reglementările juridice ale epocii referitoare la activitatea din acest domeniu atribuiau domniei dreptul de a acorda autorizaţia de exploatare, în special în ce privea sarea, păcura şi aurul. În schimbul autorizaţiilor antreprenorii erau obligaţi să plătească o dare către stat şi redevenţa din minereurile extrase. Cît priveşte zăcămintele, *Legiuirea lui Caragea* asigura dreptul primului venit, proprietarul terenului neavînd nici un drept asupra bogăţiilor subsolului. „Orice lucru nu este al nimănui, acela se face al celui ce va apuca să-l ia înainte — se stipula în respectiva legiuire, art. 1, capitolul 1, partea a II-a — . Deci: cîte pietre scumpe sau alte găsim prin locuri slobode, se fac lucruri ale noastre, bezi (fără) comorile cele îngropate, care sînt domneşti“ [15].

În pofida reglementărilor menţionate, mineritul a rămas pe mai departe puţin dezvoltat, ca urmare a dezinteresului manifestat de domnie şi

[15] Vezi mai pe larg *Legiuirea Caragea*, ediţie critică, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1957.

de marii posesori de pămînturi de teamă ca nu cumva monopolul otoman să se extindă și asupra acestui domeniu.

Cea mai mare amploare în epocă au cunoscut-o extragerea sării, și, în mai mică măsură, exploatările de păcură, aur și salpetru, deși în timpul războaielor purtate pe teritoriul principatelor unii specialiști ai trupelor de ocupație, în special austriece și ruse, semnalaseră existența a numeroase zăcăminte minerale. Între 1822—1828 cele mai cunoscute saline, cu un renume cîștigat, se aflau în Muntenia la Ocnele Mari, județul Vîlcea, Telega, județul Prahova și Slănic (azi Slănic Prahova), în județul Saac (Secuieni) [16].

Deoarece sarea era un articol extrem de căutat, atît în principate, cît și dincolo de hotare, îndeosebi în Balcani, venitul adus de această exploatare (pe care domnul o arenda anual), în intervalul 1822—1828, a crescut an de an. Prin contractul de arendă întreprinzătorii erau obligați să aprovizioneze gratuit cu anumite cantități de sare categorii privilegiate din societate, cît și pe membrii consulatelor din București.

Extragerea sării continua să se bazeze pe o tehnologie străveche. Se utilizau, în general, exploatările la suprafață și mai puțin sistemul puțurilor și galeriilor forate pînă la adîncimi de 40 m. Lucrătorii erau recrutați din rîndul oamenilor liberi, clăcașilor, robilor și deținuților condamnați la muncă silnică. În ciuda faptului că numărul

[16] Nicolae Maghiar, Ștefan Olteanu, *Din istoria mineritului în România*, Editura Științifică, București, 1970, p. 195—196.

total al lucrătorilor din salinele muntene nu depășea în această vreme cifra de 1 400, producția s-a menținut la un nivel destul de ridicat, suficientă pentru acoperirea nevoilor interne și a cererilor de export.

Mult mai restrînsă a fost extracția păcurii. Exploatările din 1822—1828 se aflau pe văile Prahovei, Buzăului și Dîmboviței. Ca și sarea, beneficiile obținute din activitatea petroliferă se vărsau către domnie, indiferent al cui era terenul pe care se afla zăcămîntul. Spre deosebire de sare, unde producția rezultată revenea în exclusivitate celui ce o arendase, deținătorii terenurilor pe care se aflau puțurile de păcură aveau dreptul să-și însușească anual, pe o perioadă de timp limitată, de regulă în ultimele 40 de zile ale anului, producția realizată. Ca și în cazul sării, această exploatare era arendată pentru sume destul de ridicate. Numai în 1822 prețul arendei s-a ridicat la 128 250 lei, sumă vărsată în visteria domniei. Suma apare cu atît mai mare cu cît în această exploatare nu erau ocupați decît 100—120 de lucrători, țărani liberi și clăcași. Păcura, extrasă manual, cu ajutorul găleților, din zăcămintele de suprafață (puțuri), era folosită la gresarea osiilor, la iluminat, precum și pentru proprietățile sale „curative", unanim recunoscute în epocă. Articolul era căutat atît în principat, cît și în afara lui, deoarece petrolul continua să fie considerat „balsamul cel mai bun pentru oasele fracturate, în general pentru toate rănile" [17].

[17] René Sedillot, *Istoria petrolului*, Editura Politică, București, 1979, p. 54.

Printre bogățiile minerale exploatate în această vreme se număra și aurul aflat sub forma unei pulberi fine în depunerile aluvionare ale rîurilor Olt, Lotru, Argeș, Dîmbovița, Ialomița și Buzău. De aici el era extras prin spălare de o categorie de lucrători în cea mai mare parte robi aflați în stăpînirea domniei (rudarii) care vărsau o cotă parte din „producție"; surplusul era achiziționat, tot de domnie, la prețuri destul de scăzute, dacă le raportăm la valoarea metalului: dramul de aur — un dram era egal cu 3,18 g — era echivalat la 11 lei. Între 1822—1828 numărul rudarilor, robi și oameni liberi, era în jur de 600, iar producția de 4,4 — 8,6 kg aur anual.

În ceea ce privește alte zăcăminte — fier, cupru, cărbune, sulf, chihlimbar, mercur —, deși la sfîrșitul secolului al XVIII-lea călătorii străini menționau existența unor exploatări, în vremea domniei lui Grigore Ghica acestea nu mai funcționau decît sporadic, avînd o pondere neînsemnată în economie.

Comerțul. În strînsă legătură cu procesele înregistrate în agricultură și în sfera producției meșteșugărești, în principatele române se poate identifica în perioada 1822—1828 o certă înviorare a afacerilor comerciale. Desigur, în cadrul acestora predominau circulația internă a mărfurilor, exportul de produse alimentare și materii prime și importul de obiecte de lux. Situația respectivă avea la origine atît inegala dezvoltare a producției industriale locale, cît și supraviețuirea unor instituții și privilegii de natură feudală. Dar cel mai important obstacol în calea afirmării nestinghe-

rite a unui comerț eficient în condițiile epocii date îl reprezenta poziția de dependență în care se afla țara față de Imperiul otoman, care se dovedea din ce în ce mai incapabil să împiedice amestecul politic și economic al altor puteri în Moldova și Țara Românească.

Cu toate acestea, tendința fruntașilor vieții politice și economiei românești a fost de a contracara pe cît posibil amestecul străin în sfera schimburilor comerciale, de a înlătura unele bariere vamale interne și internaționale de certă sorginte feudală. În 1821, în memoriul boierilor munteni retrași la Brașov (memoriu ce reflecta și poziția negustorimii autohtone și a unor categorii țărănești) se cerea: „negoțul să ne fie slobod, adică din tot venitul ce agonisim din pămîntul nostru și din dobitoacele noastre și din alte mijloace de lucrări ce ne-am putea îndemna, să nu fim popriți de nimeni a scoate peste graniță, în orice parte vom putea găsi folosul alișverișului nostru, ca cu acest mijloc să se poată ajutora patria noastră și a veni în stare bună, după cum urmează la toate țările, de se chivernisesc prin mijlocirea slobodului negoț“ [18]; se mai solicita: prohibirea importului unor produse ce se fabricau în țară (o formă de protecționism incipient), stabilirea unor tarife vamale clare, obligația negustorilor străini de a respecta obiceiurile comerciale ale principatului, eliminarea amestecului consulilor și anularea privilegiilor date de Poartă negustorilor

[18] Apud Vladimir Diculescu, *Bresle, negustori și meseriași în Țara Românească (1830—1848)*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1973, p. 9.

străini. Aceste deziderate, reformulate în parte și în memoriul boierilor munteni înaintat în 1822 Constantinopolului, nu s-au împlinit în totalitate din cauza opoziției înverșunate a factorilor interesați în păstrarea vechilor privilegii: consulii străini și Înalta Poartă.

Imperiul otoman se prevala în relațiile cu Moldova și Țara Românească de înțelegerile internaționale intervenite la începutul secolului al XIX-lea. Ilustrînd în fapt raporturile de forțe din estul și sud-estul Europei, respectivele tratate privau din ce în ce mai mult Înalta Poartă de unele produse românești, mai ales de acelea pe care le foloseau trupele austriece și ruse în campaniile lor antiotomane. Hatișeriful din 1802, de pildă, stabilea ca obligatorie mai întîi satisfacerea nevoilor țării și abia apoi livrarea, la prețul curent, a furniturilor pentru Constantinopol [19], dar actul era încălcat în mod sistematic de funcționarii turci cu complicitatea domnilor fanarioți. Rezulta, deci, că principatele erau obligate să-și orienteze activitatea comercială cu precădere în direcția satisfacerii nevoilor altor state, practicînd prețuri sub nivelul pieții.

În perioada 1822—1828 activitatea comercială era reglementată de prevederile aceluiași hatișerif din 1802. În acest sens, istoricul Ioan C. Filitti semnala că „îndatoririle, în bani și în natură, față de turci, erau tot cele vechi, prevăzute în ultimul loc în hatișeriful de la 1802, confirmat prin

[19] *Acte și documente relative la istoria renașterei României*, publicate de Ghenadie Petrescu, Dimitrie D. Sturdza și Dimitrie C. Sturdza, vol. I, București, 1888, p. 261

convenția de la Akkerman", ceea ce făcea ca negoțul „să fie stînjenit, pe de o parte, prin abuzurile negustorilor turci care veneau să facă aprovizionarea pentru împărăție, iar pe de altă parte, prin restricțiile impuse de Turcia regimului vamal al principatelor" [20].

Față de aprecierea de mai sus se cuvine totuși a adăuga că primul domn pămîntean, spre deosebire de unii dintre înaintașii săi, a favorizat mai mult comerțul exterior, că a stabilit raporturi mai strînse cu alte țări, îndeosebi cu Austria. El încerca, și pe această cale a favorizării anumitor interese financiare și comerciale de peste hotare, să cointereseze una dintre marile puteri ale Europei în politica de menținere și consolidare a autonomiilor principatelor române.

Comerțul intern. Demararea unei activități comerciale stimulative pentru economie s-a realizat însă cu destulă greutate. Astfel, la începutul anului 1822, din cauza refugierii unei mari părți a negustorimii la Brașov și Sibiu, activitatea comercială aproape încetase. Ca rezultat al lipsei de bani vînzările de produse și vite se făceau pentru sume derizorii. „În Țara Românească — scria Nicolae Iorga —, se profita de sărăcia completă a țăranului care nu arase pentru a-i lua vitele pe nimic și a le trece peste Dunăre. Pentru a pune mai ușor mîna pe dînsele, se ordonă de la Constantinopol ținerea de bîlciuri" [21]. Dezor-

[20] Ioan C. Filitti, *op. cit.*, p. 171.

[21] N. Iorga, *Istoria comerțului românesc. Epoca mai nouă*, în N. Iorga, *Opere economice*, p. 730.

ganizarea comerțului românesc amenința să capete proporții, mai cu seamă în condițiile prelungirii ocupației otomane. Contrar previziunilor pesimiste, în anii următori, datorită condițiilor climatice favorabile și a retragerii celei mai mari părți din trupele de invazie, economia Țării Românești și-a revenit treptat, fapt resimțit și în relațiile comerciale.

În ciuda sustragerii din circuitul normal a unor cantități însemnate de produse datorită monopolurilor otoman și boieresc, surplusul existent a înviorat comerțul intern desfășurat între regiunile de cîmpie, mari producătoare de cereale, și cele de deal și de munte care ofereau în schimb vite, cherestea, fructe, băuturi ș.a. Creșterea cifrei de afaceri ar fi fost și mai mare dacă n-ar fi existat încă vămi interioare, impozite preferențiale și prețuri maximale; sumele astfel realizate se vărsau o parte în folosul domniei, de către arendașii ce contractau veniturile vămii, iar altă parte în folosul slujbașilor, al căror comision se ridica la 10% din valoarea mărfii vîndute. Negustorii străini, dacă proveneau dintr-unul din statele cu care Constantinopolul încheiase tratate comerciale, plăteau doar taxa convenită prin înțelegerea dintre Poartă și puterea respectivă. Furniturile destinate Imperiului otoman erau scutite de vamă. Boierii și mănăstirile ce vindeau vite, produse agricole și băuturi aveau exceptări de vamă, scutire care se aplica și în cazul cumpărării de produse, obligația de a plăti diferitele taxe revenind vînzătorului. Boierii și mănăstirile puteau ține, cu scutire de taxa „fumăritului" și cîte o prăvă-

lie la București. Ca o expresie a preocupării domniei față de aprovizionarea cu alimente a populației, se prevedea ca brutarii și măcelarii să nu plătească vamă pentru făină și carne în scopul menținerii lor la prețuri scăzute. Totuși, slujbașii însărcinați cu „poliția piețelor" percepeau un impozit, havaietul, de la fiecare cuptor, măcelărie, cîrciumi ș.a., ceea ce se răsfrîngea negativ asupra prețurilor.

Potrivit unei mai vechi reglementări, producătorii care vindeau brînză, pește, zarzavat, marfă transportată de ei înșiși cu spinarea erau scutiți de vamă. Lemnul de foc și de construcție era în schimb vămuit: 7 sau 5 parale carul cu boi, în funcție de numărul animalelor de tracțiune. Menținerea la o cotă ridicată a vămilor se datora și faptului că acestea se arendau și subarendau în mod curent. O altă cauză rezida în obligația celor ce arendau vămile de a contribui la asigurarea gratificațiilor pe care le acorda domnia mănăstirilor, cutiei milelor și unor particulari. În același timp arendașii vămilor participau la completarea veniturilor logofeților, secretarului și păstrătorului sigiliului. Unul din cei mai mari arendași ai vămilor din această vreme a fost Ioan Hagi Moscu. Între 1824—1826 el a acaparat arenda vămilor pentru suma de 816 000 groși anual, dar subarendarea lor i-a adus venituri substanțiale, care s-au cifrat, numai pentru 1824, la 37 000 groși [22]. În principat existau însă și unele localități, de pildă

[22] Dumitru Limona, Elena Moisuc, *Casa comercială Hagi Moscu și Ștefan I. Moscu din București*, în „Revista arhivelor", nr. 3/1975, p. 256.

Cîmpulung, scutite de vamă pe baza unor privilegii acordate în epocile anterioare.

Favorizați de sistemul de arendare, de organizare a comerțului, nu erau numai favoriții curții. O serie de negutori străini, de sudiți — de preferință austrieci —, au reușit, datorită vămilor scăzute, să realizeze avantaje considerabile. Sfidînd legile în vigoare, mulți dintre ei și-au deschis băcănii, brutării, cîrciumi, fără a plăti taxa de prăvălie („fumăritul"). Totodată, eludînd „constituția țării", ei au cumpărat proprietăți, formate din pămînturi și vii. Aceasta a făcut ca o serie de mari negustori români, pentru a nu falimenta și a profita la rîndu-le de avantajele amintite, să ceară protecția străină.

Marele comerț intern se desfășura însă în bîlciuri, tîrguri și iarmaroace. Deși se organizau numai cu aprobarea domniei, numărul bîlciurilor, tîrgurilor și iarmaroacelor s-a mărit în mod constant, ajungînd în 1828 la aproximativ 20 în fiecare județ.

În cuprinsul bîlciurilor și tîrgurilor se vindeau produse ca: cereale, făină, pește, zarzavaturi, var, păcură, sare, mărfuri ale industriei casnice (textile, ceramică, obiecte de lemn) ș.a.; cel mai mare dever îl avea însă comerțul cu vite, din vînzarea acestora țăranii procurîndu-și sumele de bani necesare întreținerii lor, ca și pentru a răspunde deselor cereri ale fiscului. În general, cumpărătorii de vite erau negustori străini veniți din Peninsula Balcanică, dar și din statele din centrul Europei. Astfel de bîlciuri și tîrguri se țineau la Rîureni și Drăgășani (jud. Vîlcea), Cîmpina, Buzău, Focșani,

Valea Teancului, Tîrgul Drăgaica (jud. Buzău), Tîrgul Dealului, lîngă Pitești, Cîmpul Mare (în jud. Argeș), la Strehaia, Nișcov, Săpoanca, Goleşti, Băjești (ultimele două în jud. Muscel), Peret (jud. Teleorman), Răsăni şi Brazii de Sus, Negovani (actuala Valea Călugărească) (jud. Prahova), Cărbunești (jud. Gorj), la București etc. [23]. Visteria era şi ea interesată ca numărul bîlciurilor, tîrgurilor şi iarmaroacelor să crească — inclusiv pe moșiile boierești —, căci ele reprezentau o sursă importantă de venituri pentru domnie. Grigore Ghica a mers pînă acolo încît a cedat unor întreprinzători particulari dreptul de a ridica vama în astfel de locuri destinate schimburilor comerciale. De pildă, la 4/16 aprilie 1826 el dăruia vama bîlciului de pe moșia Cîmpul Mare, din județul Argeș, bisericilor din satele Roșii şi Sărățenii.

Comerțul exterior. În primii ani ai domniei lui Grigore Ghica, datorită ocupației otomane, comerțul exterior a fost îndreptat mai ales către Poartă, bîlciurile şi tîrgurile muntene fiind des vizitate de negustători turci, armeni, evrei, greci şi bulgari. Treptat, în dinamica schimburilor comerciale cu exteriorul s-a revenit la orientarea dinainte de 1821, reluîndu-se relațiile cu piețele din Europa centrală şi de răsărit. Această activitate a fost într-un fel facilitată de unele prevederi ale convenției de la Akkerman din 25 septembrie/7 octom-

---

[23] Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 79, 81—82; Pentru această problemă vezi şi Vasile Cărăbiș, *Bîlciurile şi tîrgurile din Oltenia în secolul al XIX-lea*, în „Historica", 2/1971, p. 143—152.

brie 1826. Printre hotărîrile la care au subscris cele două imperii se încadrau și articole cu caracter economic referitoare la principatele române; prin intermediul lor, guvernanții de la St. Petersburg căutau să creeze noi debușee pentru economia proprie pe teritoriul românesc din sudul și estul Carpaților. Între acestea figura și obligația de a se asigura libertatea negoțului — condiționată de garantarea în primul rînd a furniturilor pentru Poartă, precum și a consumului intern. Cu toate aceste opreliști, se practica, adesea, cu complicitatea domniei, care vindea licențe de export fără știința Porții, o intensă contrabandă cu animale, ce aducea curții domnești importante venituri.

Nu numai Poarta otomană și Rusia țaristă își disputau baza de aprovizionare din principate, ci și Imperiul habsburgic. Avînd o industrie mai avansată decît a concurenților săi menționați și o economie complementară cu cea din Țara Românească și Moldova, Austria s-a străduit să cîștige poziții avansate pe piața românească. Cercurile comerciale și financiare din Viena își manifestau interesul în principal pentru importul de materii prime și produse alimentare și pentru exportul de obiecte manufacturate și de lux. Un consumator stabil al produselor din Moldova și Țara Românească era armata habsburgică, care strîngea rezerve de alimente și subzistențe în depozite special amenajate. La 16/28 ianuarie 1823 consulul prusian la București, Ludwig Kreuchely-Schwerdtberg, nota că exportul anual de porci către Austria se cifra la 40 000 capete, ceea ce aducea un venit de 500 000 — 600 000 de lei

anual. Același lucru se întîmpla și cu grînele. Se semnalau în această vreme chiar regiuni întregi, cum erau satele libere din Oltenia, specializate în producția de cereale pentru exportul în Austria; alte județe, cum erau cele din zonele de munte, exportau clandestin, după fermentarea cerealelor, mari cantități de alcool în Transilvania.

Dintre celelalte mărfuri trimise la export de producătorii munteni se detașau: untul, seul și brînza, dirijate cu precădere spre Imperiul otoman; mierea în Turcia și Veneția; ceara spre Austria și Veneția; sarea în Turcia (aproape pe tot teritoriul european al imperiului) și Austria; cheresteaua în Peninsula Balcanică, mai ales pentru cetățile otomane dunărene; peștele în Austria; tutunul, fructele uscate, cînepa, inul și păcura în Imperiul otoman [24].

În schimb, importurile se caracterizau prin ponderea mărfurilor industriale și manufacturiere, de regulă, produse de lux. Principalul furnizor de astfel de mărfuri era Austria. De aici negustorii străini, dar și autohtoni, aduceau în principat trăsuri, mobilă, articole de toaletă, mătase și articole din mătase, bijuterii, sticlărie de Boemia, pînzeturi, arme de foc și arme albe. Totuși, se importau și mărfuri necesare unor cumpărători cu un

---

[24] N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Adrian Anghelescu, Editura Eminescu, București, 1981, p. 732—734; Constantin C. Giurescu, *Istoria pădurii românești. Din cele mai vechi timpuri pînă astăzi*, ediția a doua, revăzută și adăugită, Editura Ceres, București, 1976, p. 211—212, 231—232; Hurmuzaki, *Documente*, vol. XVII, p. 268—269 și vol. XX, București, f.a., p. 717.

venit mediu și submediu; produse de șelărie, frînghierie, fierărie (coase, cercuri de butoaie, sobe de fier, table, cuțite, lacăte, broaște, potcoave), sticlă, pielărie și curelărie, pături, postav, pînză, perii, hîrtie, chimicale etc. Frecvente schimburi comerciale se făceau și cu alte state. Din Italia (de la Veneția, Florența și Genova) se transportau pe piețele principatului cristaluri, stofe, hîrtie, lumînări de ceară și articole de toaletă. Din Franța veneau șaluri, borangic, zăbranice, pălării, batiste, farfurii, ceasornice, băuturi, cafea, măsline. Prezentau interes și postavul, fierăria, articolele de băcănie din Anglia. Din Rusia negustorii munteni procurau, piei, ceai, rachiu și fierărie. Nici chiar Turcia nu era exceptată de la acest circuit din ce în ce mai dinamic. De aici proveneau coloniale, șaluri de Caşmir, tutun fin, stofe orientale etc.

Schimburile comerciale între Țara Românească și alte state au înregistrat o perturbare serioasă în prima jumătate a anului 1828, cînd știrile despre izbucnirea unui nou conflict ruso-otoman circulau cu insistență. „Chiar simple zvonuri de război— evidențiia un specialist în istorie economică—, și nu mai vorbim de începuturile operațiilor militare, fac pe negustori să-și închidă prăvăliile, să-și pună, cum pot, mărfurile la adăpost, și toți cei mai cu stare să se refugieze, ca și boierii, peste frontieră, în Transilvania“ [25]. Observație perfect valabilă și pentru vremurile dinaintea și din

[25] G. Zane, *op. cit.*, p. 43.

timpul războiului purtat între Rusia și Imperiul otoman între anii 1828—1829.

Comunicațiile. Desfășurarea traficului comercial era îngreuiată de starea căilor rutiere existente la acea dată în principat, care, după cum afirma Nestor Urechia, nu erau decît niște „drumuri primitive, a căror origine se pierde în noaptea timpurilor" și care „din pricina unui climat extrem" se prezentau ca fiind foarte accidentate. De îndepărtarea radicală a neajunsurilor, semnalate în mai toate scrierile călătorilor străini care au vizitat Moldova și Țara Românească, prin modernizarea drumurilor nici nu putea fi vorba. Încercarea ar fi presupus „o întreagă organizație și complicată administrație, cu personal, material și, înainte de toate, bani" [26].

Principalele drumuri din Țara Românească porneau din București spre Transilvania — prin Pitești, Curtea de Argeș, Cîineni, Turnu Roșu — spre sudul Dunării — prin Giurgiu — , spre Moldova — prin Urziceni, Buzău, Rîmnicu Sărat, Focșani. Spre Transilvania mai exista un drum prin Ploiești, Comarnic, Predeal, mai puțin utilizat din cauza stării sale. Din ultima localitate amintită el se transforma, în unele porțiuni, în „simplă potecă sau drum strîmt și foarte primejdios" [27]. Ulterior, în timpul domniilor lui Gheorghe Bibescu și Barbu Știrbei, amenajările aduse îl vor transforma într-o cale rutieră accesibilă vehiculelor.

---

[26] Nestor Urechia, *Drumurile noastre*, București, 1911, p. 14—15, 16.

[27] *Ibidem*, p. 20.

Mai lesnicioasă și mai economică pentru transportul mărfurilor și călătorilor era însă calea apei. Deși cea mai mare parte a principalelor porturi dunărene (Turnu, Giurgiu și Brăila) se aflau în mîinile otomanilor, celelalte porturi (Cerneți, Calafat ș.a.), de mai mică importanță, au permis ca o parte din comerțul românesc să se desfășoare pe Dunăre spre marile centre comerciale ale Europei.

Cu toată situația grea a drumurilor, comunicațiile pe apă nu s-au dezvoltat pe cît era de așteptat din cauză că mare parte din traficul naval se afla sub control extern, exercitat de austrieci, greci și otomani. Totuși, lipsiți de dreptul de a aborda pavilionul național, românii și-au adus contribuția la desfășurarea comerțului pe apă, navigînd în anii 1822—1828 sub culorile unor state din Levant.

Administrația din București s-a interesat mai ales de asigurarea unui serviciu poștal, însărcinat cu transportul călătorilor și corespondenței. Organizat încă din timpul domniei lui Alexandru Ipsilanti (din 1775), plătit de stat, el dispunea de vehicule, personal de conducători și de pază, de stații de schimb la fiecare 20 de km. Serviciul poștal își desfășura activitatea pe traseele București—Tîrgoviște; București—Pitești—Craiova; București—Ploiești—Predeal; București—Pitești—Curtea de Argeș—Cîineni—Turnu Roșu; București—Silistra (sau Giurgiu) și, de aici, prin Balcani, spre Constantinopol.

„Poșta" munteană avusese mult de suferit în urma războiului ruso-otoman din 1806—1812 și

în anii 1821—1822. Grigore Ghica, avînd nevoie de legături cu provincia și cu țările străine — să nu uităm că domnul primea periodic prețioase informații de la informatorul său din Viena, cavalerul von Gentz — , a luat măsuri pentru refacerea serviciului poștal, acțiune pe care a dus-o la bun sfîrșit în primii ani ai domniei. Totodată, între 1822—1828 au fost luate măsuri pentru ameliorarea podurilor de peste ape, de-a lungul principalelor drumuri de poștă. O atenție deosebită s-a acordat podurilor fixe de peste Colentina (pe drumul București—Focșani), Argeș și Neajlov (pe drumul București—Giurgiu), Olt (pe drumul spre Cîineni) și podurilor plutitoare, în număr mai mare, răspîndite la vadurile de trecere de peste rîurile Jiu, Olt, Ialomița, Buzău ș.a.

În timpul domniei sale, Grigore Ghica s-a preocupat de respectarea reglementărilor referitoare la întreținerea drumurilor în preajma localităților și în afara lor. Astfel, în 1826, el interzicea locuitorilor din București să ridice construcții care să îngusteze căile de intrare în capitală. Între anii 1822—1828 domnul a avut în atenție și frînarea tendințelor marii boierimi de a îngusta drumurile în beneficiul moșiilor lor, situație care se reflecta în perturbarea traficului de călători și de mărfuri. În privința lărgirii căilor de comunicații rutiere și a menținerii lor în bună stare de funcționare, domnia a fost nevoită să învingă și numeroase greutăți. De exemplu, puterea suzerană interzicea, din motive de ordin strategic, orice lucrare importantă de extindere a legăturilor rutiere cu Transilvania și Moldova. Pe acestă linie, consulul

prusian la București raporta la 23 martie/4 aprilie 1828 că „drumurile care din Austria duc în Valahia nu pot fi niciodată reparate, fără o permisiune expresă a Porții. Aceasta, cu toate trebuințele grabnice ale negoțului, nu acordă permisiunea, căci își închipuie că în caz de război armata austriacă cu trenul ei (coloanele de aprovizionare — *n.a.*) va trece astfel cu greu Carpații"[28]. Grigore Ghica a rezistat chiar și unor propuneri avantajoase, care ar fi scutit visteria principatului de cheltuieli suplimentare. „Acum cîtva timp — relata într-un raport același consul prusian — d-l agent al Austriei se adresă domnului, cerîndu-i să repare drumul dintre Cîineni și București, pe cuvînt că acest drum devenise nepracticabil pentru curieri. Prințul refuză. D-l de Hakenau îi ceru numai să dea un ordin ispravnicilor să lase a se lucra acest drum, fiindcă el, Hakenau, ar face cheltuielile reparațiunilor celor mai necesare, fără să compromită pe prinț. Prințul refuză și aceasta" [29].

Coordonate ale evoluției vieții sociale. Restaurarea domniilor pămîntene a fost însoțită de anumite schimbări în configurația socială a principatelor. La nivelul clasei privilegiate s-a constatat, astfel, eliminarea grupului de putere fanariot, care deținuse mai bine de un secol o poziție proeminentă la București și Iași. Pentru cîteva decenii, puterea în stat a revenit aproape în exclusivitate marii boierimi, înalților dregători, pe cale a

[28] Hurmuzaki, *Documente*, vol. X. p. 443.
[29] *Ibidem.*

se transforma din posesori în mari proprietari de pămînturi.

În paralel, pozițiile boierimii tradiționale vor fi în mod repetat atacate atît de clasele mijlocii și sărace, cît și de acei reprezentanți ai aristocrației care erau adepți ai modernizării rapide a societății. Marea boierime, deși era convinsă într-o însemnată măsură de necesitatea reorganizării societății, s-a ridicat în repetate rînduri împotriva adoptării acelor reforme ce vizau anularea primatului său economic și politic.

Odată înlăturată concurența fanariotă în privința slujbelor și funcțiilor, marea boierime, din ce în ce mai atrasă de cultura europeană și de modul de viață modern, și-a dublat eforturile de a-și procura sume sporite de bani pentru achiziționarea de cărți, tablouri, mobile, veselă, îmbrăcăminte, carete ș.a. Într-un cuvînt, după cum caracteriza Nicolae Iorga această „febră" a modernizării, „se cumpăra cu desfrîu obiecte de lux după moda Apusului. Capitalurile îngrămădite în pungi de generații întregi strîngătoare și econoame trecură granița în cîțiva ani" [30]. Așa se face că, potrivit relatărilor lui Constantin (Dinicu) Golescu, se ajunsese la situații surprinzătoare. Vizitînd Europa, el constata: „cine vor vedea pe acele de mai mare neam dame din Viena și pe ale noastre, pe cele de al treilea mînă, vor socoti pe vieneze de

[30] *Ibidem*, p. XVI.

sărace, și pe acestea ale noastre stăpînite de lux, milioniste“ [31].

Altfel, se păstrau încă multe dintre relațiile tradiționale, dintre privilegiile clasei conducătoare, inclusiv sistemul clientelei personale și politice a principalelor figuri ale protipendadei. În legătură cu aceasta, Ion Ghica nota că „o casă boierească era o adevărată cetate, un stat în stat, nici poliția, nici justiția domnească nu îndrăzneau să treacă pragul porții unui ban sau unui vornic, deși un asemenea drept nu era scris nicăieri; la trebuință boierul putea să închidă porțile și să trăiască luni întregi cu familia, cu slugile și cu oamenii casei, optzeci și o sută de suflete, fără să aibă cea mai mică trebuință de cei dinafară [...] la caz putea cu oamenii din curte să se apere în contra puterii domnești, cînd ea nu era sprijinită de vreo poruncă de la Țarigrad“ [32].

Mîndră de originea sa aristocratică și de privilegiile de care se bucura, gata oricînd să afirme că ea „reprezintă“ națiunea, marea boierime suporta cu greu domnia autoritară a lui Grigore Ghica. Fruntașii săi din această epocă, cu toate că erau în general copleșiți de atenții bănești și funcții din partea principelui, nu încetau să pledeze pentru instaurarea unui regim de tip nobiliar așa cum își

---

[31] Dinicu Golescu, *Însemnare a călătoriei mele Constantin Radovici din Goleşti, făcută la anul 1824, 1825, 1826*, postfață și bibliografie de Mircea Iorgulescu, Editura Minerva, București, 1977, p. 58.

[32] Ion Ghica, *Opere*, ediție Ion Roman, București, 1956, p. 137.

închipuiau că există în Anglia şi în Franţa. Pentru aceasta, liderii protipendadei se arătau dispuşi pe plan intern să recunoască boierimii inferioare în grad şi chiar burgheziei egalitatea juridică şi dreptul de a fi reprezentaţi în adunarea ţării. Pe plan extern, cei mai mulţi dintre ei se pronunţau pentru o diplomaţie de echilibru între imperiile habsburgic, otoman şi ţarist; trebuie să subliniem că aceşti trufaşi stăpîni de pămînt, care au avut o atitudine unilaterală în rezolvarea problemelor sociale, au înţeles însă necesitatea dejucării manevrelor externe ce s-ar fi soldat cu reducerea drastică a autonomiei principatelor, după cum a demonstrat-o rezistenţa opusă de ei faţă de introducerea unor articole nefavorabile în textul Regulamentului Organic. Spre a-şi impune punctul de vedere, generalul Pavel Kiselev — care a stimulat la maximum şi a exploatat egoismul de clasă a protipendadei — a fost constrîns în cele din urmă să recurgă la întreaga sa autoritate militară şi administrativă, reducînd la tăcere pe principalii exponenţi ai aristocraţiei muntene (Brîncoveanu, Văcărescu, Filipescu, Bălăceanu, Cîmpineanu, Ghica).

Boierimea mijlocie şi mică, mai apropiată de realităţile sociale şi economice ale principatelor, mai expusă loviturilor aplicate de aparatul de stat, de trupele de ocupaţie, reclamau adîncirea cursului reformator în vederea înfăptuirii unei societăţi mai echitabile şi mai sigure. Reprezentanţii de frunte ai acestor pături şi categorii sociale propuneau — inspiraţi de o serie de revendicări liberale cu circulaţie în întreaga Europă — renun-

țarea la privilegiile aristocrației, recunoașterea dreptului întregii boierimi de a participa la administrarea statului și a veniturilor sale, desființarea obstacolelor care împiedicau dezvoltarea comerțului și industriei.

O poziție apropiată de cea adoptată de boierimea inferioară avea și negustorimea. Aceasta susținea orice inițiativă care tindea să limiteze și să excludă hegemonia protipendadei și concurența neloială a industriașilor și afaceriștilor străini. Tot mai bine reprezentată numeric, burghezia în formare nu avea însă organizații politice care să-i promoveze interesele și nici nu dispunea în acea perioadă, cu unele excepții, de mari capitaluri pentru a putea să influențeze direct procesul de adoptare a deciziilor în stat. Așa se face că negustorii, meseriașii, zarafii ș.a. s-au grupat în general în jurul domniei sau a marilor familii boierești, pe lîngă care au reușit cu timpul să-și cîștige o anumită autoritate. Cei mai numeroși preferau să intre în clientela așa-numitei boierimi liberale, deoarece aceasta sprijinea expansiunea industriei manufacturiere și a comerțului.

Prin activitatea sa, domnia a venit în întîmpinarea majorității sectoarelor „noii clase", așa cum reiese și dintr-o serie de măsuri adoptate între anii 1822—1828: scutiri de taxe la import și export; acțiuni pe lîngă înaltele oficialități otomane pentru a interzice accesul negustorilor străini, neautorizați, în principate; tentative repetate de descurajare a activității sudiților; eforturile depuse pentru desființarea vămilor interne.

Astfel în iulie 1825 Grigore Ghica semna un act în favoarea negustorilor ce se ocupau cu „un comerț divers". În septembrie 1824, Grigore Ghica înnoia autorizația de funcționare a „companiei" bogasierilor — negustori de țesături de bumbac, apretate și lustruite —, scutind-o de „dijmărit" și „vinărici", dar cu obligația de a plăti anual un impozit ce se ridica la 2 160 de taleri; tot acum, Ghica confirma autorizația de comerț a negustorilor ce aduceau marfă din Europa. Scutiți de plata unor obligații (cum erau „vinăriciul", „dijmăritul", „fumăritul", de „havalele" și „angarii") plăteau anual cîte 45 de taleri visteriei. Între acești negustori se aflau 24 de mari comercianți din București, care se bucurau de privilegii fiscale sporite și care își transmiteau privilegiile ereditar.

Pe lîngă marii și micii negustori încep să se ridice, încă de la începutul secolului al XIX-lea, noi elemente ale burgheziei, precum: arendașii, posesorii de capital (cei care dispuneau de bani, dar nu-i speculau, ci îi foloseau pentru cumpărarea de moșii), liber profesioniștii (ingineri, arhitecți, profesori, medici, farmaciști, avocați) și o burghezie rurală. Acest proces cunoaște în vremea primei domnii pămîntene din Țara Românească o accelerare evidentă. Între 1822—1828 erau renumiți un Ioan Moscu, Ștefan Belu, Alexandru Villara, Toma Strelicovschi, Tudor Hagi Tudorache, mari deținători de capital, mulți dintre ei implicați în viața politică ca sprijinitori și oameni de casă ai domnului, sau Ștefan Hagi Moscu, Mișa Anastasievici, Solomon Halfon,

Meitani sau Polizu, bancheri renumiți, posesorii unor mari capitaluri. Mulți dintre ei îmbinau această îndeletnicire cu negustoria, manevrînd mari sume de bani, cum era bancherul Polizu, al cărui faliment, din august 1826, s-a ridicat la un milion și jumătate, lovitură „greu resimțită de bucureșteni", așa cum sublinia Constantin C. Giurescu [33]. Avînd sau nu titluri boierești, aceste elemente controlau afacerile financiare, importul și exportul, vămile interne și externe, și prin împrumuturi substanțiale acordate domniei exercitau o influență considerabilă asupra statului. De altfel, Grigore Ghica era un sprijinitor al „bancherilor", alături de care se lansase nu o dată în speculații financiare.

Asistența oferită de principe burgheziei în formare nu se reducea numai la realizarea de afaceri comune și nu se limita numai la pătura ei superioară. Grigore Ghica a încurajat și sporirea numărului de mazili (postelnici, armășei și ruptași), „boieri de neam", cum erau numiți în epocă, scutiți de obligații fiscale, pe care Constantin C. Giurescu îi considera ca formînd burghezia rurală, „acea burghezie rurală din rîndurile căreia se recrutează mulți învățători și preoți, apoi orășeni. Membrii acestei burghezii rurale sînt toți știutori de carte și, în general, cu mai multă stare decît conlocuitorii lor din lumea sătească". [34]

---

[33] Constantin C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul originilor și dezvoltării burgheziei române*, p. 168—170, 185—186, 187.

[34] *Ibidem*, p. 227.

Masa populației era alcătuită în Țara Românească, ca și în Moldova din țărani. Liberi din punct de vedere juridic și economic sau obligați să presteze clacă, cei mai mulți dintre ei erau birnici, formînd cea mai importantă categorie fiscală a principatelor. În rîndul țărănimii acționau din ce în ce mai evident factori de dizolvare ai sistemului de organizare de tip tradițional; se înmulțeau atît cazurile de ridicare a unor elemente în categoria superioară, a burgheziei rurale, cît și cele de pauperizare. Principala povară care lovea țărănimea era însă în această epocă fiscalitatea excesivă a domniei, ce depășea cu mult pericolul reprezentat de pretenția boierimii de creștere a numărului de zile de clacă. Această fiscalitate descuraja aproape orice acțiune de îmbunătățire a bazei economice a gospodăriei țărănești, pe care o punea la discreția încasatorilor de impozite. Hăituit de slujbașii statului, presat de boieri și arendași, tratat cu brutalitate de trupele de ocupație, țăranul român a ajuns să nu mai aibă nici posibilitatea și nici interesul de a-și organiza mai bine gospodăria, de a cultiva cu mai mare atenție pămîntul, de a ameliora rasele de animale.

Cu anii, în mentalitatea oamenilor din mediul rural s-a înrădăcinat o anumită neîncredere în căpeteniile „bisericești" și „politicești" — care nu făcuseră eforturi notabile pentru a-i sprijini material și moral —, o anumită teamă față de introducerea unor schimbări radicale în societate. Țărănimea protesta astfel împotriva arendașilor și ciocoilor, a tendinței boierimii de a converti posesiunea de

pămînt în proprietate, a modificării sistemului tradițional de percepere a impozitelor sau de prestație a clăcii. Ridicările la luptă ale plugarilor au devenit cu timpul din ce în ce mai curajoase, îmbrăcînd forme violente mai cu seamă în anii 1815—1821.

În intervalul 1822—1828 țărănimea a manifestat cu consecvență aceeași atitudine față de deteriorarea situației economice, sociale și financiare. Desigur, teama de trupele otomane de ocupație, cît și strădania domniei de a sancționa abuzurile aparatului de stat, au dus întrucîtva la reducerea tensiunii sociale, dar nu au putut împiedica manifestarea anumitor forme de protest. În noile circumstanțe, acest protest s-a concretizat în generalizarea emigrărilor de pe pămînturile boierești, refuzul de a presta munca de clacă și o serie de acțiuni de luptă armată, e adevărat de mai mică amploare decît în perioada anterioară.

Din cele subliniate rezultă că încă din primele luni ale domniei sale, Grigore Ghica s-a confruntat cu probleme sociale complicate, care i-au creat greutăți în conducerea principatului. Situația, și așa dificilă, a poporului de jos se agravase din cauza ocupației militare otomane. Rechizițiile de produse alimentare, de furaje, noile impozite aduseseră populația la limita suportabilității. La aceasta se adăugase și faptul că anul 1822 fusese deosebit de secetos. De aceea, în iarna anului 1823 a izbucnit foametea, resimțită în mod dramatic în județele Vlașca și Teleorman. Locuitorii din numeroase sate au fost nevoiți să-și abandoneze căminele și să se deplaseze spre alte zone, o parte din-

tre ei trecînd în Transilvania sau emigrînd în sudul Dunării. Fenomenul a continuat să se manifeste în anul următor, 1824, cînd mulți țărani au trecut în Moldova, în Transilvania și în sudul Dunării. Emigrația luînd proporții de masă, Reșid Mehmed, pașa de Vidin, prieten al lui Grigore Ghica, îi scria acestuia, în 1824, să ia măsuri pentru îndepărtarea cauzelor ce provocau fuga țăranilor. După părerea sa, o parte din nemulțumiri aveau la origine abuzurile boierilor, care pretinseseră dări suplimentare [35]. Fenomenul băjenirii în masă putea avea consecințe grave, ducînd la depopulări masive și la schimbarea structurii demografice a județelor, la diminuarea suprafețelor cultivate din lipsa brațelor de muncă, scăderea numărului contribuabililor și dezorganizarea finanțelor țării. În aceste condiții se explică, poate, de ce domnul a hotărît să impună desființarea clăcii, singurul mod de a-i determina pe boieri să-și reconsidere întrucîtva pretențiile și să reducă povara financiară aruncată asupra țăranilor.

Criza alimentară și-a făcut simțite efectele chiar și în Capitală, unde a provocat așa-numita „revoltă a pîinii" din decembrie 1822. Referindu-se la aceasta, Ludwig Kreuchely-Schwerdtberg, consulul Prusiei la București, relata că, după izbucnirea incidentelor, „Prințul a ieșit el însuși în

[35] Ioan I. Neacșu, *Haiducia în Țara Românească între anii 1822 și 1828*, în „Studii și articole de istorie", XI, 1968, p. 221—222.

oraș pentru a da ordinele necesare“ [36]. Ulterior, Grigore Ghica l-a admonestat pe Mihail Filipescu, aga Bucureștilor, și i-a retras dreptul de a inspecta brutăriile, misiune încredințată pe loc unui reprezentant al cercurilor negustorești.

În anii 1823—1824 domnia s-a străduit să combată foametea care a bîntuit în unele zone ale țării. Principele a trimis ajutoare plătite din caseta particulară, exemplul său fiind urmat și de marii boieri din Capitală. Totodată, administrația a intervenit pe lîngă stăpînii de moșii cu intenția de a-i determina să vîndă produsele alimentare la prețuri accesibile, amenințînd că va pedepsi drastic specula.

În ciuda deciziilor domniei, aparatul de stat și boierimea din județe au continuat să săvîrșească excese și după anul 1824. Atitudinea lor, ca și comportamentul adeseori brutal al trupelor otomane, au provocat înmulțirea incidentelor violente și au determinat pe numeroși plugari să se înroleze în cetele de haiduci. Conduse de foști panduri sau chiar de arnăuți, unele cete atacau elementele bogate ale societății; nu o dată însă detașamente formate în special din nepămînteni (foști arnăuți, dezertori turci) au ajuns să pustiască întinse zone, terorizînd populația rurală. Lichidarea lor a ridicat grele probleme în fața domniei, ce se vedea presată să restaureze liniștea atît de marea majoritate a populației, cît și de unii diplomați străini, care apreciau că permanentizarea

[36] Hurmuzaki, *Documente*, vol. X, p. 205; pentru detalii vezi și p. 205—206.

instabilității interne putea determina imperiile vecine să intervină militar în principate.

Ca efect al acțiunilor politice, economice și de altă natură întreprinse de domnie, incidentele și-au redus intensitatea pe întreg teritoriul dintre Carpați și Dunăre. Ciocniri mai violente s-au înregistrat numai în 1825—1826, forțele militare ale statului înfruntînd acum îndeosebi detașamente conduse de căpetenii afiliate opoziției din exil. Problema pămîntului și a reașezării raporturilor dintre țărani și boieri va frămînta totuși pe mai departe societatea românească, aflîndu-se la originea unora dintre cele mai importante antagonisme și conflicte ce au însoțit modernizarea ei. Dacă sub Grigore Ghica s-a căutat o soluție moderată cu aspect paternalist, dar care avea ca obiectiv fundamental abandonarea sistemului dependenței economice, în deceniul 4 al secolului al XIX-lea se va încerca o rezolvare parțial nesusținută pe tradițiile românești prin intermediul a ceea ce Karl Marx denumea atît de sugestiv „codicele muncii de clacă". Din această cauză antagonismele sociale nerezolvate datorită egoismului protipendadei și intervențiilor externe aveau să reizbucnească spre mijlocul secolului, amenințînd să prejudicieze dezvoltarea normală a statului român. Reglementarea acestor antagonisme va deveni, în consecință, o sarcină primordială a militanților pentru unitate și independență națională, pentru modernizare.

Capitolul IV

INSTITUȚIILE DE STAT, ÎNVĂȚĂMÎNTUL ȘI CULTURA

Supuse unor neîncetate presiuni interne (din partea oligarhiei agrare) și externe (din direcția marilor puteri și a instrumentelor lor), instituțiile de stat ale principatelor române erau amenințate în însăși esența lor, în ceea ce reprezenta rațiunea lor de a fi: asigurarea cadrului cel mai propice pentru dezvoltarea societății, pentru protejarea resurselor vitale — umane, economice, politice, militare, culturale — ale națiunii. Poziția acestor instituții devenise foarte critică în anii 1821—1822, perioadă în care autoritățile otomane au intenționat să prefacă principatele în pașalîcuri, deci să lichideze orice urmă de autonomie administrativă și politică.

Cu toate că au renunțat între timp la planurile lor, conducătorii din Constantinopol s-au menținut și după 1822 pe linia instaurării unei supravegheri riguroase asupra domnilor români, rezervîndu-și dreptul de a desfășura trupe pe teritoriul principatelor, a se amesteca în reglementarea unor probleme de organizare internă a acestora, în politica lor financiară, în raporturile juridice dintre locuitorii Moldovei și Țării Românești etc. De fapt, Înalta Poartă căuta să perpetueze sistemul inau-

gurat sub domnii fanarioți, acceptînd numai înlocuirea persoanei lor fizice cu dregători pămînteni.

Grigore Ghica a reacționat într-un mod aparte la toți acești factori limitativi ai autorității princiare, de restrîngere a autonomiilor administrative românești. Domnul s-a comportat cu moderație, ferindu-se să ofere Porții pretexte pentru detronarea sa. Avînd grijă să-și asigure protecția unor figuri de marcă ale curții din Constantinopol, Grigore Ghica a trecut treptat la întărirea autorității sale și a instituțiilor administrative ale principatului. Obiectivele sale prioritare au fost: a) refacerea aparatului de stat dezorganizat în anii 1821—1822; b) înlăturarea elementelor alogene din funcțiile cheie; c) limitarea intervențiilor externe (otomane în special) și a abuzurilor consulilor marilor puteri; d) restrîngerea prerogativelor sfatului alcătuit din marii boieri; e) modernizarea administrației prin introducerea unui sistem de salarizare și combatere a abuzurilor săvîrșite de funcționari; f) crearea unor forțe militare și de poliție subordonate domniei. În final, Grigore Ghica preconiza să obțină din partea Înaltei Porți, a celorlalte puteri ale continentului, respectarea „capitulațiilor", considerate de domn drept tratate ce garantau deplina autonomie internă a principatelor române, reducînd vasalitatea față de sultan doar la unele obligații financiare.

Administrația. Puterea în stat aparținea în mod legal domnului. Monarh aproape absolut, în teorie, principele conducea din „voia Domnului", însă cu permisiunea Înaltei Porți și din 1802 cu apro-

barea curții din St. Petersburg. Grigore Ghica nu a fost întronat, totuși, cu asentimentul celei din urmă și, din acest motiv, unii mari boieri nu i-au recunoscut pînă în anul 1826 autoritatea de stăpînitor. În pofida opoziției boierilor și a piedicilor puse în cale de unii diplomați străini, Grigore Ghica a urmărit cu consecvență consolidarea domniei și transformarea ei într-o instituție cu atribute reale de decizie în stat.

Alături de principe, ce cumula puteri legislative și executive, s-a manifestat ca factor de conducere și sfatul marilor dregători. În acest sfat, numit deseori și divan, intrau: marele ban al Craiovei, marele vornic de Țara de Sus și marele vornic de Țara de Jos, marii logofeți de Țara de Sus și Țara de Jos, al treilea și al patrulea vornic, marele vornic al Cutiei milelor (instituție asemănătoare casei pensiilor, creată în scopul sprijinirii boierimii scăpătate), marele logofăt al obiceiurilor (cunoscătorul obiceiurilor și orînduielilor vechi), marele spătar (șeful poliției în mahalelele Bucureștilor și în județele țării), hatmanul divanului, marele vistiernic (de fapt al doilea om, după vodă), marele vornic al „politiei" (al orașului București), marele postelnic (un fel de ministru de externe), marele logofăt al treburilor din afară (judeca princinile dintre pămînteni și străini), marele agă (șeful poliției din centrul Capitalei). Aceștia erau de fapt și boierii de clasa întîi, „veliți" sau „divaniți", deoarece alcătuiau divanul Țării Românești. Pe lîngă această clasă mai existau alte cinci clase de boieri. Cei din clasa a doua — marele clucer, căminarul, marele paharnic, marele stolnic și

marele comis — făceau de asemenea parte din divan. Lîngă ei stăteau și mitropolitul Țării Românești și episcopii de Argeș, Buzău și Rîmnic.

Odată ajuns în fruntea principatului, noul domn vindea, printr-un soi de licitație neoficială, funcțiile proeminente din stat. La rîndu-le, deținătorii acestora, pentru a-și recupera banii investiți, vindeau slujbele subalterne, procedeu care le permitea să obțină chiar un frumos cîștig. Cea mai puternică funcție în stat după domn, cea mai bine plătită, dar și cea mai scumpă, era aceea de mare vistiernic.

Constantin (Dinicu) Golescu scria la 1826 că vînzarea slujbelor „de la cea dintîi treaptă, pînă la cea din urmă [...] se urcă la o destulă sumă, apoi cumpărătorii, sau îndoit, sau întreit împlinesc, după cum îi vor lăsa cugetul. Această împreunată sumă, de va socoti-o unul care a umblat prin țară și îi sînt cunoscute toate urmările slujbașilor, o va găsi-o că apropie birul cel drept, de peste tot anul, al tuturor lăcuitorilor Țării Românești“ [1].

Această funcționărime din toate cele 17 județe începea, de la instalarea sa în funcții, o adevărată goană pentru recuperarea banilor cu care își plătiseră slujbele, fapt care ducea la abuzuri permanente pe seama maselor contribuabile. „Toată lumea — nota Ioan C. Filitti —, se îmbulzea la slujbe pentru «procopseală» și era aproape o necesitate ca slujbașii să se reînoiască în fiecare an, pentru ca să se poată «procopsi» cît mai mulți.

[1] Dinicu Golescu, *op. cit.*, p. 79—80.

Acei care nu începeau în slujbe, căutau să cumpere măcar dreptul la oarecare privilegii, ca boieri onorifici, mazili, neamuri, postelnici, sau măcar preoţi ori diaconi" [2]. Pentru slujbele pe care le îndeplineau funcţionarii primeau lefuri, fapt hotărît încă de pe vremea lui Constantin Mavrocordat.

Încă din primele luni de guvernare Grigore Ghica a căutat să frîneze abuzurile administraţiei. Astfel, la 15/27 septembrie 1822, el semna un document prin care interzicea funcţionărimii, sub ameninţarea unor aspre pedepse corporale, vînzarea slujbelor. Ordinul domniei a rămas aproape fără urmări, practica fiind adînc înrădăcinată. Peste două luni, la 16/28 decembrie 1822, consulul Austriei la Bucureşti scria cancelarului Metternich că măsura respectivă era ignorată cu desăvîrşire, plocoanele pentru numirea în funcţii practicîndu-se în continuare pînă la cele mai înalte niveluri. Era de notorietate faptul că vistiernicul Barbu Văcărescu se număra între cei dintîi care încălcau porunca domnească.

Preocupat de îmbunătăţirea funcţionării administraţiei muntene în scopul evitării oricărei nemulţumiri de proporţii, la 3/15 august 1823 Grigore Ghica a încercat să reglementeze atribuţiile şi îndatoririle ispravnicilor, sameşilor şi zapciilor. În acelaşi timp, din ordinul său au fost redactate noi instrucţiuni în care se cerea slujbaşilor ca în aplicarea pedepselor să ţină seama de îndemnurile de moderaţie adresate lor de către

[2] Ioan C. Filitti, *op, cit.*, p. 172.

domnie. De asemenea, pentru a înlătura corupția din administrație se interziceau „cadourile" în obiecte, bani sau muncă. Celor însărcinați cu strîngerea impozitelor li se atrăgea atenția să evite abuzurile, chemare adresată și proprietarilor de pămînturi, cărora li se sugera să nu impună îndeplinirea tuturor obligațiilor contractate de țărani deodată, ci eșalonat, în timp, spre a nu împovăra gospodăriile rurale.

Cu toată intervenția lui Grigore Ghica aparatul său administrativ — servit de funcționari formați sub fanarioți — a continuat vechile practici. Domnitorul vedea adesea „relele apucături" ale celor din aparatul de stat, dar împrejurările politice internaționale nu-i permiteau să adopte o poziție prea dură împotriva lor. Între aceștia, o adversitate deosebit de pronunțată arătau foștii demnitari ai domnilor fanarioți și adepții unor facțiuni boierești legate de interese externe. Activitatea lor obstrucționistă a trezit indignare chiar și printre reprezentanții diplomatici străini acreditați la București. Unii dintre ei remarcau că elementele asociate „partidelor" fanariote boicotează domnia pămînteană cu speranța că otomanii sau alte puteri imperiale vor impune revenirea la sistemul dinainte de 1821.

Foarte dinamică a fost opoziția făcută din aceste cercuri tentativei domnești de trecere a averilor mănăstirilor închinate sub administrația de stat română. Constituind un punct din programele de reformă prezentate de delegațiile din Moldova și Țara Românească la Constantinopol în 1822, recuperarea pămînturilor mănăstirilor

închinate a reprezentat începutul acțiunii de scoatere a terenurilor și bunurilor românești de sub jurisdicția călugărimii străine. Acțiunea respectivă va preocupa și domniile viitoare, ale lui Alexandru Ghica, Gheorghe Bibescu și Barbu Știrbei și se va încheia cu succes abia sub Alexandru Ioan Cuza, prin faimosul act de secularizare al averilor mănăstirești.

Grigore Ghica a obținut ca administrația mănăstirilor din Muntenia — aprobare valabilă și pentru principatul Moldovei — să fie preluată de români. Venitul anual care se trimitea locurilor sfinte (existau mănăstiri închinate oficialilor de la Muntele Athos și din Sinai, patriarhiei Ierusalimului), s-a hotărît a fi strîns de funcționari munteni, administrația principatului obligîndu-se să-l trimită la destinație. Pentru primii patru ani, începînd din 1823, acest venit a rămas însă în țară, fiind folosit la plata datoriilor principatului, la care trebuiau să contribuie și mănăstirile neînchinate. După tratative cu delegații de călugări greci trimise de „locurile sfinte", Grigore Ghica a acceptat ca visteria statului să plătească anual sinodului grec din Constantinopol suma de 133 000 de piaștri.

Privați de multe dintre veniturile care le dădeau posibilitatea să tezaurizeze și să manipuleze averi foarte mari, administratorii locurilor închinate au protestat în repetate rînduri pe lîngă Înalta Poartă și Rusia, încercînd să determine guvernul otoman să revină la vechea stare de lucruri. Avizați asupra acestor demersuri, mitropolitul Gri-

gore, episcopii de Rîmnic și Argeș, împreună cu 20 de mari boieri munteni au adresat la 19 februarie/3 martie 1824 un memoriu către domnitorul Grigore Ghica, exprimîndu-și solidaritatea cu el. Ei arătau că plîngerea călugărilor greci către sultan era contrară legilor țării, deoarece „a fost obicei urmat și păzit aici în țară a se îndatora la orice întîmplare de obștească trebuință și aceste mănăstiri", iar cînd Țara Românească avea probleme financiare, trebuia să se recurgă „la ajutorul mănăstirilor de obște și chiar la sf. mitropolii [...] și al episcopilor, spre a întîmpina plata datoriei" [3]. Acest memoriu a fost urmat, în același an, 1824, de un altul adresat, cu asentimentul lui Grigore Ghica, de clericii și boierii munteni Înaltei Porți, cu solicitarea ca mănăstirile închinate să fie trecute în mod definitiv sub administrație românească.

Deoarece sultanul evita să ia o hotărîre decisivă în această privință, din cauza presiunilor exercitate de delegații ale călugărilor greci (mobilizați din umbră de guvernul rus, care era pentru revenirea la situația dinainte de 1821), mitropolitul, episcopii și boierii munteni au înaintat la 6/18 noiembrie 1825 un nou memoriu demnitarilor otomani. Prin el se cerea stabilirea cu exactitate a cuantumului sumelor pe care aveau dreptul să le primească autoritățile bisericești ortodoxe din exterior pentru proprietățile pe care le dețineau în Țara Românească.

---

[3] C. Tomescu, *Mitropolitul Grigore al IV-lea al Ungro-Vlahiei*, București, 1927, p. 171—173.

Memoriul din 1825 nu a fost urmat de modificarea poziției oficialităților din Imperiul otoman preocupate în acea vreme să nu ofere puterilor „creștine" noi motive de intervenție militară. Exploatînd incertitudinile din Constantinopol, patriarhia ecumenică a obținut cîștig de cauză după 1826, favorizată de asistența ambasadorului țarist din capitala otomană. În 1827 sultanul a fost pus în situația de a emite un firman ce reda mănăstirile închinate grecilor „în condițiune de a se alege pe viitor călugări cinstiți și credincioși" trimiși în principate numai de patriarhie [4]. Hotărîrea puterii suzerane a trezit o profundă nemulțumire în societatea românească, dar Grigore Ghica, îngrijorat acum — în perioada de după convenția de la Akkerman — din ce în ce mai serios de amenințările la adresa instituțiilor fundamentale de stat, a evitat să dea curs memoriilor și petițiilor de protest redactate de mitropolit și boieri [5]. El era conștient că nu se putea obține cîștig de cauză în împrejurările în care unele mari puteri (Rusia, Marea Britanie, Franța) se pronunțau pentru fortificarea pozițiilor patriarhiei din Constantinopol, a intereselor grecești în general.

Justiția. Instalat la putere după un autentic seism național și social, Grigore al IV-lea Ghica a fost nevoit să facă față, mai ales în primii ani ai domniei, unor situații complexe. Se cerea pusă în drepturile și în atribuțiile sale justiția, trebuia să se înlăture practica execuțiilor după bunul plac

[4] Hurmuzaki, *Documente*, vol. X, p. 608.

[5] Mircea Păcurariu, *Istoria bisericii ortodoxe române*, vol. 3, București, 1981, p. 44.

din timpul ocupației străine și să se extindă autoritatea judecătorilor români asupra întregului teritoriu și asupra tuturor locuitorilor principatului.

Ca organe juridice din vremea domniei lui Grigore Ghica sînt de reținut: *divanul domnesc*, prezidat de principe, acesta fiind instanța judiciară supremă; *divanul Craiovei*, instanța supremă pentru procesele judecate de *judecătoria de patru* și *tribunalul criminal* aflate în Oltenia. În județe, pe lîngă fiecare ispravnic exista și cîte un judecător, pentru cazuri de mai mică importanță. Marele logofăt de Țara de Sus (șef al cancelariei divanului domnesc) transmitea cererile de recurs, în funcție de problemele pe care le atingeau, unor departamente judiciare: *departamentul de opt*, *departamentul de șapte*, *departamentul spătăriei*, *departamentul trebilor din afară*, *departamentul agiei* și *departamentul armășiei* (pentru afacerile criminale). Hotărîrile judecătorești se pronunțau însă de divanul domnesc.

Justiția nu era așadar separată de administrație și constituia un izvor de venit. De aceea ispravnicii și judecătorii de la județe aveau tot interesul de a se ajunge la sentințe aspre și amenzi cît mai mari. Așa că ei intentau procese numeroase, chiar și atunci cînd nu se impunea acest lucru, practicînd cu regularitate convertirea pedepselor în amenzi, inclusiv a celor cu ocna. De aceea Barbu Știrbei caracteriza justiția din vremea lui Grigore Ghica ca fiind „cu totul contopită de administrație: perceptorul impozitelor era în același timp administrator și magistrat [...]. Legile rămîneau prin urmare fără putere, favoarea

sau capriciul hotărau în toate: dreptatea era de obicei sacrificată pasiunilor și interesului josnic“ [6]. Afirmația lui Barbu Știrbei, pe undeva exagerată și nu întru totul bine intenționată, pornea însă de la o stare de fapt reală, de la ambiguitățile înregistrate în codurile de legi, în actele normative ale domniei. Cel mai utilizat cod de legi data din timpul domniei lui Caragea și conținea pe lîngă prevederi moderne (inspirate din jurisprudența franceză) și reminiscențe din evul mediu. Astfel, în cercetarea penală se folosea tortura, iar pedepsele obișnuite erau bătaia la tălpi, însemnarea cu fierul roșu, mutilarea (tăierea mîinilor, a nasului sau a urechilor; orbirea) și ocna. Domnul avea dreptul de a hotărî pedepsele capitale între spînzurare, tragere în țeapă sau decapitare.

Sub domnia lui Grigore Ghica justiția a fost confruntată cu grele probleme izvorîte nu numai din modul în care era ea reglementată sau din intruziunile comandanților otomani, ci și din multitudinea de cazuri pe care trebuia să le rezolve. Constrîns să funcționeze în atari circumstanțe, după ani de tulburări sociale și de ocupație străină, aparatul judecătoresc a fost suprasolicitat, obligat să se preocupe mai cu seamă de probleme de poliție. În consecință, el a participat la combaterea elementelor care provocau instabilitate și nesiguranță, a cetelor care adeseori recurgeau la practici așa-zis haiducești pentru a-și masca acți-

[6] „Convorbiri literare“, an XXII, nr. 9, din 1 decembrie 1888.

unile de brigandaj. O neîntreruptă activitate s-a depus în vederea curățirii zonelor împădurite și a principalelor artere de asemenea formațiuni înarmate ce terorizau satele și tîrgurile muntene, împiedicau buna desfășurare a activității comerciale și ofereau trupelor străine motiv să-și prelungească staționarea în Țara Românească. Nu o dată, astfel de cete înarmate s-au pus în serviciul unor cercuri externe ce căutau să provoace instabilitate în principate spre a demonstra incapacitatea românilor de a se autoadministra. Totuși, nu este mai puțin adevărat că domnia a favorizat prin justiție și interesele marii boierimi, că a folosit aparatul său de coerciție împotriva claselor și categoriilor sociale productive nemulțumite de supraviețuirea unor practici ale exploatării economice de tip feudal.

Pe de altă parte, se cuvine a remarca că abuzurile în justiție atingeau chiar și pe membrii protipendadei, pe boierii mijlocii și mici, pe negustori și bancheri. Consulul prusian la București, Ludwig Kreuchely-Schwerdtberg, reproducea într-unul din rapoartele adresate superiorilor săi un episod semnificativ despre felul în care instanța supremă își făcea datoria: „O distinsă doamnă [...] care a pretins recent, în cursul unui proces, că fusese condamnată pe nedrept, i-a spus în gura mare, în chiar sala divanului, căminarului Chiriac, oracolul judiciar al principelui: «Ticălosule, tu domnești, nu vodă!»“ [7].

[7] Hurmuzaki, *Documente*, vol. X, p. 245.

Totuși, în privința pedepselor, domnia a încercat să evite pe cît posibil aplicarea de măsuri drastice, străduindu-se să adopte și în acest domeniu o atitudine conciliatoare, moderată. S-a recurs la condamnări capitale numai în mod excepțional, celelalte pedepse (mutilarea, bătaia la tălpi, condamnarea la ocnă) aplicîndu-se de la caz la caz. De multe ori principele a arătat clemență față de unii dintre supușii săi acuzați de diverse infracțiuni, înlăturîndu-le condamnările sau salvîndu-i de urmărirea autorităților otomane. Este cunoscut, în acest sens, cazul fostului șef de ceată Iancu Jianu, scăpat din mîinile ofițerilor turci. De asemenea, cîțiva comandanți de panduri ce slujiseră sub Tudor Vladimirescu — precum Macedonschi — și-au găsit protector în Grigore Ghica care a refuzat să-i predea Înaltei Porți.

Situația finanțelor țării. Sub domnia lui Grigore Ghica s-a păstrat, în trăsăturile sale esențiale, sistemul financiar dinainte de 1821, reglementat prin *Condica pentru îndeplinirea sămilor*, promulgată în 1818. Acest act fixa unitățile fiscale (ludele), dările directe (birul), dările indirecte (dijmăritul, oieritul, vinăriciul — numite și huzmeturi) și categoriile sociale scutite de impozite. În paralel cu birnicii, care plăteau impozitele grupați pe unități fiscale denumite lude (cuprinzînd un număr variabil de familii), existau și diferite categorii scutite parțial sau total de dările directe: ruptașii (imigranți stabiliți în zonele slab populate), scutelnicii, poslușnicii (țăranii cu obligații speciale financiare și în muncă față de stăpînii de pămînt) sau alte persoane, boierimea, clerul înalt, anumite

categorii de negustori și meseriași (sudiți) etc. Speculînd ambiguitatea textului legii și ezitările domniei, boierii au încercat să obțină exceptarea de la impozite a unor sate întregi, stabilind scutelnici fără știrea autorităților centrale, în special în rîndul fruntașilor și al elementelor înburghezite din lumea satelor.

La urcarea pe tron Grigore Ghica a găsit o visterie aproape goală, datoriile statului ridicîndu-se la peste 5,36 milioane de piaștri. Cea mai mare parte din această povară financiară provenea din cheltuielile efectuate de cîrmuire pentru întreținerea trupelor otomane de ocupație, în anii 1821—1822 și din împrumuturile contractate pentru investitură.

Dornic să refacă cît mai repede finanțele, să asigure remunerația aparatului de stat, să îmbogățească propria-i casetă princiară, Grigore Ghica a adoptat o orientare energică, chiar dură, în politica fiscală. A înființat un organ specializat însărcinat cu plata datoriilor, numit *Casa datoriilor țării*, care a funcționat pînă în 1829 (cînd datoriile au fost trecute în competența Sfatului Administrativ, apoi în aceea a Obștești Adunări).

Domnul a pus accentul pe desființarea unor categorii privilegiate, impunerea boierimii și a clerului superior, obținerea unor reduceri ale tributului către Înalta Poartă. Totodată, el a stăruit pe lîngă autoritățile de la Constantinopol și Viena pentru a obține retragerea efectivelor otomane, care împovărau grav visteria. Interesantă este și inițiativa principelui de desființare a clăcii, menită a înviora economia și a mări numărul contribuabi-

lilor. Pe termen lung, Grigore Ghica preconiza modernizarea sistemului fiscal prin generalizarea impozitului pe bunurile imobile, pe care preconiza să-l introducă abia după ce boierimea avea să pună mai bine în valoare forța economică a posesiunilor agricole.

În direcția enunțată se pot cita o serie de hotărîri domnești axate pe reducerea considerabilă a numărului de categorii exceptate de la plata birului. În vara anului 1822, de exemplu, Grigore Ghica a hotărît să recurgă la veniturile mănăstirilor închinate și neînchinate pentru a redresa cît mai grabnic finanțele țării. Au fost constituite comisii de inventariere a bunurilor acestora și s-a comunicat arendașilor moșiilor mănăstirilor închinate că din acel moment aveau obligația de a încheia contracte de închiriere numai cu administrația de stat. Pe această cale în 1823 s-au strîns 23 550 de taleri, adică 87 370 de piaștri. Concomitent, mănăstirile închinate au fost impuse și la întreținerea școlilor românești din principate cu sumele de 5 000 de lei (în 1823) și 25 000 de lei (din 1827).

Conștient de incapacitatea birnicilor de a suporta o nouă creștere a impozitelor directe, principele a dispus la 15/27 septembrie 1822 limitarea perceperii havaeturilor (dările către funcționarii publici). Oamenii stăpînirii erau în același timp supuși interdicției de a mai consuma fără plată diferite produse atunci cînd se aflau în exercițiul funcțiunii în localitățile Țării Românești, prevedere, din nefericire, arareori respectată.

Pentru creşterea sumelor datorate de lude visteriei, Grigore Ghica a pus în vedere funcţionarilor de stat să nu mai tăinuiască contribuabili. „Se vede curat că nu voiţi sporul domneştii visterii şi folosul [ei] — le reproşa domnia slujbaşilor din judeţe — , ci pentru al vostru rău interes le luaţi bani şi îi tăinuiţi“ [8]. Alte măsuri ale cîrmuirii aveau ca obiectiv verificarea mai exactă a statutului unor locuitori, ştiut fiind că mulţi clăcaşi „s-au amestecat prin slobozii şi s-au aşezat cu dajdie între străini“, păgubind visteria de sume importante prin birurile mai scăzute pe care le plăteau.

Anul 1823 a adus pe neaşteptate o perturbare a finanţelor ţării. Ea provenea din refuzul sfatului de a extinde birul şi asupra categoriilor privilegiate şi din pretenţiile Înaltei Porţi de a i se achita 2 milioane de lei (o datorie a fostului domn Alexandru Suţu) şi suma de 200 000 de lei (aceasta din urmă fiind o compensaţie pentru livrările de animale destinate Constantinopolului neonorate în anii anteriori). Protestele lui Grigore Ghica l-au determinat pe marele vizir să renunţe la poverile exorbitante pe care încerca să le arunce asupra visteriei muntene. Încurajat de succesul obţinut la Constantinopol, principele a extins în vara anului 1823 anumite dări asupra boiernaşilor şi a altor categorii scutite de bir. La 15/27 iulie 1823 consulul prusian la Bucureşti transmitea următoarele: „Guvernul a găsit modalitatea de a percepe

[8] N. Iorga, *Situaţia agrară, economică şi socială a Olteniei*, p. 209.

un impozit de la clasa necontribuabilă, deci de la boieri. Din nou toți poslușnicii trebuie să plătească cîte 10 piaștri, permițîndu-li-se totuși ca suma să fie scăzută din aceea pe care o datorează semestrial stăpînilor lor. Așadar, impozitul va fi plătit de aceștia din urmă și se va ridica la peste 250 000 de piaștri" [9].

Caracterul excesiv al politicii fiscale s-a accentuat în toamna anului 1823 și în tot cursul anului 1824. În intervalul menționat domnia, căreia Înalta Poartă îi recunoscuse puteri depline în perceperea impozitelor, a trecut la arendarea vămilor pe doi ani înainte (măsură prin care s-au obținut 800 000 de piaștri) la reintroducerea unor taxe speciale pe bresle și neamuri; la sporirea huzmeturilor; la introducerea unui impozit pe prăvălii și cîrciumi (din care s-au adunat 500 000 de piaștri). În februarie 1824 Grigore Ghica a semnat un nou act, prin care a ridicat birul datorat de fiecare unitate fiscală de la 198 la 234 de lei. Tot atunci el a procedat la o reîmpărțire a unităților fiscale, mărind numărul acestora (noua repartizare a impozitelor avea să aducă în visterie circa 2,3 milioane lei anual).

În primăvara anului 1824 principele, cu sprijinul mitropolitului Grigore, a făcut o tentativă de aplicare a impozitelor denumite oierit și vinărici. Cum acestea atingeau, fără discriminare, întreaga clasă privilegiată, boierimea a reacționat cu energie, impunîndu-și veto-ul.

---

[9] Hurmuzaki, *Documente*, vol. X, p. 237.

Pentru a cîștiga adeziunea populației Bucureștilor, principele a admis ca impozitul pe prăvălii și cîrciumi să fie perceput proporțional cu mărimea și cifra de afaceri a acestora. La începutul lunii martie 1824 sfatul a fost silit să semneze anaforaua privitoare la impozitele excepționale cerute de domnie. Graba domnului în adoptarea acelei legiuri era provocată de înteținea știrilor despre iminenta instalare a consulului rus la București, personaj care deținea dreptul de a superviza politica financiară a principatului.

Controversele dintre domnie și sfat pe probleme atît de disputate, cum erau cele ale strîngerii impozitelor și ale redresării finanțelor țării, au continuat și în vara anului 1824, cu toate că ambele părți și-au redus într-o oarecare măsură pretențiile. Boierimea era gata să consimtă la o îmbunătățire a stării țăranilor din Oltenia prin desființarea pentru anumite zone a obligațiilor de clacă. În același timp, domnul i-a rechemat din exil pe majoritatea dregătorilor acuzați de reavoință și conspirație. În schimb, din București s-au trimis noi porunci pentru perceperea unor taxe suplimentare. Potrivit unor aprecieri ale consulilor străini, principele izbutise, grație lipsei unei delimitări precise între veniturile statului și cele personale, să strîngă 7,5 milioane de piaștri. O parte din suma respectivă a fost folosită pentru cîștigarea protecției diplomației austriece și bunăvoinței demnitarilor otomani.

În primăvara anului 1825 țara a cunoscut noi dificultăți financiare și ca urmare a invadării pieței de monede false. Pentru a depăși noua criză,

cîrmuirea a făcut, în februarie 1825, o nouă încercare de a percepe vinăriciul. Au avut loc noi adunări ale nobilimii și sfatului, fără a se ajunge însă la vreun rezultat concret. Fruntașii boierilor au atacat pe vistiernicul Grigore Romaniti și pe clucerul Nicolae Trăznea, reamintindu-i lui Grigore Ghica că la începutul domniei sale se angajase să contribuie anual cu 800 000 de piaștri din caseta sa la acoperirea datoriilor statului. Un răspuns oficial în acest sens adresat domniei a fost redactat de sfat cu prilejul întrunirii sale din 8/20 martie 1825. Cu aceeași ocazie sfatul și-a manifestat voința de a stabili politica financiară a țării. Membrii săi au solicitat dreptul de a controla modul în care fuseseră contractate, în intervalul 1822—1825, datorii în valoare de 3 milioane de piaștri. În intenția lor intra și obținerea unor dări de seamă din partea principalilor creditori ai Țării Românești: Filip Lenș, antreprenorul poștelor, Nicolae Trăznea, „confidentul" și administratorul bunurilor financiare princiare și bancherul Ștefan Meitani, prin care se bănuia că Grigore Ghica făcea împrumuturi în contul casieriei publice.

Epuizînd toate „marile posibilități"de a obține bani din impozite, domnul a recurs la expediente care puteau să-i aducă importante venituri. Încă din 1823 Ghica a început să acorde numiri de „boieri de neam", scutiți de impozite, care cu prilejul primirii actelor de numire plăteau o sumă de bani. Totodată, împrumuta sume mari de la bancherii din București care erau în legătură cu cei din Viena, acordîndu-le avantaje personale. De

la bancherul Meitani, protejat al consulului austriac, Grigore Ghica a primit prin visteria statului sume considerabile, pe care le-a tezaurizat, obligînd administrația să plătească dobînzi de 18—26% pe an. În afacerea citată era implicat și consulul austriac von Hakenau, cu știrea căruia se depuneau milioane de lei în contul particular deținut de principele muntean la Viena. În 1824 Ghica a primit, cu titlu personal, atenții din partea antreprenorilor Freywald și Hartel, cărora le-a acordat concesiunea pavării străzilor din Capitală. Cîștiguri substanțiale îi aducea și protecția pe care o acorda unor aristocrați ai banului, favorizîndu-le interesele și înlesnindu-le operațiile comerciale. Cu ajutorul lui, Cristofor Sachelarie a arvunit, în 1826, 400 000 de ocale seuri, Hagi Moscu a adunat, în 1824—1828, lînă și zeci de mii de piei, expediind în străinătate, numai în 1826, monede în valoare de 225 765 de groși.

Din datele de care dispunem reiese că cea mai mare parte din bugetul anual al principatului era afectată plății funcțiilor, „casetei private" a principelui și pensiilor acordate apropiaților și protejaților săi. Totuși, nu pot fi trecute cu vederea sumele foarte importante cu care s-a încercat cîștigarea protecției diplomaților și demnitarilor străini.

Spre sfîrșitul domniei lui Grigore Ghica a revenit în actualitate disputa provocată de revizuirea sistemului de impunere. Stimulată de unele articole din convenția de la Akkerman din 1826, boierimea a reiterat propunerile sale mai vechi de separare a visteriei de caseta privată a domnului

și a avansat ideea întocmirii unei liste civile pentru principe. Punctul său de vedere a fost îmbrățișat de majoritatea membrilor comitetului de reformă constituit în Țara Românească. Unii dintre aceștia s-au alăturat fruntașilor proeminenți ai protipendadei ce au făcut cunoscut, în primăvara anului 1827, ambasadorului rus la Constantinopol că domnul și-a însușit ilicit peste 21 milioane de lei.

Convenția de la Akkerman — care scutea principatele de tribut pe timp de doi ani — a adus însă și o modificare în sistemul de percepere al impozitelor. Se desființau ludele și se introducea capitația, ce asigura venituri stabile statului și despovăra întrucîtva pe contribuabili. În ce privește celelalte probleme financiare, unele au fost aduse în dezbaterea comitetului de reformă. Membrii comitetului au propus ca domnia să renunțe la pensiile pe care le distribuia favoriților și familiarilor săi. „Aceasta a fost — scria Ioan C. Filitti — și prima latură de care pare a se fi ocupat comitetul de la 1827, ocazie prielnică pentru a lovi în domn, în rudele și favoriții lui, acuzați că acaparează fondurile de lefuri și pensiuni“ [10].

Izbucnirea războiului ruso-otoman din 1828—1829 a împiedicat continuarea activității comitetului de reformă, care și-a încetat practic existența ca organism autonom. În același timp, desfășurarea războiului și pe teritoriul românesc a atras după sine o deteriorare a stării financiare

[10] Ioan C. Filitti, *op. cit.*, p. 146.

a țării, ilustrată de altfel și de enorma creștere a datoriei publice.

Concepții și acțiuni de organizare a oștirii. Domniei lui Grigore Ghica îi este proprie și preocuparea pentru organizarea forțelor militare naționale. Ca și în privința altor probleme ale vieții politice și administrative ale țării, condițiile interne și internaționale în care trebuia să se procedeze la refacerea instituției militare românești la parametrii și dimensiunile reclamate de exigențele misiunii sale — după loviturile pe care le recepționase aceasta din partea regimului fanariot și a ocupației otomane din 1821—1822 — nu erau dintre cele mai stimulative. În primul rînd, principatelor, chiar și după 1821, li s-a interzis de către Înalta Poartă dreptul de a-și forma „miliții" proprii; în al doilea rînd, celelalte puteri vecine se arătau interesate de preluarea controlului exclusiv asupra forțelor militare române, amestecîndu-se din acest motiv în orice acțiune internă ce-și propunea restructurarea lor. În paralel, atît Moldova, cît și Țara Românească resimțeau o acută lipsă de fonduri, cadre și mijloace de luptă, elemente de bază în susținerea oricărei politici autonome de apărare.

Grigore Ghica cunoștea îndeaproape problematica militară a epocii dintr-o veche experiență politică și de dregător. De-a lungul anilor, el își formase o concepție proprie asupra misiunilor și modului în care urma să fie constituită forța înarmată a Țării Românești. În principiu, Grigore Ghica împărtășea punctul de vedere consecvent al Partidei Naționale după care statul trebuia să

aibă la dispoziție o oștire de circa 12 000 de oameni, supusă în întregime unei comenzi românești [11]. Misiunile principale ale acestei oștiri erau: asigurarea pazei hotarelor, respingerea acțiunilor de pradă executate de beii otomani de la Dunăre, combaterea cetelor de răufăcători. Aceste misiuni au fost înscrise în multe dintre documentele programatice ale Partidei Naționale în anii 1800—1821.

În împrejurări excepționale, Grigore Ghica împărtășea opinia că o forță militară aflată sub comanda românească putea să participe la un conflict regional. Acțiunile ei pe cîmpul de luptă aveau menirea de a îngădui oamenilor politici din București și Iași să susțină cu mai multă fermitate cauza națională în fața marilor puteri din Europa de est și sud-est. Înarmarea românilor era cu atît mai imperios necesară cu cît se înmulțeau dovezile concrete ale intensificării luptei armate de eliberare de sub dominația străină în aceste regiuni ale vechiului continent. Rezolvarea pe cale violentă a antagonismelor dintre Înalta Poartă și popoarele supuse dominației sale, preponderența factorului militar în disputele de putere dintre imperiile otoman, habsburgic și țarist reclamau deci în egală măsură, rapida prefacere a instituțiilor militare românești.

Descifrînd acest imperativ istoric, Partida Națională a trecut în anii 1819—1821 la pregătirea unui corp de oaste autohton. Organizarea sa a fost

---

[11] Dorina N. Rusu, *Contribuții privind începuturile armatei române moderne (1812—1830)*, în „Revista de istorie", tom. 31, nr. 2/1978, p. 248.

schițată încă din iulie 1819, așa cum reiese din întîlnirea de la Colentina dintre șefii opoziției pămîntene și reprezentanți ai Eteriei și diplomației secrete ruse. Cu acest prilej, după cum s-a evidențiat deja , Grigore Ghica și Grigore Brîncoveanu au arătat că fruntașii pămînteni își propuneau să recruteze și să înarmeze un corp de oaste de 3 000—4 000 de oameni, alcătuit în special din panduri. În același timp, conducătorii Partidei Naționale au cerut cu insistență desființarea breslei arnăuților. După această întîlnire conspirativă, Grigore Brîncoveanu a preluat de fapt comanda tuturor forțelor militare din Țara Românească, devenind mare spătar. Cu contribuția lui s-au adoptat noi măsuri de pregătire a ridicării revoluționare din 1821; între altele el a recunoscut legitimitatea comenzii lui Tudor Vladimirescu asupra trupelor revoluționare recrutate în Oltenia, dîndu-i o gardă de protecție la plecarea acestuia din București (ianuarie 1821) și o scrisoare de garanție semnată și de Grigore Ghica și Barbu Văcărescu.

Revoluția din 1821 a adus elemente noi în organizarea puterii armate la români. Ele aveau la origine necesități izvorîte din însăși dinamica revoluției. Un rol major în realizarea unei concepții înaintate despre armată a avut, desigur, Tudor Vladimirescu. Experimentat comandant, dotat cu calități de organizator, el a transformat detașamentele de panduri chemate la luptă pentru libertate națională și socială într-un autentic corp militar. Alcătuind unități bine închegate, acesta a stabilit o ierarhie de grade și funcții în frunte cu un

comandament unic, a impus pe cît posibil o disciplină severă în rîndurile trupelor de voluntari. Totodată, Tudor s-a îngrijit de înarmarea și pregătirea pentru luptă a efectivelor pe care le-a antrenat pentru a executa marșuri pe distanțe lungi, acțiuni de atac și apărare cu forțe combinate de infanterie, cavalerie și artilerie [12]. Intenția nedisimulată a lui Tudor Vladimirescu era de a pune oștirea în serviciul cauzei naționale și de a asigura comandamentului ei o poziție proeminentă în societate alături de domnie și sfatul marilor dregători. Planul său a prins contur în primăvara anului 1821, cînd „breasla pandurilor" mobilizată de revoluție a devenit principala instituție militară a statului, în vreme ce conducătorul trupelor revoluționare s-a impus ca autoritate politică și administrativă acceptată de cîrmuirea provizorie din București. Venind după mai bine de un secol de abuzuri și repetate ocupații străine, acțiunea militară al cărei animator a fost Tudor Vladimirescu — cu acordul și sprijinul Partidei Naționale — a întărit convingerea contemporanilor că poporul român dispunea de resurse însemnate de luptă pentru emanciparea socială și națională, că avea virtuți ostășești de excepție.

După înfrîngerea provocată de complotul eterist și invazia otomană, corpul pandurilor a fost

[12] General-maior dr. Ilie Ceaușescu, *Războiul întregului popor*, p. 100—101; Dan Berindei, Traian Mutașcu, *Aspecte militare ale mișcării revoluționare din 1821*, ediția a II-a revăzută, Editura Militară, București, 1973, p. 66—68, 107—122.

aproape dizolvat [13]. Au continuat însă să se mențină în stare de funcționare alte „bresle" militare. În ceea ce-l privește, Grigore Ghica s-a străduit să reconstituie, măcar la nivelul anului 1819, puterea militară a statului. În acest sens, atunci cînd a purtat tratative cu funcționarii otomani din Constantinopol, el a propus să i se ofere Țării Românești posibilitatea de a-și forma o „miliție" națională. Concomitent, a solicitat, avînd cîștig de cauză, desființarea „breslei arnăuților" — instituție încadrată cu mercenari străini și prețuită de fanarioți. Marele vizir și sultanul, aflați încă sub impresia evenimentelor din 1821, au respins însă proiectul miliției pămîntene. În toamna anului 1822 trimisul special al lui Grigore Ghica, consilierul privat Filip Lenș, a transmis totuși pașei din Silistra o nouă cerere a domniei muntene de refacere a oștirii. Aceasta trebuia să îndeplinească pentru început misiuni de ordine internă. Ca efective, se preconiza înscrierea a cîte 15—20 de oameni de fiecare județ. Dar Înalta Poartă a respins din nou demersul domniei Țării Românești.

În privința organizării forțelor înarmate domnia a fost obligată, în intervalul 1822—1823 — la intervenția Înaltei Porți — , să întreprindă anumite măsuri potrivnice intereselor pandurilor. Așa se face că, în urma unor dispoziții exprese, unele organe de execuție silită au strîns numeroase arme aflate asupra populației civile și a foștilor țărani cu obligații militare. De asemenea, mulți

---

[13] General-maior dr. Constantin Olteanu, *Contribuții la cercetarea conceptului de putere armată la romî i*, Editura Militară, București, 1979, p. 123.

panduri și-au pierdut privilegiile fiscale, devenind birnici. Nu este mai puțin adevărat și faptul că unele căpetenii de panduri — chiar dintre acelea „compromise" în timpul evenimentelor din 1821 — au primit protecția principelui și au servit în garda lui sau în formațiunile de poliție din județe. Din pandurii „de încredere" s-au alcătuit cu timpul detașamente aparte. Ele au luat ființă în vara și toamna anului 1822, cînd s-au strîns sub arme 500 de panduri din Oltenia și s-au mobilizat formațiuni teritoriale din unele așezări din apropierea hotarului cu Transilvania. Chemarea sub arme a unor contingente destul de însemnate fusese determinată de știrile referitoare la iminența unor comploturi și incursiuni ale emigranților de la Brașov și Sibiu.

Alături de elementele ostășești menționate, în serviciul domniei se mai aflau și alte „bresle militare". La conducerea majorității lor se găsea marele spătar (care răspundea de siguranța din județe și de la periferiile Capitalei); subordonații săi direcți erau căpitanul de tufeccii (comandant peste 20 de oameni), vel ceaușul (șef peste 40 de ostași), polcovnicul de poteră, polcovnicul de vînători, polcovnicul de seimeni, başbuluc paşa, serdarii, polcovnicii și căpitanii din cele 17 județe. Căpitanul de tufeccii și vel ceașul, pe lîngă ostașii amintiți, mai aveau în subordine gărzile de la periferiile Bucureștilor. Ei aveau și dreptul să rețină și să judece persoanele care se făceau vinovate de anumite delicte „mai puțin grave".

La ordinul marelui spătar stăteau și catanele. Breasla lor fusese înființată în anul 1776, desființ-

ţată după aceea şi reînfiinţată de Grigore Ghica în octombrie 1823 pentru a întări poliţia din judeţe. Alcătuită din ţărani scutiţi de unele dări, formaţiunile districtuale de catane aveau în frunte cîte un polcovnic.

Unele atribuţii de ordin militar reveneau şi agăi. El îndeplinea funcţia de şef al pieţei (garnizoanei) Bucureşti, fiind totodată şi şef al poliţiei Capitalei. Subunităţile subordonate lui erau dislocate în toate cartierele bucureştene, îndeplinind misiuni de pază în posturi fixe sau executînd patrulări în interiorul oraşului. Pe lîngă obligaţia păstrării ordinii, el mai avea îndatorirea ca împreună cu oamenii săi să supravegheze preţurile la produsele din pieţele Capitalei şi măsurile şi greutăţile folosite în comerţ, pentru a evita falsificările.

Un alt personaj înalt din ierarhia militară munteană era marele armaş (pe vremuri şeful artileriei), care răspundea de păstrarea flamurilor principatului şi ale domnului. Deoarece la 1822, din cauza lipsei materialului adecvat, în oştirea principatului nu existau formaţiuni de artilerie, principala atribuţie a armaşului era de ordin judiciar (preşedinte al tribunalului criminal). El cumula şi atribuţii administrative la curtea principelui, avînd în subordine pe făclieri (masalagii), muzicanţi şi aurari.

Garda domnească era comandată de aşa-numitul baş-cihodar. Menţinută sub arme pentru paza domnitorului, a familiei sale şi a palatului, garda avea în compunere aproximativ 300 de ostaşi

(cihodari, fustași, neferi, rămășite ale corpului de arnăuți, delii, pompieri, topcii ș.a.).

Preocupări în privința alcătuirii unor forțe înarmate pămîntene sînt din ce în ce mai vizibile în anii 1825—1826. Ca dovadă se pot cita mobilizările prilejuite de respingerea unor acțiuni executate de complotiști aflați în legătură cu emigrația. Astfel, în 1826, detașamente de ordine conduse de veterani ai evenimentelor din 1821 au anihilat cu repeziciune o acțiune întreprinsă de elemente potrivnice domniei și liniștii publice.

După retragerea trupelor de ocupație (1826) și încheierea convenției de la Akkerman (1826), Grigore Ghica a sperat că va avea mai multă libertate de mișcare și în privința organizării oștirii. Proiectele sale de viitor păreau să fie încurajate de apariția unei schimbări în atitudinea Înaltei Porți, așa cum se desprinde și din cercetarea documentelor de epocă. Presat de Rusia, Imperiul otoman a înclinat, în vara și toamna anului 1826, să sancționeze formarea unor „miliții" naționale în Moldova și Țara Românească. „De vreo zece zile încoace — nota Ludwig Kreuchely la 30 septembrie/12 octombrie 1826 — se vorbește că principele ar fi fost autorizat printr-un firman să organizeze trupe regulate naționale cu un efectiv de 10 000 de oameni. Cu toate că acest lucru nu mi se pare deloc imposibil (afară de cazul că Rusia s-ar opune), am încă îndoieli, căci, departe de a fi fost publicat, dacă într-adevăr există, acest firman pare a fi învăluit de mister [...]" [14].

[14] Hurmuzaki, *Documente*, vol. X, p. 378.

Ca și alte probleme, proiectul viitoarei „miliții" se cuvenea să fie dezbătută în comitetul de reformă întrunit la București în 1827. Desfășurările politice și militare internaționale nu au mai permis însă legislatorilor munteni să ia în discuție aceste aspecte. Totuși, conturarea unor noi pericole, ca rezultat al schimbării raportului de forțe în Europa de est și sud-est, a îndemnat pe domn să ia măsuri suplimentare de sporire a forțelor înarmate. Între acestea, se pot consemna: eliminarea unor elemente nesigure din garda princiară și înlocuirea lor cu persoane devotate familiei Ghica; sporirea efectivelor gărzii spătăriei cu panduri recrutați din Oltenia. În aplicarea orientărilor sale principele a fost îndeaproape susținut de marele spătar Alexandru Ghica, fratele său, personalitate care va avea un rol important în reorganizarea miliției pămîntene în anii 1829—1834 și ulterior.

Activități în domeniul edilitar. În anii 1821—1822 cele mai multe localități din Țara Românească au suferit importante daune materiale ca urmare a prezenței trupelor străine de ocupație. Ignati Iakovenko, în acea vreme funcționar la consulatul rus de la București, amintea de distrugerile provocate locuințelor și clădirilor publice atît în timpul rezistenței antiotomane, cît și ulterior, pînă la înscăunarea domnului.

Preluarea conducerii în stat de către Grigore Ghica și retragerea celei mai mari părți din unitățile otomane staționate în principat au contribuit la înviorarea vieții economice și reinstaurarea liniștii publice în țară. De revenirea vieții la normal

avea să beneficieze în primul rînd Capitala, a cărei populaţie se ridica în acea vreme la circa 100 000 de locuitori. Bucureştiul era atunci — după cum reiese din planurile realizate de inginerul Moritz von Ott între anii 1822-1823 — cea mai de seamă localitate a principatului. Comparativ, celelalte oraşe şi tîrguri ale Ţării Româneşti erau mai puţin dezvoltate, avînd de cele mai multe ori o înfăţişare semirurală. Capitala avea un aspect mai degrabă oriental, cu periferii întinse; viaţa publică şi socială a Bucureştiului pulsa mai ales de-a lungul arterei sale vitale: Podul Mogoşoaiei (azi Calea Victoriei), ce străbătea oraşul de la un capăt la altul. De o parte şi de alta a sa se ridicau casele marilor boieri şi negustori, principalele instituţii publice. În anul 1822 printre cele mai frumoase construcţii particulare din oraş se numărau casele lui Filip Leneş, Barbu Văcărescu, Grigore Romaniti, Constantin (Dinicu) Golescu, Grigore Brîncoveanu şi palatele Ghica, Mavrogheni şi Suţu.

Grigore Ghica şi-a stabilit reşedinţa pe Podul Mogoşoaiei în casa părintelui său — „unul din cele mai vechi cuprinsuri de clădiri ale Bucureştilor“ (pe un teren ce poate fi localizat în patrulaterul „Capşa“, Pasajul „Victoria“, vechea clădire a Institutului de arhitectură, noul corp al Universităţii), înfrumuseţată în 1822 din porunca principelui cu decoraţiuni murale de pictorul italian Giacometti. Domnul mai avea o reşedinţă în afara oraşului, pe moşia sa de la Colentina, unde în 1822 şi-a înălţat, pe malul lacului, un splendid palat în stil neoclasic, pictat de acelaşi Giacometti.

Orașul a continuat să dispună de o mulțime de hanuri și băi, majoritatea înălțate înaintea domniei lui Grigore Ghica. Mai cunoscute erau hanurile Șerban Vodă, Constantin Vodă, Sf. Gheorghe Nou, Manuc, Bazaca și băile de la Curtea Veche, Domnița Bălașa și Beilic. Vienezul Brenner a dezvoltat în continuare „Hôtel d'Europe" (ridicat cu puțini ani înaintea izbucnirii revoluției din 1821), iar Dumitrache Papazoglu a înființat o cafenea de modă „europeană".

Cu toate că problema aprovizionării cu apă era deosebit de presantă, în primii ani ai guvernării sale Grigore Ghica nu i-a acordat o atenție specială, datorită crizei financiare. Abia în 1826 a acceptat reînnoirea contractului cu 27 de fîntînari ce fuseseră angajați să întrețină conducta și cișmelele construite pînă atunci de-a lungul Podului Mogoșoaiei; în 1827 principele i-a cerut lui Mihail Ghica să ia măsuri pentru repararea conductei și mărirea debitului de apă. Proiectele întocmite în acest scop aveau să fie însă abandonate din cauza izbucnirii războiului ruso-otoman din 1828—1829[15].

În perioada domniei lui Grigore Ghica s-a încercat în mai multe rînduri să se limiteze efectele inundațiilor care produceau pagube orașului aproape în fiecare an. Deși încă de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea exista un sistem de canale între Dîmbovița și Argeș în scopul protejării Capitalei de viituri, pericolul inundațiilor s-a menținut și între 1822—1828 din cauza pragurilor formate de

[15] N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, p. 488.

deșeurile aruncate de localnici. În 1826, din ordinul principelui, Dîmbovița a fost drenată în punctele cele mai afectate.

Printre lucrările edilitare cele mai însemnate întreprinse sub domnia lui Ghica Vodă s-a numărat repararea și pavarea „podurilor" (străzilor) Capitalei. Această lucrare a fost încredințată în 1824 lui Gustav Freiwald și Joseph Hartel, doi arhitecți renumiți în țările române. Aceștia s-au angajat să repare și să paveze majoritatea „podurilor" după „tipicul" cel vechi (adică cu pavele din lemn), iar pe principalele patru artere — podurile Mogoșoaiei (Calea Victoriei), Calicilor (Calea Rahovei), Tîrgul de Afară (Calea Moșilor) și Beilicului (Șerban Vodă) — să aștearnă caldarîm. Pavajul urma să fie făcut cu piatra „cea mai bună și mai tare [aflată] în munții Țării Românești [încît caldarîmul să fie] și mai bun decît cel care este făcut la cetatea Brașovului" [16]. Lucrarea a fost finanțată printr-un împrumut luat de la bancherul Meitani. În septembrie 1827 administrația, mulțumită de calitatea lucrărilor efectuate pînă atunci, a cerut lui Joseph Hartel să paveze și ulița dintre Curtea Arsă și Dîmbovița.

În perioada la care ne referim cea mai mare parte din locuințele cetățenilor Capitalei erau din materiale ușor inflamabile. De aceea, orice incendiu, cît de mic, se propaga cu repeziciune, mistuind uneori cartiere întregi. Între 1822—1828 s-au con-

[16] George Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București*, vol. II, *(1821—1848)*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1975, p. 145.

semnat incendii care au distrus sute de case, provocînd pagube în avutul locuitorilor. Pentru a preîntîmpina pe viitor astfel de calamități, sub Grigore Ghica a luat ființă în 1823 un „serviciu" de pompieri voluntari, cîte 20 de persoane în fiecare mahala [17].

Printre alte realizări de seamă în domeniul edilitar care se leagă de perioada domniei lui Grigore Ghica este așezarea Tîrgului Moșilor într-un spațiu propriu (cam pe locul Oborului), organizarea unui tîrg de vite într-o zonă aflată dincolo de capul Podului Mogoșoaiei, și ridicarea în 1826, a unei piețe în apropierea Hanului Manuc.

Între localitățile mai însemnate ale Țării Românești se detașau orașele Craiova (cu peste 11 000 de locuitori), important centru economic al Olteniei, și Ploiești (cu aproape 6 000 locuitori). În categoria orașelor intrau: Cîmpulung Muscel, Tîrgoviște, Cerneți, Buzău, Pitești, Focșani, Caracal, Rușii de Vede, Zimnicea și Slatina. Născute din permanentizarea unor tîrguri comerciale, ele au continuat în perioada 1822—1828 să adauge la zestrea edilitară noi elemente de urbanistică modernă.

Preocupări în privința ocrotirii sănătății publice. Printre problemele de ordin social care s-au bucurat de o anumită atenție în perioada domniei lui Grigore Ghica s-au numărat și cele referitoare la domeniul sanitar. Ca întotdeauna, anii ce urmau războaielor desfășurate de puterile epocii pe teritoriul principatelor române se caracterizau prin izbucnirea

[17] Idem, *Din Bucureștii de altădată*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, p. 180—181.

unor epidemii ce-și luau tributul de victime și din rîndul populației. Prin ostașii Porții otomane s-a răspîndit la nord de Dunăre un înspăimîntător flagel — cel al ciumei. Personalul medical românesc a trebuit să-i facă față, printr-un efort deosebit și cu dureroase pierderi de vieți omenești.

La începutul anului 1822 Țara Românească avea un serviciu medical rudimentar ca organizare, dispunînd de cadre relativ puține. Personalul de specialitate era concentrat, în principal, în Capitală, unde își desfășurau activitatea, printre alții, medicii Constantin Darvari, Nicolae și Constantin Caracaș, Nicolaide Panaiotache, Constantin Filitti, Constantin Alexandridis, Messitsch, Ștefan Piscupescu, Iosif Sporer ș.a. Principalele așezăminte pentru asigurarea sănătății publice erau spitalele Colțea, Pantelimon, Radu Vodă și Mărcuța [18].

Spre sfîrșitul anului 1822 au fost semnalate în țară cazuri de ciumă și anghină, urmate de numeroase decese. Pentru a preîntîmpina izbucnirea unei epidemii, Grigore Ghica a cerut celor în drept să se îngrijească de repararea și încadrarea cu personal a așezămintelor medicale.

În 1824, deoarece la sud de Dunăre ciuma bîntuia cu furie, domnul a interzis ținerea bîlciurilor și a poruncit să se instituie carantina în localitățile Buzău, Focșani și București. Lipsa unui

---

[18] Dr. Pompei Gh. Samarian, *Medicina și farmacia în trecutul românesc*, vol. II, 1775—1834, București, 1938, p. 81—82; Ioan Brezoianu, *Vechile instituțiuni ale României (1327—1866)*, București, 1882.

serviciu carantinal de frontieră a făcut însă ca persoane contaminate să pătrundă în Țara Românească, boala răspîndindu-se în județele Ialomița, Buzău, Rîmnicu Sărat, Ilfov și în București. Ca urmare a înmulțirii cazurilor de ciumă, Eforia spitalelor s-a văzut nevoită să amenajeze un nou lazaret la mănăstirea Mărcuța și să redeschidă spitalul de ciumați de la Dudești. Totodată au fost luate măsuri drastice privind interzicerea comerțului ambulant și de prăvălie. Un lazaret pentru bolnavii convalescenți a fost organizat în 1825 la Boboci, în județul Buzău.

Datorită măsurilor luate, s-a reușit ca în cursul anului 1825 să se limiteze efectele flagelului. Dar cînd se credea că epidemia fusese înlăturată, în decembrie 1825, ciuma a reizbucnit cu virulență în București, ca urmare a slăbirii atenției funcționarilor de la carantine, continuînd să facă victime pînă în ultima parte a anului 1826.

Perioada de acalmie a durat puțin. În timpul războiului ruso-otoman din 1828—1829 ciuma și holera vor face zeci de mii de victime. Chiar domnul, care avea o teamă manifestă față de ciumă, îl va pierde în iulie 1828 pe Iorgu, cel de-al doilea fiu al său.

Aspecte ale activității culturale. Restaurarea domniilor pămîntene în vara anului 1822 a fost salutată de oamenii de cultură din principate ca începutul unei perioade noi în dezvoltarea de ansamblu a societății românești, în impulsionarea învățămîntului, literaturii, artei etc. În chip firesc se aștepta din partea domniei stabilirea unor orien-

tări clare și a unui sprijin substanțial, în special pentru învățămînt și activitatea tipografică.

Grigore Ghica a venit oarecum în întîmpinarea acestor deziderate, în primul rînd prin preocuparea pe care a manifestat-o pentru a se asigura un învățămînt de expresie românească, în predarea căruia să triumfe limba națională. În același timp, el a dovedit o anumită grijă pentru încurajarea celor care se preocupau de organizarea și administrarea școlilor laice și religioase. Nu de puține ori, în pofida tendinței sale de a practica o fiscalitate excesivă — inclusiv pe seama bugetului școlilor —, domnul a acordat privilegii și scutiri de impozite corpului didactic. O altă trăsătură a orientării pe care a imprimat-o domnitorul învățămîntului a constat în direcționarea lui spre instruirea elementară și practică a elevilor, în cadrul dat programa școlară fiind supusă însă unui control riguros din partea bisericii. Mitropoliei îi reveneau responsabilități și în sprijinirea bursierilor guvernamentali ce-și perfecționau pregătirea în străinătate. Situația lor s-a îngreuiat la începutul domniei lui Grigore Ghica din cauza dereglării bugetului muntean. În anul 1823 era chiar să se renunțe la susținerea materială a bursierilor trimiși în 1820 la studii la Pisa (ulterior transferați la Paris): Eufrosin Poteca, Simion Marcovici, Constantin Moroiu și Ion Pandele. S-au depus însă eforturi materiale ca aceștia să-și termine studiile. Mai tîrziu, spre sfîrșitul domniei, Eufrosin Poteca a primit o bursă de stat spre a-și desăvîrși pregătirea în Apus.

În intervalul 1822—1828 s-au înregistrat și o serie de inițiative private în domeniul dezvoltării învățămîntului. Domnia nu a încercat să le descurajeze, ci, dimpotrivă, a permis unor familii înstărite ca, paralel cu școlarizarea în țară, să-și trimită copiii la studii în străinătate. Marea majoritate a acestora au studiat la Paris, care era socotit în epocă centrul de cultură mondial. În acea vreme au fost trimiși la studii în alte țări Constantin și Alexandru Lenș, Dimitrie și Radu Golescu (fiii lui Iordache), fiii lui Constantin (Dinicu) Golescu — Radu și Alexandru la München, iar Ștefan și Nicolae la Geneva. La Paris au studiat și Constantin Estiotu, Constantin Bubuchi (în medicină), Dumitru Gr. Filipescu, Constantin N. Filipescu (în drept), Nicolao Băleanu, I.I. Filipescu, iar în Elveția, I. Vlădoianu și C.N. Brăiloiu [19].

Asemenea acte de stimulare a interesului pentru carte și cultură erau cu atît mai semnificative cu cît, prin promovarea lor, domnia își atrăgea adversitatea puterilor vecine ce se străduiau să împiedice legăturile culturale ale românilor cu latinitatea europeană, cu principalele focare de cultură ale continentului. În acest sens, un diplomat francez acreditat la București releva că în anii 1825—1826 consulul austriac von Hakenau a pro-

[19] Hurmuzaki, *Documente*, vol. XVII, p. 19; Anastasie Iordache, *Goleștii. Locul și rolul lor în istoria României*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979, p. 40, 41; Ioan C. Filitti, *op. cit.* p. 142; George Potra, *Din Bucureștii de altădată*, p. 390.

testat în repetate rînduri împotriva înscrierii unor elevi în şcolile din Franţa.

Acţiuni cu caracter pozitiv de perfecţionare a pregătirii profesionale şi de specialitate, lărgirea orizontului de cunoştinţe, s-au manifestat şi în mediul refugiaţilor din Braşov şi Sibiu. Aceştia s-au şcolarizat sub supravegherea unor profesori francezi care i-au însoţit în exil. Ca o expresie a maturizării gîndirii lor se poate cita şi acţiunea de înfiinţare a unei societăţi de promovare a literaturii, culturii şi învăţămîntului la Braşov, în 1822. Reîntemeiată la Bucureşti în 1826, această societate, animată de Ion Heliade Rădulescu, Constantin (Dinicu) Golescu, Stanciu Căpăţîneanu, a avut o contribuţie de seamă la dezvoltarea culturii naţionale.

La ridicarea nivelului general al învăţămîntului din principate au concurat însă, într-o proporţie notabilă, strînsele relaţii stabilite între oamenii de cultură şi reformatorii din Moldova, Ţara Românească şi Transilvania. Un rol deosebit de activ în cadrul acestora l-au deţinut profesorii, istoricii, filologii, ziariştii de peste munţi, solicitaţi în repetate rînduri să participe efectiv la modernizarea învăţămîntului din principate.

În preocuparea sa pentru propulsarea învăţămîntului românesc, Grigore Ghica a apelat şi el la profesori transilvăneni, cu toate că în reorganizarea şcolilor s-a folosit, în cea mai mare măsură, de cadre didactice şi specialişti din Ţara Românească. Astfel, în anii 1822—1823 a hotărît să instituie o nouă conducere a Eforiei şcoli-

lor şi să-l înlocuiască pe fostul director de la Sf. Sava, Gheorghe Lazăr (ce se va reîntoarce în Transilvania din cauza unei boli necruţătoare), cu fostul său elev, Ion Heliade Rădulescu.

Eforia şcolilor era alcătuită din vornicul Constantin Bălăceanu, unul din sprijinitorii lui Gheorghe Lazăr, vornicul Gheorghe (Iordache) Golescu, fratele lui Constantin (Dinicu) Golescu, fost efor alături de Grigore Ghica sub Alexandru Suţu, episcopul Gherasim al Buzăului, logofătul Ştefan Nestor-Predescu, jurist, autor al *Codului* din vremea lui Caragea Vodă, şi marele postelnic în funcţiune.

De lărgirea numărului de şcoli din Ţara Românească s-a îngrijit Eforia şcolilor, ca for cu atribuţii de seamă în această privinţă. În cadrul unui demers al ei s-a numărat şi redactarea unui memoriu către domn, prin care a propus înfiinţarea cîte unei şcoli cu predarea în limba română în fiecare reşedinţă de judeţ. Proiectul de reformă întocmit în acest sens nu a putut fi transpus imediat în fapt, domnia motivînd că nu are fonduri pentru susţinerea lui. Totuşi, în anul 1823, şcoal de la Sf. Sava funcţiona. Alte şcoli, cu precădere particulare, şi-au deschis porţile în întreg principatul. În 1823—1825 au reînceput să funcţioneze astfel de şcoli la: Peretul (jud. Teleorman), Slatina, Ploieşti, Băliseşti (jud. Argeş), Floceştii din Deal şi Greci (jud. Ilfov), Sf. Gheorghe Vechi la Bucureşti, Poiana (jud. Ialomiţa), Tohani,

Dărăşti (jud. Vlaşca), Cîmpina, Piteşti, Cîmpulung ş.a. [20].

În paralel cu şcolile private româneşti îşi desfăşurau activitatea şi unele aşezăminte de specialitate aparţinînd comunităţii greceşti; refugiaţii bulgari ce-şi găsiseră adăpost şi protecţie pe teritoriul românesc îşi trimiteau îndeobşte fiii în şcolile de stat şi particulare, dispunînd din 1824 şi de un prim abecedar tipărit aici.

Eforia şcolilor a întreprins un nou demers pe lîngă domnie în septembrie 1825 cu intenţia de a obţine organizarea unei şcoli de stat în fiecare reşedinţă de judeţ. De această dată Grigore Ghica a fost de acord cu cererile prezentate de conducerea învăţămîntului muntean. În consecinţă, o importantă şcoală a luat fiinţă la Craiova, la 20 mai/1 iunie 1826, susţinută din veniturile bisericii Obedeanu. Aici au predat profesori de valoare recunoscută în epocă, aşa cum a fost Stanciu Căpăţîneanu şi Grigore Pleşoianu, foşti elevi ai lui Gheorghe Lazăr la Sf. Sava. Ei au desfăşurat timp de un deceniu o vie activitate atît la catedră, cît şi în domeniul editării de lucrări didactice, ştiinţifice şi de literatură pentru copii. În rîndul sprijinitorilor operei de ridicare spirituală a naţiunii române s-au numărat numeroşi alţi profesori şi învăţători ce trecuseră prin şcoala de la Sf. Sava. Astfel, Dimitrie Jianu, Nicolae Simonide, Gheorghe Mihăiescu şi Constantin Mălureanu au înfiinţat

[20] Mihai Bordeianu, Petru Vladcovschi, *Învăţămîntul românesc în date*, Junimea, Iaşi, 1979, p. 92—95.

şcoli la Cîmpulung, Piteşti, Tîrgovişte şi Ploieşti.

În paralel, boieri luminaţi şi negustori înstăriţi au patronat întemeierea de şcoli particulare. Constantin (Dinicu) Golescu, de exemplu, a organizat o şcoală sătească pe moşia sa în 1826. În broşura intitulată *Înştiinţare pentru şcoala din satul Goleşti ce se află în judeţul Muscelului, către părinţii cei ce vor voi să înveţe copiii dumnealor limba românească, nemţească, grecească, latinească şi italienească şi mai vîrtos să înveţe cel dintîi temei al omului — pentru care învăţătură să şi tipăresc cărţile cele trebuincioase*, redactată de însuşi întemeietorul acestui aşezămînt, arăta fără echivoc că „peste putinţă este a dobîndi un neam bun năravuri întemeiate, îmbunătăţiri, şi în scurt prefacere din rău spre bine, făr de întîia cîştigare a luminei, care îş ia începere şi întemeiere de la învăţătură. Şi socotind că vremea este ca fieş cine din fiii nobleţii după puterea sa, şi mai vîrtos din cheltuiala luxului punînd spre obştească învăţătură întrebuinţînd, să ajutăm la această cea dintîi facere de bine către Patrie“ [21]. Şcoala, gratuită, avea şi un internat, fiind accesibilă copiilor proveniţi din toate clasele societăţii româneşti. Educarea elevilor a fost încredinţată profesorului transilvănean Aaron Florian.

Portstindardul generaţiei pregătite de Gheorghe Lazăr şi conducătorul celei mai importante instituţii de învăţămînt din epocă — Şcoala de la Sf. Sava din Bucureşti — a fost, fără îndoială,

[21] Apud Anastasie Iordache, *op. cit.*, p. 27.

Ioan Heliade Rădulescu. Școala își reluase activitatea, în octombrie 1822, după mai bine de un an de la înăbușirea revoluției conduse de Tudor. Datorită lui Heliade Rădulescu și a susținătorilor săi din protipendadă s-a întărit corpul profesoral cu dascăli care vor rămîne înscriși la loc de cinste în cartea de aur a culturii române: Petrache Poenaru (1824), Eufrosin Poteca (1825), Simion Marcovici (1827) ș.a. Ei au predat printre primii în limba română cursuri de matematică, geometrie, trigonometrie, algebră, fizică, chimie, mecanică, geodezie, topografie, arhitectură și filozofie. Cu prilejul examenelor din 20 iulie/2 august 1828, asistența formată din domn și guvern a avut prilejul să se convingă de frumoasele rezultate obținute în cadrul acestei școli și de nevoia ca toți fiii boierilor să urmeze învățătura în limba română, act de cultură și patriotism, cum îl considera Eufrosin Poteca. Cu aceeași ocazie, banul Barbu Văcărescu oferă învățămîntului de stat suma de 90 000 lei, renunțînd la veniturile funcțiilor pe care le ocupa în administrație.

Prefaceri care merită să fie consemnate au avut loc și în domeniul învățămîntului clerical. Noul mitropolit al Țării Românești, Grigore Dascălul, a căutat să curme hirotonisirea de preoți făcută în special peste Dunăre, la Vidin. Acțiunea mitropoliei era cu atît mai necesară cu cît clerul inferior se zbătea într-o adevărată mizerie spirituală. Pompiliu Eliade nota astfel că „marea majoritate a călugărilor și preoților nu au, la drept vorbind, nici o școală; toată știința lor se mărginește la a citi, de bine de rău, cele patru-

zeci și trei de slove ale scrierii cirilice și la a cînta pe nas în strană. Asta-i tot ce știu. Acest cler este recrutat la întîmplare“ [22]. Grigore Dascălul s-a preocupat de remedierea acestor neajunsuri. În primul rînd, a cerut și a obținut atît de la patriarhia din Constantinopol, cît și de la domnul Țării Românești să interzică numirea de preoți fără pregătire și anularea unor hirotonisiri anterioare. Totodată, a propus, fără a realiza însă, înființarea unor seminare teologice pe lîngă scaunele episcopale de la Buzău, Argeș și București. În învățămîntul laic mitropolitul a patronat deschiderea unor școli românești, cum au fost cele de la Buzău, Focșani, Bucov, cu dascăli plătiți din fondurile sale.

De o reală importanță pentru dezvoltarea învățămîntului, a culturii în general, s-au dovedit a fi și redactarea unor manuale și lucrări, traducerea unei variate literaturi cu conținut istoric, politic, științific din limbile greacă, franceză, germană etc. Deși acțiunea nu a fost susținută întotdeauna de stat, în perioada domniei lui Grigore Ghica au apărut cîteva lucrări care merită a fi trecute în revistă: *Teoreticonul*, „primul manual de teorie muzicală bisericească în limba română“, semnat de Macarie (1823); *Către toți iubitorii de lumină compatrioți, cinste și închinăciune*, de Theodor Paladi (1824), o istorie a apariției și dezvoltării învățămîntului după metode lancasteriene pe meleagurile noastre; *Bucoavnă pentru învățătura pruncilor de a se deprinde atît cu cunoa-*

[22] Pompiliu Eliade, *Influența franceză*, p. 35—36.

șterea slovelor, *la slavonire și la cetanie*, *cît și la rînduiala vecerniei*, *utreniei și a Sfintei Liturghii* (1825); *Abețedarul greco-român* semnat de Grigore Pleșoianu și Gheorghe Librier (1825); *Cuvinte panegerice și moralnice* de Eufrosin Poteca (1826), lucrare care conținea și cursul de deschidere în istoria filosofiei ținut la școala Sf. Sava; *Adunare de folositoare învățături*, antologie, întocmită și tradusă de Constantin (Dinicu) Golescu (1826); *Prescurtarea istoriei universale*, în 4 volume, traducere din grecește după Athanasie Hagiritul, datorită lui Chyr Grigore (1826); *Logica* lui Ioannes Damascenus, în traducerea lui Grigore, episcopul de Argeș (1826); *Abețedarul greco-româno-bulgar*, redactat de Manole Vasile (1827); *Gramatica românească*, de Ioan Heliade Rădulescu (1828); *Abețedar înlesnitor pentru învățătura copiilor*, semnat de Grigore Pleșoianu (1828); *Gramatica greco-română*, de Naum Râmniceanu (1828); *Cele dintîi cunoștințe pentru trebuința copiilor*, primul manual ilustrat românesc, datorat lui Grigore Pleșoianu (1828).

Pe lîngă aceste lucrări tipărite în Țara Românească un sprijin important la dezvoltarea învățămîntului românesc l-au dat cărturarii transilvăneni. Multe din lucrările realizate în tipografiile de peste munți au circulat și pe teritoriul țării românești de la sud de Carpați sau în Moldova.

La începutul domniei lui Grigore Ghica se aduceau de la Sibiu 3 000 de psaltichii în limba română. În anii următori, mai mult ca sigur, multe din cărțile publicate în Transilvania au fost

aduse și în Țara Românească. Vor fi circulat atunci astfel de titluri: *Gramatica românească pentru îndreptarea tinerilor*, tipărită la Buda de Constantin Diaconovici—Loga (1822); *Bucoavnă pentru învățarea pruncilor*, tipărită la Brașov (1822); *Povățuire către Arithmetică*, ediția a II-a, scoasă la Buda (1822); *Bucoavnă pentru deprinderea la cetanie și la temeiul învățăturii creștinești și celelalte*, manual didactic tipărit la Blaj (1823); *Povățuitorul tinerimii către adevărata și dreapta citire*, scos la Buda de Zaharia Carcalechi (1826); *Abecedare* publicate la Sibiu și Brașov, ultimul cu litere latine (1826); *Scurte învățături pentru creșterea și buna purtare a tinerimei române*, tipărit la Buda de Ioan Tomici (1827) [23].

Spre deosebire de învățământul de la orașe, școlarizarea în mediul rural nu s-a bucurat de o atenție deosebită din partea Eforiei școlilor, fapt datorat în mare măsură lipsei de bani. Abia la începutul anului 1828 învățământul sătesc a intrat în atenția cîrmuitorilor munteni. De atunci înainte — beneficiind și de sporirea alocației pentru școli, ca urmare a obligației mănăstirilor închinate de a mări suma dată anual pentru învățământ de la 5 000 la 25 000 lei —, a început o acțiune susținută pentru organizarea unor școli sătești, în care urma să se predea cititul, scrisul, socotitul, catehismul, precum și cunoștințe privind cultivarea pământului. Realizările nu au fost pe măsura așteptărilor din cauza izbucnirii războiu-

[23] Mihai Bordeianu, Petru Vladcovschi, *op. cit.*, p. 93—94, 96—100.

lui ruso-otoman din 1828—1829 şi a sincopei vieţii publice ca efect al ocupaţiei străine.

Privite însă la modul lor general, rezultatele înregistrate în Ţara Românească, în domeniul şcolarizării, în perioada analizată, îmbunătăţirea pe unele planuri a organizării şcolilor la oraşe şi sate şi îmbogăţirea conţinutului manualelor şi al altor lucrări didactice au înrîurit pozitiv lupta pentru afirmarea unei culturi naţionale, a unei viguroase spiritualităţi româneşti. În această luptă s-au încadrat toţi intelectualii patrioţi. Ei au găsit un sprijin de nădejde în tipografiile româneşti care funcţionau la nord şi sud de Carpaţi. De exemplu, în 1825 Barbu Paris Mumuleanu publica lucrarea cu titlul *Caracterurile*. În introducerea cărţii autorul făcea apel la toţi factorii responsabili pentru editarea în limba română a unor lucrări de ştiinţă, pentru dezvoltarea învăţămîntului naţional, regenerarea morală şi socială a ţării etc.

După numai un an apărea la Buda lucrarea lui Constantin (Dinicu) Golescu, *Însemnare a călătoriei mele Constantin Radovici din Goleşti, făcută în anul 1824, 1825, 1826*, carte despre care Pompiliu Eliade nota că „este una din acele producţii rare ale spiritului de care se zice că constituie într-adevăr o carte şi care dispensează pe autorii lor de a scrie altele: cărţi caracteristice şi instructive, care conţin o întreagă manieră de a vedea şi care ne fac să pătrundem în cutele cele mai tainice şi mai interesante ale spiritului“ [24].

[24] Pompiliu Eliade, *Histoire de l'esprit public*, tom. I p. 174.

Peste încă un an, Grigore, egumenul mănăstirii Sf. Ioan cel Mare, semna traducerea intitulată *Prescurtarea istoriei universale*, în 4 volume — dedicată fratelui domnului, Mihail Ghica —, lucrare tradusă după Louis Demairon, *Rudiments de l'histoire* [...] *des peuples les plus célèbres, tant anciens que modernes*, Paris, 1801.

Ca o expresie directă a creşterii interesului pentru cultură al românilor , în timpul domniei lui Grigore Ghica s-au organizat în Ţara Românească biblioteci particulare care cuprindeau printre alte lucrări şi cărţi pe teme de istorie universală şi de literatură publicate în străinătate. În această privinţă sînt cunoscute biblioteca lui Nicolae Văcărescu, fiul poetului Ienăchiţă Văcărescu, a lui Grigore Brîncoveanu, a mitropoliei. „Bibliotecile marilor boieri — remarca Pompiliu Eliade — s-au umplut de cărţi franţuzeşti, mai ales cărţi clasice din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, şi, ceea ce este mai important, lumea a început să răsfoiască, să citească chiar cărţile pe care le avea. Literatura clasică franceză a fost principala hrană intelectuală a tinerilor la începutul secolului al XIX-lea. Învăţămîntul clasic al dascălilor greci eşuase complet, atît din punct de vedere intelectual, cît şi moral" [25].

Epoca de început a domniilor pămîntene, apreciată de Pompiliu Eliade ca o „explozie a sentimentului patriotic", a înscris deci între cîştigurile

[25] Idem, *Influenţa franceză*, p. 255.

sale importante progrese în ceea ce privește dezvoltarea instituțiilor școlare și intensificarea activității de tipărire de cărți în limba română. În atmosfera de renaștere națională proprie acelor ani s-au format oameni de vază ai vieții economice, politice și culturale românești, și-a început instrucția generația care va realiza în numai cîteva decenii unele din cele mai profunde înfăptuiri naționale din istoria milenară a românilor, unirea Moldovei cu Muntenia și cucerirea deplinei independențe de stat a României. Elocventă pentru ambianța în care s-au maturizat o serie de oameni politici ai acelor timpuri realmente eroice este și mărturia unui contemporan, membru al familiei Filipescu, trimis să-și continuie studiile la Paris. Într-o scrisoare adresată tatălui său, tînărul Filipescu remarca: „Dacă străinii au nevoie de o țară ignorantă și abrutizată, datoria noastră este să luminăm poporul; dacă lor le este necesară perpetuarea arbitrariului și atîțarea pasiunii celor mari (boierimii — n.n.), noi trebuie să le opunem legi și instituții care să frîneze capriciile acestora; dacă ei doresc un șef electiv pentru a ne diviza și ridica pe unii împotriva celorlalți, exploatînd disensiunile noastre, noi avem nevoie de o domnie ereditară și ocrotitoare, care să le descurajeze toate speranțele. Nu trebuie să caut prea departe izvorul acestor judecăți; ele ies la iveală prin forța lucrurilor [...]. Tot ceea ce îmi rămîne să

fac este de a înțelege mai bine orientarea pe care ați promovat-o dumneavoastră și unchii mei, de a acumula cît mai multe cunoștințe pentru a vă susține în eforturile și în proiectele de ameliorare care urmăresc să asigure prosperitatea și independența țării" [26].

[26] Idem, *Histoire de l'esprit public*, tom. I, p. 279—280

ÎNCHEIERE

Aşa cum s-a menţionat anterior, domnia lui Grigore Ghica a luat sfîrşit în mai 1828, o dată cu declanşarea celui de-al şaselea război ruso-otoman. Detronat de către administraţia militară, principele a încercat iniţial să se retragă în Transilvania [1]. La 19 mai 1828 el a comunicat însă consulului von Hakenau că s-a decis în cele din urmă să rămînă în ţară; din 4 iunie Grigore Ghica s-a stabilit în palatul de la Colentina — împreună cu principesa Eufrosina, cea de-a doua soţie — aparent ca simplu particular [2]. Autorităţile militare l-au ţinut însă pe principe sub o strictă supraveghere, conştiente de faptul că acesta continua să exercite o anumită influenţă în ţară. Într-o situaţie similară se aflau şi ceilalţi lideri „istorici" ai Partidei Naţionale: Grigore Brîncoveanu, Barbu Văcărescu, Constantin Bălăceanu. Cît despre mitropolitul Grigore, el a fost deposedat de puterile sale şi exilat. Pentru restabilirea lui în scaunul de la Bucureşti au intervenit, încă din decembrie

[1] Ioan C. Filitti, *Principatele române de la 1828 la 1834. Ocupaţia rusească şi Regulamentul organic*, Bucureşti, 1934, p. 9—10.

[2] Hurmuzaki, *Documente*, vol. XXI, Bucureşti, 1942, p. 28.

1829, pe lîngă oficialităţile ruse mai multe feţe bisericeşti şi înalte personalităţi politice, între care se numărau Grigore Ghica, episcopii Neofit şi Ilarion, banii Grigore Brîncoveanu, Constantin Creţulescu, Gheorghe şi Grigore Filipescu, Constantin Câmpineanu, Filip Lenş, Ştefan Nestor, Mihai Ghica ş.a. [3].

Numele lui Grigore Ghica apare în continuare asociat unor importante evenimente din epocă. De pildă, principele se oferea în iulie 1828 să contribuie cu 2 milioane de piaştri la suma de 10 milioane de piaştri, reclamată boierilor de contele Feodor Petrovici Pahlen, preşedintele divanurilor Moldovei şi Munteniei, pentru întreţinerea trupelor angajate în campanie.

În acelaşi timp, cel dintîi „domn pămîntean" rămînea un candidat cu şanse serioase de reuşită în competiţia pentru tron. Nefăcînd parte din sfat şi nici din comitetul de redacţie al Regulamentului Organic el îşi păstra aureola de apărător al cauzei vechilor autonomii şi, totodată, reputaţia de personalitate politică moderată. De aceea, atunci cînd mai mulţi fruntaşi ai Partidei Naţionale (Brîncoveanu, Câmpineanu, Grădişteanu, Văcărescu), stimulaţi şi de renaşterea puterii Franţei în Orient, au reluat planurile de odinioară, de emancipare de sub regimul dublei subordonări externe, Grigore Ghica a redevenit o figură de primă mărime a vieţii politice. Spre surprinderea unor observatori străini, activitatea opoziţiei pămîntene a fost atît de puternică şi

[3] *Ibidem*, supliment 1/4, Bucureşti, 1891, p. 339—340.
[4] *Ibidem*, vol. XXI, p. 29.

de temerară, încît a atras atenția unor însemnate personalități din afara principatelor, a unor miniștri ai imperiilor vecine. Un observator avizat nota, de pildă, că generalul Pavel Kiselev a trebuit să recurgă la măsuri extreme pentru a impune Regulamentul Organic ce conținea și articole în care numeroși fruntași pămînteni sesizau tendințe de restrîngere a libertății lor de decizie; „Trei deputați munteni — arăta el — au refuzat în mod definitiv să-și dea adeziunea lor [...]. Opoziția a fost și mai vie și mai generală însă printre moldoveni“ [5].

Franța și Austria au încurajat aceste ultime luări de atitudine, guvernul din Paris, mai ales, înțelegînd să-și intensifice acțiunile diplomatice pentru a cîștiga în influență la București și Iași. În acest scop, la Dunărea de Jos a fost trimis experimentatul baron Bois le Comte, ce a discutat în mai 1834 cu toți fruntașii opoziției. O impresie pozitivă i-a produs Grigore Ghica, prezentat ca un personaj venerabil, ce se bucura de considerația multora dintre supușii săi de odinioară.

Din ambele capitale, în atmosfera încărcată a acelei primăveri, s-au remis lui Bois le Comte petiții și planuri secrete. Cele mai multe porneau de la neîncrederea opiniei publice în intențiile curților „suzerană“ și „protectoare“. Factorii de conducere ai opoziției pămîntene au cerut Franței să medieze răscumpărarea cu mari sume de bani a independenței principatelor. Oamenii politici din Moldova și Muntenia solicitau, în același

[5] *Ibidem*, vol. XVII, p. 386

timp, unificarea celor două țări românești și obținerea unor garanții a marilor puteri europene asupra inviolabilității teritoriului lor[6]. În cel mai rău caz, se puteau menține raporturile de suzeranitate nominală față de Înalta Poartă, cu atît mai mult cu cît cercurile guvernamentale otomane încurajau, în propriul interes, rezistența împotriva amestecului străin în afacerile interne ale statelor române. Astfel, sultanul și-a manifestat în mai multe rînduri preferința pentru realegerea lui Grigore Ghica ca domn; opțiunea respectivă era îmbrățișată și de o bună parte dintre membrii Partidei Naționale. Rapoarte consulare de la începutul deceniului patru reținеau și adeziunea vechilor dregători la candidatura lui Ghica pentru funcția supremă în stat, opțiune exprimată de o delegație a marilor boieri în fața unui înalt emisar otoman (tot în 1834). Mărturia lui Pavel Kiselev, însuși, vine să întărească afirmația că Grigore Ghica își păstra șansele de revenire pe tron. La 2 aprilie 1832 generalul guvernator îi scria lui Butinev că viitorii domni trebuiau obligați să respecte Regulamentul Organic; în vederea atingerii obiectivului menționat, P. Kiselev se pronunța pentru împiedicarea alegerii ca principi a cunoscuților fruntași Grigore Brîncoveanu și Grigore Ghica, priviți ca adversari ai „constituției" din 1831—1832. Generalul recunoștea, însă, că acest lucru va fi destul de greu de realizat, deoarece cei doi au șanse mari de a fi propuși ca domni în adunarea din București.

[6] *Ibidem*, p. 392—393.

În cele din urmă, tronul muntean a revenit lui Alexandru, fratele mai tînăr al principelui, conturîndu-se destul de pregnant posibilitatea edificării unei dinastii naționale moderne. Alegerea respectivă, în orice condiții ar fi fost stabilită, constituia într-un fel o victorie a Partidei Naționale, ce obținuse din partea curților din St. Petersburg și Constantinopol revenirea la sistemul domniilor pămîntene după 6 ani de administrație militară; totodată, înscăunarea lui Alexandru Ghica putea fi privită și ca o izbîndă a principiului continuității politicii reformatoare românești, domnul fiind în primul rînd un apropiat colaborator și un înalt dregător al lui Grigore Ghica. Recunoscîndu-i calitatea de șef al statului, diplomația din St. Petersburg dădea dovadă de realism și făcea un important demers pe lîngă fruntașii politici români spre a alunga unele temeri generate de perspectiva prelungirii *sine die* a regimului ocupației militare. Cît despre noul monarh, cu toată recunoștința pe care o manifesta față de Kiselev, el se găsea sub puternica influență a fostului șef de stat, ce s-a menținut de altfel pînă la decesul său fulgerător și neașteptat din 16 noiembrie 1834, ca lider indiscutabil al familiei Ghica.

Considerat de unii istorici drept cel din urmă reprezentant al „absolutismului luminat" în țările române, Grigore al IV-lea Ghica a avut misiunea de mare responsabilitate de a întări statutul de autonomie al principatului Munteniei, în condițiile accentuării presiunilor exercitate de marile imperii vecine angajate în lupta pentru

reîmpărțirea sferelor de dominație în zonă. Grigore Ghica a fost în același timp și un deschizător de drum în acțiunea de reformare și modernizare a societății românești. Principele, nu vom uita, a avansat proiecte de eliberare a muncii de tirania relațiilor de dependență feudală, a stăruit să se desființeze vămile interne, a încurajat economia de piață. Aportul său la afirmarea drepturilor naționale ale românilor a depășit însă orice altă contribuție istorică datorată acestui subtil și experimentat conducător. Grigore Ghica nu a încetat să militeze pentru reluarea de către români — după mai bine de un secol de regim fanariot — a funcțiilor de decizie (în administrație, armată, justiție, învățământ), în vederea stopării intervențiilor marilor puteri în funcționarea mecanismelor statale, în scopul înlăturării definitive a pericolului transformării țării în teren de confruntare între imperiile estului și sud-estului european. În același timp, ca activ fruntaș al Partidei Naționale, Grigore Ghica a susținut tentativele de unificare a principatelor și de modificare, în sens pozitiv, a poziției lor în planul relațiilor internaționale. Experimentul economic, instituțional și politic angajat în epoca domniei sale — ca și cel patronat de domnul „liberal" din Iași, Ioniță Sandu Sturdza — are calitatea incontestabilă de a fi fost pregătit și desfășurat în exclusivitate de către români, din inițiativa și în conformitate cu interesele lor fundamentale.

Evocarea vieții și activității lui Grigore al IV-lea Ghica ne-a prilejuit rememorarea unor fapte reprezentative din urmă cu mai bine de

150 de ani, dintr-o perioadă istorică hotărîtoare pentru împlinirea destinului modern al românilor. Răstimp al afirmării ideii naționale, al luptei pentru salvgardarea și consolidarea statalității românești, al epocii primilor domni pămînteni — stăruitor marcată de gîndirea și acțiunea personalității căreia îi este dedicată această carte — i se cuvin întreaga noastră atenție și prețuire.

I. *Lucrări teoretice*

* * * — *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, Editura Politică, București, 1975.

Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 8, Editura Politică, București, 1973.

Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 10, Editura Politică, București, 1974.

Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 14, Editura Politică, București, 1977.

Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 22, Editura Politică, București, 1982.

Nicolae Ceaușescu, *Expunere cu privire la stadiul actual al edificării socialismului în țara noastră, la problemele teoretice, ideologice și activitatea politică, educativă a partidului prezentată la plenara lărgită a Comitetului Central al Partidului Comunist Român, 1—2 iunie 1982*, Editura Politică, București, 1982.

Nicolae Ceaușescu, *Raport la cel de-al XIII-lea Congres al Partidului Comunist Român*, Editura Politică, București, 1984.

Karl Marx, *Însemnări despre români (Manuscrise inedite)*, Publicate de academician Andrei Oțetea și S. Schwann, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1964.
Karl Marx, Friederich Engels, *Opere*, vol. 10, Editura Politică, București, 1961.

II. *Lucrări de specialitate*

Acte și documente relative la istoria renașterei României, publicate de Ghenadie Petrescu, Dimitrie D. Sturdza și Dimitrie C. Sturdza, vol. I, București, 1888.
Acte și legiuiri privitoare la chestia țărănească, Seria I, De la Vasile Lupu pînă la 1866, Adunate de D.C. Sturdza-Șcheeanu, vol. I, București, 1907.
Adăniloaie, Nichita, *Implicațiile economice ale dominației otomane asupra principatelor române (1750—1859)*, în „Revista de istorie", tom. 34, nr. 3/1981.
L'Affirmation des états nationaux indépendents et unitaires du centre et du sud-est de l'Europe (1821—1923), Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1980.
Alexandrescu-Dersca, M.M., *Contribuții privind „Ciuma lui Caragea" în București*, în „Materiale de istorie și muzeografie", București, 1964.
Bădescu, Ilie, *Sincronism european și cultură critică românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984.
Bănescu, Nicolae, *Viața și scrierile marelui vornic Iordache Golescu*, Vălenii de Munte, 1910.
Berindei, Dan, *L'Année révolutionnaire 1821 dans les Pays roumains*, Édition de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, Bucarest, 1973.
Berindei, Dan, Mutașcu, Traian, *Aspecte militare ale mișcării revoluționare din 1821*, ediția a II-a revăzută, Editura Militară, București, 1973.
Bezviconi, Gheorghe G., *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947.
Bordeianu, Mihai, Vladcovschi, Petru, *Învățămîntul românesc în date*, Junimea, Iași, 1979.
Botzan, Marcu, *Apele în viața poporului român*, Editura Ceres, București, 1984.

Brezoianu, Ioan, *Vechile instituțiuni ale României (1327—1866)*, București, 1882.

Cărăbiș, Vasile, *Bîlciurile și tîrgurile din Oltenia în secolul al XIX-lea*, în „Historica", nr. 2/1971.

Ceaușescu, Ilie, *Căpitanul de panduri Simion Mehedințeanu*, Editura Militară, București, 1966.

Ceaușescu, Ilie, general-maior dr., *Războiul întregului popor pentru apărarea patriei la români, Din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre*, Editura Militară, București, 1980.

Ceaușescu, Ilie, general-maior dr., *Transilvania — străvechi pămînt românesc*, Editura Militară, București, 1984.

Cernovodeanu, Paul, Stanciu, Ion, *Imaginea lumii noi în țările române și primele lor relații cu Statele Unite ale Americii pînă la 1859*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1977.

Ciachir, Nicolae, Bercan, Gheorghe, *Diplomația europeană în epoca modernă*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984.

Cojocaru, I., *Documente privitoare la economia Țării Românești (1800—1850)*, vol. I, Editura Științifică, București, 1958.

Columbeanu, S., *Sistemul de impunere pe lude în Țara Românească (1800—1830)*, în „Studii. Revistă de istorie", tom. 21, nr. 3/1968.

Corfus, Ilie, *Agricultura Țării Românești în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1969.

Costescu, George, *Bucureștii vechiului regat*, București, 1944.

Densușianu, Ovid, *Opere*, vol. IV, ediție critică de B. Cazacu, Ioan Șerb și Florica Șerb, Editura Minerva, București, 1981.

Diculescu, Vladimir, *Bresle, negustori și meseriași în Țara Românească (1830—1848)*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1973.

Idem, *Viața cotidiană a Țării Românești în documente, 1800—1848*, Editura Dacia, Cluj, 1970.

Din istoria luptei antiepidemice în România. Studii și note, sub redacția lui G. Brătescu, Editura Medicală, București, 1972.
Dobrovici, Gh. M., *Istoricul dezvoltării economice și financiare a României și împrumuturile contractate, 1823—1933*, București, 1934.
Documente privind istoria României. Răscoala din 1821, vol. I, III, V, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1959, 1960, 1963.
Eliade, Pompiliu, *Histoire de l'esprit public en Roumanie au dix-neuvième siècle*, Paris, 1905.
Idem, *Influența franceză asupra spiritului public în România. Originile. Studiu asupra stării societății românești în vremea domniilor fanariote*, Editura Univers, București, 1982.
Enciclopedia României, vol. IV, București, [1943].
Farsolas, James J., *Rolul Eteriei în pregătirea revoluției de la 1821*, în „Revista de istorie", tom 32, nr. 2/1979.
Filitti, Ioan C., *Frământările politice și sociale în Principatele române de la 1821 la 1848*, București, 1932.
Idem, *Principatele române de la 1828 la 1834. Ocupația rusească și Regulamentul organic*, București, 1934.
Idem, *Rôle diplomatique des phanariotes de 1700 à 1821*, Paris, 1901.
Furnică, Dumitru Z., *Din istoria comerțului la români. Mai ales băcănia. Publicațiune de documente inedite (1593—1855)*, București, 1908.
Gheorghe, Cristache, colonel dr., *Formațiuni populare românești, 1800—1830*, Editura Militară, București, 1982.
Ghica, Ion, *Opere*, ediție Ion Roman, București, 1956.
Ghica, Ion, *Scrisori către Vasile Alecsandri*, ediție îngrijită de Ion Roman, Editura Minerva, București, 1976.
Giurescu, Constantin C., *Contribuțiuni la studiul originilor și dezvoltării burgheziei române pînă la 1848*, Editura Științifică, București, 1972.
Idem, *Istoria Bucureștilor*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Editura Sport-Turism, București, 1979.
Idem, *Istoria pădurii românești. Din cele mai vechi timpuri pînă astăzi*, ediția a doua, revăzută și adăugită, Editura Ceres, București, 1976.

Golescu, Dinicu, *Însemnare a călătoriei mele Constantin Radovici din Goleşti, făcută la anul 1824, 1825, 1826*, postfaţă şi bibliografie de Mircea Iorgulescu, Bucureşti, 1977.

Gomoiu, V., *Din istoria medicinei şi a învăţământului medical din România (înainte de 1870)*, Bucureşti, 1923.

Hurmuzaki, Eudoxiu de, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. X, XVI, XVII, XX, supl. I/3—4, Bucureşti, 1889—1942.

Hurmuzaki, Eudoxiu de, *Documente privitoare la istoria românilor* (serie nouă), vol. II, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1967.

Iordache, Anastasie, *Goleştii. Locul şi rolul lor în istoria României*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979.

Iorga, N., *Istoria Românilor*, vol. VIII, *Revoluţionarii*, Bucureşti, 1938.

Idem, *Istoria românilor prin călători*. Ediţie îngrijită, studiu introductiv şi note de Adrian Anghelescu, Editura Eminescu, Bucureşti, 1981.

Idem, *Opere economice*. Ediţie îngrijită de Georgeta Penelea, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1982.

Idem, *Situaţia agrară, economică şi socială a Olteniei în epoca lui Tudor Vladimirescu. Documente contemporane*, Bucureşti, 1915.

Iosipescu, Sergiu, Ionescu, Victor, *Ghiculeştii*, în „Magazin istoric", an XII, nr. 7 şi 8/1978.

Iscru, G. D., *Introducerea în studiul istoriei moderne a României*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983.

Idem, *Revoluţia din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, Editura Albatros, Bucureşti, 1982.

Istoria învăţământului din România, sub redacţia lui Const. C. Giurescu, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1971,

Istoria României, vol. III, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1964.

La Valachie, la Moldavie et l'influence politique des grecs du Fanal, Paris, MDCCXXII.

Lavisse, Ernest, Rambaud, Alfred, *Histoire générale du IVe siècle à nos jours*, tome X, *Les monarchies constitutionnelles, 1815—1847*, Paris, 1898.
Legiuirea Caragea, ediție critică, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1957.
Lewis, Bernard, *The Emergence of Modern Turkey*, New York, 1968.
Limona, Dumitru, Moisuc, Elena, *Casa comercială Hagi Moscu și Ștefan I. Moscu din București*, în „Revista arhivelor", nr. 3/1975.
Lovinescu, E., *Istoria civilizației române moderne*, ediție Z. Ornea, Editura Științifică, București, 1972.
Maciu, Vasile, *De la Tudor Vladimirescu la răscoala din 1907*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1973.
Maghiar, Nicolae, Olteanu, Ștefan, *Din istoria meritului în România*, Editura Științifică, București, 1970.
Mc Neill, William H., *A World History*, Oxford, 1979.
Mehmed, Mustafa Ali, *Istoria turcilor*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976.
Mușat, Mircea, *Românii în viltoarea vitregiilor istoriei*, în „Anale de istorie", an XXIV, nr. 3/1978.
Neacșu, Ioan, *Haiducia în Țara Românească între anii 1822 și 1828*, în „Studii și articole de istorie", nr. 11/1968.
Netta, Gheron, *Expansiunea economică a Austriei și explorările ei orientale*, București, 1930.
Nistor, Ion I., *Organizarea oștirilor pământene sub regimul Regulamentului organic*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice", seria III, tom XXV, 1943.
Olteanu, Constantin, general-maior, dr., *Contribuții la cercetarea conceptului de putere armată la români*, Editura Militară, București, 1979.
Oțetea, Andrei, *Scrieri istorice alese*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1980.
Idem, *Tudor Vladimirescu*, Editura Științifică, București, 1971.
Idem, *Tudor Vladimirescu și mișcarea eteristă în țările românești. 1821—1822*, București, 1945.

Papacostea-Danielopolu, Cornelia, *Intelectualii români din principate și cultura greacă. 1821—1859*, Editura Eminescu, București, 1979.
Păcurariu, Mircea, *Istoria bisericii ortodoxe române*, vol. 3, București, 1981.
Pârnuță, Gh., *Gheorghe Lazăr. Contribuția sa la dezvoltarea învățământului*, Editura Științifică, București, 1973.
Pippidi, Andrei, *Hommes et idées du sud-est européen à l'aube de l'âge moderne*, Editura Academiei, Editions du C.N.R.S., București, Paris, 1980.
Platon, Gheorghe, *Geneza revoluției române de la 1848*, Editura Junimea, Iași, 1980.
Popovici, D., *Studii literare. I. Literatura română în epoca „luminilor"*, Editura Dacia, Cluj, 1967.
Potra, George, *Din Bucureștii de altădată*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981.
Idem, *Documente privitoare la istoria orașului București (1821—1848)*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1975.
Prodan, D., *Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării națiunii române*, ediție nouă cu adăugiri și precizări, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984.
Prokesch—Osten, *Dépêches inédites du chevalier de Gentz aux hospodars de Valachie. Pour servir à l'histoire de la politique européenne (1813 à 1828)*, 3 vol, Paris, 1877.
Radu, Mircea T., *1821. Tudor Vladimirescu și revoluția din Țara Românească*, Scrisul Românesc, Craiova, 1978.
Ralet, Dimitrie, *Suvenire și impresii de călătorie*, Editura Minerva, București, 1979.
Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu. Documente externe, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1980.
Rossier, Edmond, *Histoire politique de l'Europe. 1815—1919*, Paris, 1931.
Rusu, Dorina N., *Contribuții privind începuturile armatei române moderne (1812—1830)*, în „Revista de istorie", tom 31, nr. 2/1978.
Samarian, Dr. Pompei Gh., *Medicina și farmacia în trecutul românesc*, vol. II, 1775—1834, București, 1938.

Sedillot, René, *Istoria petrolului*, Editura Politică, București, 1979.
Stan, Apostol, *Renașterea armatei naționale*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1979.
Șotropa, Valeriu, *Proiecte de constituție, programele de reforme și petițiile de drepturi în țările române*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1976.
Teodor, Pompiliu, *Iluminism și națiune*, în *Națiunea română. Geneză. Afirmare. Orizont contemporan*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984.
Tomescu, C., *Mitropolitul Grigore al IV-lea al Ungro-Vlahiei*, București, 1927.
Urechia, Nestor, *Drumurile noastre*, București, 1911.
Urechia, V.A., *Istoria românilor, seria 1800—1821*, tomul VIII, București, 1897.
Idem, *Istoria românilor*, seria 1800—1830, tomul XII, București, f.a.
Vîrtosu, E., *1821. Date și fapte noi*, București, 1932.
Vranoussis, L., *Rigas. Un patriot grec în Principate*, Editura Eminescu, București, 1980.
Weill, Georges, *L'Eveil des nationalitées et le mouvement libéral (1815—1848)*, Paris, 1930.
Xenopol, A.D., *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. IX—XI, ediția a III-a, revăzută, București, f. a.
Zane, G., *Studii*, Editura Eminescu, București, 1980.

CUPRINS

Cuvînt înainte 5

Capitolul I. *Grigore Ghica şi Partida Naţională înainte de restaurarea domniilor pămîntene* 7

Familia Ghica 8
Spiritul vremii 11
Tradiţie şi inovaţie în structurile economico-sociale 16
Statul, administraţia şi sistemul fiscal 24
Partida Naţională pe scena istoriei 29
Grigore Ghica şi frămîntările din 1802—1812 35
Grigore Ghica, ultimii domni fanarioţi şi revoluţia condusă de Tudor Vladimirescu 47

Capitolul II. *Politica de întărire naţională promovată de Grigore al IV-lea Ghica în anii 1822—1828* 68

Consolidarea şi stabilizarea internă a regimului pămîntean 70
Criza politică din anii 1826—1828 84
Diplomaţia Ţării Româneşti în serviciul cauzei naţionale 88
Raporturile cu Imperiul habsburgic 90
Relaţiile cu Imperiul otoman 95
Raporturile cu Rusia, Marea Britanie, Franţa şi Prusia 104

Capitolul III. *Evoluția vieții economice și sociale din Țara Românească în perioada domniei lui Grigore al IV-lea Ghica* 115

Evoluția agriculturii 116
Producția meșteșugărească și manufacturieră 123
Exploatarea subsolului 129
Comerțul 132
Comunicațiile 143
Coordonate ale evoluției vieții sociale 146

Capitolul IV. *Instituțiile de stat, învățământul și cultura* 158

Administrația 159
Justiția 166
Situația finanțelor țării 170
Concepții și acțiuni de organizare a oștirii 179
Activități în domeniul edilitar 187
Preocupări în privința ocrotirii sănătății publice 191
Aspecte ale activității culturale 193

Încheiere 208

Bibliografie selectivă 215

Redactor : ALEXANDRU V. DIȚĂ
Tehnoredactor : MARIA NICOLAE

Bun de tipar : 07.04.1986. Apărut : 1986.
Coli tipar : 7 + 1 coliță tipar înalt. B 10685.

Tiparul executat sub comanda nr. 766 la Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918", str. Grigore Alexandrescu nr. 89-97 București, Republica Socialistă România

EDITURA MILITARĂ

Considerat de unii istorici drept cel din urmă reprezentant al „absolutismului luminat" în țările române, Grigore al IV-lea Ghica a avut misiunea de mare responsabilitate de a întări statutul de autonomie al principatului Munteniei, în condițiile accentuării presiunilor exercitate de marile imperii vecine angajate în lupta pentru reîmpărțirea sferelor de dominație în zonă. Grigore Ghica a fost în același timp și un deschizător de drum în acțiunea de reformare și modernizare a societății românești.